

Tusnádý László

Garibaldi ante Portas

Hannibál ott állt a kapuk előtt, és ha továbblép, Európa történelme örökre megváltozik. Az egyik perugiai professzorom a Trasimeno-tó mellett idézte fel ezt az eseményt, és a legtermészetesebbnek tartotta, hogy ha akkor Róma végleg összeomlik, akkor ő nem beszélne velünk olaszul – senki sem beszélne olaszul. Attila ott állt Róma kapui előtt. Valamiért nem haladt tovább. Talán azért nem, mert azzal az odaérkezéssel küldetését teljesítette. Európa belátta, hogy Attila Isten ostora, épp ezért a korábbi életformát nem szabad folytatni, mert az a végső pusztulást hozza magával.

Garibaldi végül is megállt Róma kapuinál, de fizikai valójában, eszméinek teljességével nem juthatott be az Urbsba, a városba, jóllehet 1394 év széttagolódás után az egységes nemzetet ő teremtette meg. De az új olasz állam az ő világától sok mindenben idegen módon jött létre. A hatalom képviselői közül többen cserbenhagyták azokat, akik Garibaldi mellett a vértüket ontották a közös hazáért. Nagy átmenet kezdődött. Volt, akiben az igazi és egységes nemzet tudata még csak csírájában volt jelen. Garibaldi igazi nemzete a közös és önzetlen nagy egység volt. Olyan szent és egyedüli valóság, amelynek sehol másutt nincs párja. Az ő megálmodott egységes hazáját olyan csodálatos áramlás hatotta volna át, amelyben a megalázottak és megszorítottak is magasba emelhetők volna a fejüket. Végre érezhetők volna, hogy van emberi méltóságuk. A szabadság eszméjének a nevében a hatalom képviselői a jognak és a kötelességnek új és csodálatos egységét, szent szövetségét teremtették volna meg. Mindenkinek joga lett volna tehetségét kibontakoztatni, de a tanulás, az önkitaljesedés egy szakasza után kötelessége lett volna hazáját szívével és lelkével szolgálni, munkájával segíteni.

Az olasz nép egyszerű fiai a nagy történelmi események során itták Garibaldi szavát, hittek benne, tűzbe mentek érte és az általa képviselt megújított, igazivá tett hazájukért. Népmesei hősként tisztelték. A remény volt a számukra. Ő volt az, aki egy másik teret, egy másik időt mutatott meg nekik: az igazság terét, az igazság idejét. Azt a világot, azt a nemzetet, azt a hazát, amelyben végül a jónak kell győznie.

A történelem a tények szigorú sorjázása. Fenti gondolataimmal, megállapításaimmal látószólag ezt tagadom. Nem találom a helyes utat? Dante népe hű önmagához: olykor nem ismeri a lehetetlent. Ez jellemzi Velence vízre épített palotáit, a bérceken pihenő kolostorokat, várakat, az utolérhetetlen művészi remekeket.

Garibaldi a természet vadvirága volt, ugyanúgy, mint Petőfi. Amit a hazájáért tett, az ugyanúgy egyedüli és szinte felfoghatatlan, mint Petőfi léte. Mindkettejük fő erénye az egyszerűség volt. Bántalmazásban, lenézésben is hasonló okok miatt volt részük. A hatalmasak közül sokan megvetik az ilyen embert. Nem fogják fel szellemiségének a nagyságát. Hogy értenék meg az igazát? Mily különös, hogy a természet vadvirágáról nem jut

az ember eszébe a gaz, hiszen az épp a földművesek fő ellensége, megnehezíti azok életét. Több évezredes kemény munkának az okozója. Hány és hány ember koptatta el az életét miatta. Mindez igaz, de a magyar földműves szemlélete épp ezen beidegződés háttérét emeli ki: „Az anyaföldnek a gaz az édes gyermeke, a vetemény csak mostoha.” – hirdeti ősi közmondásunk. Vigyázzunk! Elődeink nem a parazita-létet dicsőítették, csak arra hívták fel a figyelmet, hogy a természet nélkülünk is létezett; nagyon jól megvolt, és meg kell becsülnünk magunkat. Az ember több tízezer év során nemesítette a gyomokat, míg vetemény lett belőlük. Élnünk kell. Munkánk értelmét nem kell megtagadnunk, de látnunk kell a természet rendjét; abba gondolkodás nélkül, károsan nem szabad beavatkoznunk. Azok bánnak mostohán a természettel, akik ezt elfelejtik, és azokat is gyűlölik, akik tisztelik az ősi gyökereket, akik nem vesztik el a fejüket annak a nagy „lehetőségnek a láttán”, hogy az ember bármit megtehet a természettel és azokkal, akik a hatalmától függenek.

Garibaldi sok mindenben hasonlított a népmesei hősökre. A legcsodálatosabb mégis az, hogy az olasz lét lényegét, mély gyökereit ő értette meg a legjobban. A különleges nagy álmodók, álmodozók elég gyakran hasonlítanak a népmesei hősökre, de nem mindegyikükből lesz Giuseppe Garibaldi. Életrajzát akár Robinson szavaival is kezdhette volna: „Gyermekkoromban mindennél jobban a tengert szerettem.” Szülei papot szerettek volna neveltetni belőle, de népét a rabságból váltotta meg. Tizenöt évesen búcsút mondott a szárazföldnek. Ettől fogva tizenkét évig szinte megszakítás nélkül járta a tengert. Hajója Tasso lenyűgöző szépségű hősnőjének, Clorindának a nevét viselte. A kereskedelmi utak egyik végpontja Tagonrog volt. Orosz matrózokkal, görög szabadsághősökkel, török iga alatt nyögő több nép fiaival ismerkedett meg. Ám a legjelentősebb az volt a számára, hogy Giuseppe Mazzini eszméivel is találkozott. Felkereste az olasz nép apostolát. Az Ifjú Itália számára egy hónap alatt ezer összeesküvőt szervezett. Forradalmi munkáját genovai matrózként is folytatta. Egy felkelés szervezése miatt menekülnie kellett. Halálra ítélték: ekkor jelent meg a neve először az újságokban.

Tevékenységét Dél-Amerikában folytatta. Katonai tehetsége itt bontakozott ki. Hatévi szolgálat után Argentínában obsitot kért. Kilencszáz szarvasmarhával jutalmazták szolgálatait. Az állatok nagy részét elorozták, sok veszendőbe ment, de őt ez nem zavarta, hiszen ekkor találta meg élete legnagyobb szerelmét, és egy kis államnak, Uruguaynak lett a megcsodált hőse, reménycsillaga. Szerepe volt abban, hogy a falánk, nagyobb országok ezt a kis hazát nem tudták elnyelni, bekebelezni. Tizennégy évig volt távol hazájától. Sóvár szeme a végtelen habokon, hullámokon túlra, Itália felé tekintett. Mazzini hívei szállították és terjesztették a csodálatos híreket róla, és így történt az, hogy a népek tavaszára akkora híre lett az olaszok között, hogy hozzá mérhető olasz katonai tehetség nem volt a közgondolkodás szerint.

A gögös osztrák herceg, Metternich kancellár fennhangon hirdette, hogy az olaszoknak nincs közös hazájuk, hiszen „Itália csupán földrajzi fogalom”. Az egységes haza megteremtésére még a mohácsi vész előtt gondolt Machiavelli. A nyelvi egység terén a legfontosabb lépést viszont már Dante megtette. Ily roppant nagy idő után végre felcsillant a remény: a régi álom valóra válik. Nem véletlenül kapta Garibaldi hajója a *Speranza* (Reménység) nevet. Őt már Uruguayban két világ hőségnek nevezték. Kiváló gazdasági érzékkel teremtette meg nagy utazásának a feltételeit. Hazaszeretetének végtelen lobo-gása kísérte az előkészületeket. 1848. április 15-én felszedhették a hajó horgonyait, és

1 tudomány és társadalom

a *Speranza* kifuthatott a nyílt, szabad vizekre. Garibaldi a nyár első napján lépett olasz földre. Jelképesnek is tekinthetjük ezt a pillanatot, hiszen 1394 év után minőségi változás következett be az olasz nép életében: olyan érlelődés, teljesség ígérete, amelyhez hasonlót leginkább a reneszánsz nagyjai éltek meg lelkükben. Ők tehetségük, kiváló képességeik miatt lehettek lelkileg szabadok. Bár a földi hatalmasságok nemegyszer őket is porig alázták. Megaláztatásban lesz majd épp elég része Garibaldinak is. De szelleme a legnagyobb elődökhöz áll közel.

A történelem zezugos labirintusaiban most nem időzhetünk. A magyar vonatkozásból is csak azt villantom fel, hogy Zichy Ferdinánd, az osztrák katonai megszállók vezére, kiűrtette Velencét, és ott megszülethetett a köztársaság. Ám az olasz szabadság csillaga egyre hanyatlott. 1848 júliusában Károly Albert szárd király kénytelen-kelletlen fogadta Garibaldit Roverbellóban, de semmi feladatot sem bízott rá. Csak azt közölte vele, hogy a hadügyminisztertől kérjen utasítást. Az viszont elhagyta Torinót, mire Garibaldi megérkezett. Az olasz szabadsághős napokig zárt ajtókat talált. Amikor végül a belügyminiszter megnyitotta előtte az ajtaját, a királyi hatalom képviselője azt tanácsolta neki, hogy menjen Velencébe kalózvezérnek. Ő ehelyett Milánóba ment Mazzinihez. Megpróbáltatások sora várt rá. Katonákat toborzott szép számban, de Milánó sorsa, már az ő megérkezése előtt eldőlt. Radetzky marsall visszatért. „Hú volt önmagához”: a szervezkedés elfogott képviselőit, gyanúsítottjait úgy lövette agyon, hogy a kivégzést az áldozatok családtagjainak is végig kellett nézniük. Feleségek, gyermekek lelkébe égett bele az iszonyú jelenet, és az ott izzott bennük emésztő fájdalommal, nem enyhülő keserőséggel.

Garibaldi Rómába indult. De a szabadság csillaga ott is hanyatlott. Négyezer hívével kiűrt az ostromgyűrűből. Mint bűnözők ellen indítottak hajtóvadászatot a szabadság megszállott harcosai után. Az egyszerű nép a felelősségre vonástól nem rettenve segítette az üldözötteket. Garibaldi várandós felesége a viszontagságos utat nem bírta, megbetegedett és meghalt. A hősök töredék csapata elérte a Szárd Királyságot. 1849. szeptember 5-én Chiavariban léptek a szabadnak látszó hazai földre. La Marmora tábornok Genovában értesült a fejleményekről. Piemont egykori hadügyminisztere Garibaldi ellen letartóztatási parancsot adott ki. Így várt rájuk annak a független kis országnak a képviselője, amelyik majd „ajándékba kapja” minden idők egyik legcsodálatosabb szerepét, de nem azt kell nézni, hogy méltó volt-e erre a szerepre, hanem azt, hogy itt szellemi óriások, mesébe illő hősök alakítottak történelmet. Az alélt, elcsigázott, gyászától lesújtott emberre, Garibaldi-ra itt meghurcolás és kitoloncolás várt. Az irigység, az ellenszenv, a hősnek a rendkívüli és egyedüli tehetségnek szólt. Némi mentség persze van. Egy kicsi független állam nem húzhatott ujjat az állig felfegyverzett hatalmasságokkal. Ám már ekkor is világos volt, hogy a forradalmárok véráldozata kellett, de köztársasági elveiket a szárd-piemonti hatalom képtelenségnek tartotta. Választani kellett: szülessen meg az egységes olasz állam, mint királyság, vagy minden maradjon a régiben. Garibaldi már korábban döntött. Neki az olasz haza egysége, függetlensége volt a legfontosabb. Ezért ajánlotta fel szolgálatait a királynak, ezért tűrte a megaláztatásokat. Jóval később, 1859-ben, a villafrancai béke után nem nyugodott bele a gyalázatos döntésbe: III. Napóleon és II. Viktor Emánuel megegyezett Ferenc Józseffel Velence sorsáról, hogy az osztrák kézben marad. Ezzel Magyarország reményei is csökkentek, hiszen a mi szabadságunknak a sorsa a lagúnák fővárosához kötődött.

Mazzini változatlanul ragaszkodott elveihez: polgári szabadságjogok, nemzeti függetlenség, egységes olasz köztársaság. Ezek az eszmék dobogtatták Garibaldi szívét is, de újra és újra látnia kellett, hogy a teljes magvalósulásnak nincs meg a kellő alapja. Tudott vární már korábban is. Most is ezt cselekedte. Több országban bolyongott. Londonban találkozott Kossuth Lajossal. 1855-től fő tartózkodási helye Caprera szigete volt. Az olasz egységesítési törekvések szerencsésen egybeestek III. Napóleon nagyhatalmi terveivel. Ráadásul Cavour ügyesen politizált, és kedvező pillanatban segítette meg a törököket a krími háborúban. Így alkalma adódott arra, hogy a tárgyaló nagyhatalmak képviselőivel egy asztalhoz üljön, és az olasz kérdést felvesse. A solferinói és a magentai győzelem azt sugallta, hogy nincs megállás: szabad az út Velence felé. Kossuth Lajos ily reményeket táplált magában, amikor III. Napóleonnal tárgyalt. De a császár ekkor már megtorpant. Célját különben is elérte: a kért olasz területeket megkapta. Garibaldi ekkor vesztette el szülővárosát, Nizzát: az is az „oda ajándékozott” területekhez tartozott. Elkeseredetten és óriási erővel toborzott katonákat. Ő volt az a nagy olasz, aki legtovább ragaszkodott ahhoz, hogy Magyarországot megsegítse. Királyi katonák fogták el. Amikor a nekünk tett ígéretére hivatkozott, II. Viktor Emánuel azt válaszolta, hogy Garibaldi csak egy van, és még Olaszország sem egységes, és nem szabad.

A száműzetés ideje ekkor nem tartott sokáig. A hivatalos politikai körök felléptek ugyan Garibaldi fegyvergyűjtési mozgalma ellen (egy újabb szabadságharcra számítva egymillió fegyvert akart felhalmozni), de képtelen tervét olyannak tekintették, mintha nem tudnának róla. Monte Cristo vagy Jókai hősei sem vállalkoztak volna nagyobb vakmerőségre: 1088 (de talán 1089) katona 1860. május 5-én összegyűlt a genovai kikötőben, hogy két hajón Szicíliaba menjen, és a Bourbon uralom alatt élőket szabaddá tegyék. A hajók május 6-án hagyták el a genovai partokat. A legendássá lett katonák *I Mille (Ezrek)* néven vonultak be a történelembe.

Akik látták a partról, joggal tartottak attól, hogy öngyilkosoktól búcsúztak el, hiszen a kettős Szicíliai Királyságot százhuszezer katona védte és erős tengeri flottával rendelkezett. Gondterhelt volt Garibaldi is, mert tudta, hogy egy komoly csatához több és jobb fegyverek kellene. Vannak, akik azt állítják, hogy a hajóra szállás nagy nyüzsgésében véletlenül maradtak a komoly, nagy erejű fegyverek a parton, de ezt Garibaldi katonai múltja, a hadi tevékenységeinek gondos előkészítése kizárja. Inkább arról van szó, hogy a Szárd Királyság képviselői, hivatalos felelősei azt a látszatot is el akarták kerülni, hogy segítik Garibaldit „kalandos” tervében. Fegyver viszont kellett. Egy ember volt a hajón, aki némi reményre adott okot: Türr István, Garibaldi szárnysegéde. Tudták róla, hogy a beszédnek, a meggyőzésnek igazi művésze, ezért remélték, hogy a közelben lévő királyi helyőrség fegyvereit meg tudja szerezni. A rendkívüli tehetségű magyar szabadsághős szenvedett a tengeri betegségtől, de partot érve, remekül teljesítette küldetését. Erős flotta várta az elszánt utazókat Szicília északi partjainál, ezért Garibaldi a nyugati partot tekintette biztonságosabbnak. Veszély itt is volt. Az egyik hajót találat érte, de a marsalai partraszállás sikerült.

Hajón már nem távozhattak, és Palermóból háromszoros túlerővel indultak el a Bourbonok hatalmát védő katonák, hogy a kis csapatot felszámolják. Calatafímire emlékezett Garibaldi a legszívesebben. A helyzet oly reménytelennek látszott, hogy Bixio azt javasolta, vonuljanak vissza. „Hová? Itt most vagy megteremtjük Itáliát, vagy meghalunk.” – válaszolta a parancsnok.

1 tudomány és társadalom

Itáliát megteremtették. A történeteknek, hősi eseményeknek könyvtárnyi irodalma van. Garibaldi ott áll a kapu előtt, és azok is, akik vele együtt a jövőt alakították. Olyan plakátok jelentek meg róla, amelyekről sugárzik krisztusi küldetése. Az egyházzal ugyan hadilábon állt, de akik a szavát hallgatták, hittek neki. Ígéretes! A lelkeket átható titokzatos áramlás. Az ember boldogsága – mégpedig úgy, hogy nincs egyedül, mert mindenkinek megadatott ez az érzés. Ott árad ez a láthatatlan zene a svájci Alpoktól Szicílián túlra – Lampedusa szigetéig. Ez volt a vágy, ez volt a cél, a nagy remény. Az 1088 emberből ötszázán ezért áldozták életüket, és a szegény, földhöz ragadt, szerencsétlen kétkezi munkások is. A harcok idején éppen aratás volt. A termés, az élelem kellett a családoknak. Ez az első. Emberfeletti erő kellett ahhoz, hogy belássák, most fontosabb dolguk van, egyedüli a tét: Itália megszületik-e, vagy sem. Szicília szegényei, megalázottai és megszorítottai megértették, hogy a születő haza az első számú létük, mert minden megváltozik. Lesz jog, igazság és élet. Ezért volt természetes az, hogy a képeken Garibaldi a Megváltó hasonmásaként jelent meg.

Az aratás véget ért. Eljött az ősz. Garibaldi Türr Istvánnal együtt Nápolyból irányította a szabaddá lett területek életét. Néhány hónap alatt a mai Olaszország egyharmada lett szabad: kilencmillió ember. A Szárd Királyság óvatoskodó politikájával erre a tette magától aligha lett volna képes. Ám az Egyházi Államot a franciák védték. II. Viktor Emánuel már korábban az egész Olaszország királyának fogadta el a torinói országgyűlés. Türr István és Garibaldi olykor-olykor Magyarország megsegítésére is gondolt – az új és immáron tekintélyes hatalom birtokában is, de a diplomácia gépezete egyre őrli a reményeket.

A harcok legyőzhetetlen mesékbe illő hőse 1860. október 26-án Teanóban találkozott II. Viktor Emánuellel. Így köszöntötte: „Üdv az első olasz királynak!” „Üdv a legjobb barátomnak!” – felelte az uralkodó. Garibaldi belátta, ha ragaszkodik eredeti elveihez iszonyú polgárháborút robbant ki. Inkább az önkéntes száműzetést választotta. 1860. november 9-én elindult Caprera szigetére. Majd 1862-ben a „közvetítők” meggyőzték arról, hogy eljött a végső csata ideje, önkénteseivel Aspromontéba érkezett, és a királyi csapatok sortüze várta. Egy évig mankót kellett használnia. La Speziába vitték. Varignano erőd börtönében helyezték el. Kilenc hadihajó őrizte. Mégis megszökött.

Lassan peregtek az évek. Garibaldi gazdálkodott, az ő tragédiája ott zajlott, a habokon túl. A népek tavaszának szabadságeszméi kiköltöztek a hősök temetőibe. Az élet ment tovább. A porosz-osztrák háború új helyzetet teremtett. III. Napóleon hatalmának a leépülése „jó” alkalom volt arra, hogy a diktatórikus rendre épülő új haderő először mutassa meg méregfogát. A bajba jutott francia vezetés az annyira nem kívánt személynek, Garibaldinak a segítségét kérte. A porosz megszállók ellen egyedül ő nyert csatát. Bismarck dührohamot kapott, amikor ezt a hírt meghallotta. Elfogató parancsot adott Garibaldi ellen. Két világ hőstét ketrecbe zárva akarta Berlin utcáin végigvitetni.

Párizs elfoglalása egy új és nagy katonai hatalom világra szóló eseménye volt. Erre az alkalomra írta Brahms *Győzelmi énekét*. Alázatos szavakkal ajánlotta Vilmos császárnak. „Alleluja” – zeng gátlástalanul az ének Brahms remekművében. Giuseppe Verdi viszont úgy nyilatkozott, hogy ő Garibaldi előtt térdet hajtana. 1870-ben a körülmények úgy hozták, hogy Róma Olaszország fővárosa lett. Óriási ünnepek zajlottak. Az Urbs új urai arra vigyáztak: Garibaldi nevét nehogy az ajkukra vegyék. Ő minden hódító háború ellen tiltakozott ekkor. 1871-ben a franciákat azért segítette, mert a hazájuk volt veszélyben.

Akiket korábbi véráldozattal Róma uraivá tett, lehet, hogy épp az ő tetteitől részegedtek meg: úgy érezték, hogy harctéren nincs lehetetlen: afrikai hódításokra készülődtek. Garibaldi még az évjáradékot sem fogadta el tőlük. Megélt a saját munkájából. 1876-ban úgy remélte, hogy némi változás történt, és ekkor már elfogadta az évjáradékot. Caprera szigetéről egyre ritkábban mozdult ki. Gazdálkodott és írt, míg egészsége megengedte. Három regény maradt utána, meg francia és olasz nyelvű versek.

1882. június 2-án villámcsapásként terjedt el a hír: Giuseppe Garibaldi meghalt. Az emberek önkéntelenül rohantak ki, az utcákra, a terekre: annak a szellemét keresték, aki többet akart adni nekik, mint amennyit valaha is ember adhatott. Szót kerestek. Isteni üzenetet. Zengjen az akár emberi ajakról. Bolognában zsúfolásig telt meg az a színház, amelyben Giosué Carducci volt a szónok. Rögtönzött beszédét gyorsírással jegyezték le. Költői szavak idézték az elhunyt örök értékeit. Carducci magyar szót is használt. Legendás honvédeinket anyanyelvünkön nevezte meg, és az erdélyi szittyós, zombékos, mocsaras helyen eltűnt nagy költőnk neve is elhangzott: Petőfi és Garibaldi szelleme így kapcsolódott össze.

A tavaly kétszáz éve született Giuseppe Garibaldi egyesítette kedves és rendkívüli értékekkel bíró népét, de szelleme még most is Róma kapui előtt áll és vár. Akik értik őt és szeretik, azoknak lelkében jelen van az olasz haza, amelyben annyira hitt. Teste megjelent Rómában. Szobra fent a Gianicolo magasán, de a márványban nem az van jelen, aki hajdan megjelent Róma kapuinál, akiben a szabadság végzettszerűen testesült meg. Ott, fent a diadalmas eseményt fejezi ki, a független állam megszületésének örömét. Szellemiségének teljes befogadására azonban sem hazája, sem a mai, természettől elidegenedett, lélek nélküli Európa nem érett meg.

Éles Csaba

Garibaldi alakjának és harcának emlékműve a magyar irodalomban

Garibaldi alakjának és harcának ábrázolását vizsgálva, az összekötő kapocs az olasz és a magyar irodalom között Cesare Abba. Az a lényegében (tehát maradandóságát tekintve) „egykönyves” szerző, aki máig tanulmányozott munkáját egészen fiatalon, a „nagybetűs” történelem közvetlen közelében és tevékeny katonájaként – nota bene: „a marsalai ezer” egyikeként – írta meg. Naplószerű krónikájának történelmi hitelességét és forrásértékét a szakemberek osztatlanul és lényegében maradéktalanul elismerik.¹

A kézirat kiadását azonban – és a szerző közszolgálati karrierjét – a kiváló költő (és egyetemi tanár) Carducci azért támogatta olyan lelkesen 1880-ban, mert a friss hangvételű munka esztétikai értékeit és irodalomtörténeti jelentőségű epizódokat-utalásokat is hordoz. Gondolok itt Cesare Abba írói beállítódásának mesterkéletlen, tiszta vénájú népiségére, nyelvezetének üdeségére és eredeti ízeire. Ám különösen néhány méltóságteljesen emelkedett és emlékezetes esemény megfestésére, különböző hírneves egyéniségek és anonim alakok portréjának megrajzolására.²

A történelmi horderejű eseménysorozat mindennapjainak ábrázolása mellett Cesare Abba könyve két ötletet kínált Füsi Józsefnek, aki előszót is írt magyar kiadásához. Az egyik a naplószerű krónika, mint a személyes hangvételre följosító műfaji keret. A másik egy olyan mobilis figura fölvilantása, akibe Füsi József írói énje belebújhatott.

A milánói Missori parancsnoksága alatt szolgálatot teljesítő felderítők (az író is az volt) közül – előljárójukon kívül – kettőt világított meg Abba. Az egyik Nullo. A „másik, egyszerű felderítőnek komor és jóságos az arca, ő a zászlóalj legidősebb katonája. Tán negyven éves. Nuvolarinak hívják, Mantovából való gazdag paraszt, aki ugyancsak összeesküdött és harcolt; a cromwelli idők szerény és állhatatos puritán típusa.”³

Ő az a Nuvolari nevű kapitány, aki kiöregedett hadfiként feleségével visszavonult a Szardínia északi partjainál fekvő La Maddalena kicsiny szigetére, a Caprerán élő Garibaldi tábornok tőszomszédságába. Nuvolari nemcsak társa lehetett a „homéroszi hérosz” utolsó éveinek, hanem hiteles szavú tanúja is a Garibaldi halálát (1882. június 2.), majd temetését (június 8.) követő órák és napok izgatott történéseinek, nyüzsgő jövés-menéseinek.⁴ Amit akkor látott és hallott, érzett és gondolt, azt írta meg nyolc részből álló, visszaemlékezésekkel átszőtt naplójában. Ez a fiktív „diario” Füsi József: *Búcsúszom, Garibaldi* című, 1961-ben megjelent regénye. Egy tervezett és sajnos meg nem valósult Garibaldi-trilógia első és egyetlen opusza. Munkacímén *A temetés*, amelyet – a szerző szándéka szerint – még *Az utazás* és *Az örökség* követett volna a későbbiekben.

Füsi József – családi nevén: Horváth – 1909-ben született Hajmáskéren és 1960-ban hunyt el Budapesten. Az Eötvös Kollégium tagjaként Horváth Jánost mondhatta profeszszorának. 1936-tól – a folyóirat fennállásáig – a *Szép Szó*, s ilyenformán József Attila

közeli munkatársaként is tevékenykedett. 1935 és 1945 között a budapesti olasz középiskola tanára, majd 1947-ig megbízott igazgatója. Ezt követően egy évig a Vígszínház dramaturgjaként dolgozott. Az *aszódi diák* címmel írt és bemutatott (1953) Petőfi-dramájáért József Attila-díjjal tüntették ki (1954). Műfaji sokarcúságát bizonyítja, hogy irodalmi pályáját egy szociográfiával (*Búcsú Lágymányostól*, 1936) és később egy regénnyel (*Szárnyas farkasok*, 1943) kezdte.

Füsi legnagyobb szellemi szerelmének az olasz irodalom és művészet, Itália kultúrája és történelme bizonyult. Különösen néhány kiemelkedő képviselője: Dante és Boccaccio, Leonardo és Cellini, végül Garibaldi okán. A *Dekameron* szerzőjéhez műfordítással és egyik novellájából írt zenés darabjával (*A certardói vásár*, 1953); a reneszánsz „egyetemes emberéhez” monográfiával (*Leonardo da Vinci*, 1952); minden idők leghíresebb ötvösművészehez – miként Goethe német nyelvterületen – megint csak műfordítással (*Benvenuto Cellini Mester élete, amiképpen ő maga megírta Firenzében*, 1944) kapcsolódott. Boccacción és Cellinin kívül Lampedusa *A párdúc* című regényét, Pirandello drámáit és novelláit is lefordította. Nem ok nélkül írta róla tehát Németh László: „Senkit sem ismertem, akinek ennyire az olasz volt a választott népe.”⁵

Füsi József azonban irodalmi munkássága fő célkitűzésének a Garibaldival foglalkozó regénytrilógia megírását tekintette. Tudatos tervszerűséggel készült erre az önként vállalt komoly kihívásra. Miután megkapta 90 napra érvényes kint-tartózkodási engedélyét, 1958. január 4-én vonattal elindult Itáliába. Pontosabban először Pietro nevű barátjához, aki Ravenna közelében, egy Alfonsine nevű kicsiny helységben lakott. „Húsz éve nem jártam Olaszországban, húsz éven át vágyakoztam vissza »második hazámba«, húsz éven át nem sikerült. Az »ürügy«, amivel megyek és mehetek – nagyon is igaz: négy éve gyűjtöm Garibaldi-életrajzomhoz az anyagot, de képtelenség leírni olyan tájakat, városokat, amelyek mind megvannak, és olyanok, mint akkor voltak, amikor Garibaldi történelmi szerepének színpadává lettek – még Carthagóról sem lehetett úgy írni, hogy Flaubert legalább a romjait ne lássa –, Garibaldi, térben és időben, itt élt a szomszédban, nagyapám még az élő Garibaldiról tudott – tizennyolc éves ifjú legény volt, amikor Garibaldi 1882-ben Caprerán meghalt.”⁶

Írónk vonatfülkéje – éppen indulóban Velence felé – Triesztben teljesen megtelt különböző társadalmi állású utasokkal: nőkkel és férfiakkal, gyerekekkel és felnőttekkel. Volt köztük az akkor már Jugoszláviához tartozó Fiume és Bologna között ingázó kőbányász, vagy például egy asszony, a trieszti szerszám-nagykereskedés vezetője. Közülük csak a szardíniai Duselo faluban tanító Tranquillo vette magának a bátorságot, hogy megkérdezze tőle: hogyan jutott eszébe Garibaldiról írni? „Garibaldiról azért írok – kezdte magyarázatát egyre olaszosabb hévvel Füsi József –, mert beletartozik a történelmünkbe, népünk emlékezetében úgy él, mint aki nagy jót akart tenni vele; szabadságharcunk leverése után ő volt a mi reménységünk. Tehát bizonyos erkölcsi tartozást akarok leróni, amivel Garibaldi emlékének tartozunk. Tavaly, halála évfordulóján, országos ünnepséget tartottunk a tiszteletére, utcát neveztünk el róla. De ez kevés. Szeretném elmondani olvasóimnak, azoknak, akikben családi hagyományként él a Garibaldi-tisztelet, ki is volt ő, mit köszönhetünk neki. És ez csak az egyik ok. A másik az, hogy Garibaldiit én nagy embernek tartom, s személy szerint is nagyon szeretem. Azoknak a nagy olaszoknak a sorába tartozik, akiket az olasz génusz százados képviselőiként ismertem fel. Nagy költők tartoznak ide, mint Dante; nagy művészek, mint Leonardo és Michelangelo; nagy tudósok, mint Galilei, nagy

politikusok, mint Machiavelli; nagy szabadgondolkozók, mint Giordano; nagy életművészek, mint Cellini; nagy komédiások, mint Goldoni és nagy hadvezérek, mint Garibaldi. Ezek egyúttal az olasz szellemnek tipikus képviselői is. Időben a legutolsó köztük Garibaldi, az olasz géniusz utolsó fellobbanása.⁷

Füsi József olaszországi utazásából hadd emeljek ki egyetlen várost, s abból is egyetlen mozzanatot. Nevezetesen Sienát, közelebbről Szent Katalin szülőházát. „Bartolomeo urat rendkívül meglepi és meghatja, amikor elmondom, hogy fiatal koromban sokat foglalkoztam ezzel a különös teremtéssel, és sokat fordítottam is tőle. – Santa Caterinától Garibaldiig? – Igen, mert mindegyik tipikus képviselője az olasz alkatnak vagy szellemnek, ha úgy tetszik: *egy-egy szenvedély megszállottja*.”⁸

A bő három hónapos itáliai tanulmányút megformált és közzétett hozadéka először egy útirajz: *Tengeri szél* (1959) címmel – ebből idéztünk most. Másodszer a már említett regény: a *Búcsúszom, Garibaldi* (1961), posztumusz – első és eddig egyetlen – kiadásban.

Nem Garibaldiról szól, de Garibaldival hangsúlyosan kapcsolatos a már korábban, 1955-ben megjelent *Garibaldi dobosa*. Murányi-Kovács Endre vaskos könyve ifjúsági regény, így jóval közismertebb, mint Füsi József artistikus gondossággal megkomponált munkája. Végül Garibaldi egész, Dél-Amerika országait (Brazília, Uruguay és Argentína) is befolyásoló, forradalmár és szabadságharcos pályáján vezető végig olvasóját Kovai Lőrinc 1982-ben megjelent műve, *Aki a napba néz* címmel.

Míg Füsi József fiktív naplójában Garibaldinak a nemzet Halottjaként, addig Murányi-Kovács Endre fordultatos regényében a nemzet Felszabadítójaként jut szerep. Igaz ugyanakkor, hogy Füsinél a halott hős betölti az egész művet; míg Murányi-Kovácsnál az „imádtott diktátor” viszont csak a kötet utolsó fejezeteiben jelenik meg. Mielőtt a részletek összehasonlítására sor kerülne, mutassuk be röviden – Füsi Józsefhez hasonlóan – a *Garibaldi dobosa* és az *Aki a napba néz* szerzőit is.

Murányi-Kovács Endre 1908-ban született Budapesten, és ott is hunyt el hatvan éves korában. Különböző szakirányú felsőfokú tanulmányait Szegeden, Bécsben és Budapesten végezte. 1938-tól 1946-ig Franciaországban élt: az emigráció idején főleg cikkeket írt és lapot szerkesztett, tanított és mozgalmi tevékenységet folytatott. Itthoni munkakörei a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, a szegedi József Attila Tudományegyetem Francia Tanszékéhez, az Országos Széchenyi Könyvtárhoz, végül a *Műterem* és a *Magyarország* című periodikákhoz kötődtek. Fordított és írt: verseket és elbeszéléseket, irodalom- és művészettörténeti tanulmányokat, korrajzokat és meséket, de főleg regényeket: ifjaknak és felnőtteknek. Garibaldi mellett – Füsi Józsefhez hasonlóan – őt is megihlette Leonardo da Vinci, pontosabban a művész-tudós ifjúkora, *A firenzei varázsló* (1958) címmel.

Az orosz-lengyel származású Kovai Lőrinc (eredeti neve: Wawrzymiec Zakrzewski) 1912-ben született Szentpétervárott. Apja halála után anyját egy Kovai András nevű hadifogoly vette feleségül, majd a család 1920-ban Magyarországra költözött. Kovai Lőrinc a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen szerzett történelem-földrajz szakos diplomát 1938-ban. Tanított Ungváron és Nagykállóban; majd 1941-től a *Népszava* külső munkatársaként, 1945-től pedig a *Szabad Nép* alapító tagjaként dolgozott. 1948-tól szellemi szabadfoglalkozásuként tevékenykedett. Fordított, elbeszéléseket és főként regényeket írt, az utolsó előtti Garibaldiról. A címével – *Aki a napba néz* – kapcsolatban van is

egy talán nem jogosulatlan feltételezésünk. Kardos Tibor a Füsi-féle regény előszavában megemlíti, hogy Garibaldi a legnagyobb olasznak – és egyben intellektuális eszményképének – Galileit tartotta.⁹ Azt a Galileit, akit 1611-ben tagjai közé fogadott a római Hiúzok Akadémiája (Accademia dei Lincei, 1603). Ilyenformán nem véletlen, hogy a róla szóló regényes életrajzok egyikének a címe: *A hiúz a napba néz* (Száva István, 1962). A legnagyobbak a Napból, a fény fő forrásából is merítik erejüket, s ezt akarják a földön tovább sugározni. (Egyébként a Napisten-hitnek – miként azt az ősmagyarok is gyakorolták – helye van a vallások és kultuszok történetében is.)

Először azt vizsgáljuk meg, hogy íróink milyen embernek láttatták külső valójában Garibaldit. Majd a leírásokat összevetjük és kiegészítjük néhány olyan kortársának tanúvallomásával, akik szemtől-szemben láthatták a legendás szabadsághóstit. Az ifjú Garibaldi hajszíne – Kovai Lőrinc könyvében – előbb „kissé vöröses árnyalatú”, majd csak szimplán „vöröses”.¹⁰ Amikor férfikorába lépett, arca „nyílt” és „tisztá, erős” lett.¹¹ A Marsalában partraszálló Garibaldinak – Murányi-Kovács Endre regényében – „válláig hulló haja” van; akinek „vörösinges, hatalmas alakjához” „kemény lábak” és „hatalmas mellkas” tartoznak; „hosszú szakállában” pedig „már csillogtak az ezüstös szálak”. Garibaldi szeme „mosolygós”, hangja „meleg, mély”.¹² Nuvolari kapitány – azaz Füsi József – emlékezetében már csak a lélek legmélyebb tükre és a szellem szócsöve bír jelentőséggel. Garibaldi „átható, tengerszín” szeme – milyen más szeme lehetne egy Nizzában született tengerésznek? – később bővebb asszociációkat is szült a könyv szerzőjében. „Nem nevetett rám, nem, hanem éppen szomorúan villant meg busa szemöldöke alatt az a tengerszín szem! (A capri kék barlang színe az ő szeméé, amely feketebarnára változik fennkölt dühében, és hideg szürkévé fagy, amikor nem szól semmit, csak néz, és az ember keresi a fát, amire felakassza magát, csak vegyék le róla ezt a tekintetet!) Most ez a szürke szem nézett rám a fürdőszoba homályában; odakint, hallottam, zörögtek a fák, ő üzent a méla és néha erélyes, megsuhanó hanggal: Hát te is elhagytál engem?...”¹³

Garibaldi orgánusról már korábban és bővebben is írt a szerző. Egy ember – egy igazi vezér és igazi politikus! – jellemének szilárdságáról, lelki kiegyensúlyozottságáról, önbizalmáról, erélyességéről, egyenességéről, küldetésének bizonyosságáról igen sokat sejtet és árul is el – a jelentéstartalmán túl – szavainak zenéje, mondatainak szerkezete, szónoki beszédeinek fölépítése és ritmusa. „Soha nem kiabált. Hangos szót nem hallottam tőle. Még mikor valami erkélyről beszédet mondott, akkor sem kiabált. Olyan tisztán zengő bariton hangja volt, hogy például amikor a palermói királyi palota terén ezreknek beszélt, s oly sűrűn szorongtunk a téren, mintha mákkal szórták volna be a teret, akkor is, ott is, szinte halkán beszélt, de hangja zengett, és elhallatszott a legtávolabbi szegletkőig, ahol öreg anyó tartotta füle mögé begörbített tenyerét, hogy hallja, és hallotta, láttam, mosolygott és bólintgatott rá.”¹⁴

Malwida von Meysenbug 1854-ben, emigráns forradalmárok körében találkozott Garibaldival Londonban. „Nem volt szép, de megnyerő, jóságos szeméből szelíd tekintet áradt. Beszéde friss, élénk, kedves, közvetlen, mint egész egyénisége. Szavait költői fuvallat lengte át, amikor dél-amerikai élményeiről mesélt, ottani gerillaharcairól, meg arról, hogyan aludt övéivel a csillagos ég alatt, s hogyan küzdött ott még ősi nemes párharcban ember ember ellen. Mintha Homérosz egy hőst hallottuk volna...”¹⁵

1867 szeptember elején tartották Genfben azt a békekongresszust, amelynek ünnepélyes megnyitóján Garibaldi is részt vett. Azokban az időkben a Dosztojevszkij-házaspár

szintén Genfben tartózkodott. „Nagy fontosságot tulajdonítottak megérkezésének – emlékezett vissza később a gyorsírással készült korabeli jegyzetei alapján dolgozó Anna Dosztojevszkaja, s a város pompás fogadtatásban részesítette. Mi is kimentünk a Mont-Blanc utcára, amelyen végig kellett mennie a vasútállomásról a kongresszus épülete felé haladva. Zöld gallyakkal és zászlókkal díszítették föl a házakat, s nagy tömeg állt az úton. Garibaldi jellegzetes öltözetében, nyitott kocsiban állva vonult be a városba, és sapkájával integetett az éljenző tömegnek. Sikerült közelről látnunk Garibaldit, s a férjem úgy találta, hogy *az olasz hősnek rendkívül megnyerő az arca és jóságos a mosolya.*”¹⁶

Éppen Malwida von Meysenbug és Anna Dosztojevszkaja Garibaldival kapcsolatos emlékeinek kora – más szóval: „tárgyidőszaka” – közé esnek azok a dél-itáliai függetlenségi harcok, amelyekben Cesare Abba is részt vett. Garibaldi „büszke” arca „Mózesre, a harcos Jézusra és Nagy Károlyra” emlékeztette a jó írói vénájú, de olykor túlzásokra is hajlamos szabadságharcost. „Győzelmet arat már pusztá tekintetével is!”¹⁷ Mindez már Garibaldi fokozhatatlan glorifikálása, sőt istenítése.

Nem kétséges, hogy a magyar írók közül Füsi József ábrázolja a leggazdagabban és a legárnyaltabban Garibaldi alakját, külső megjelenését. Nemcsak a lényegre fókuszál, hanem föl is oldja, szervesen bele is illeszti azt elbeszélésének szövetébe. Az olvasónak lehetősége nyílik rá, hogy szinte ugyanúgy lássa és hallja Garibaldit, mint Nuvolari kapitány vagy mint a palermói királyi palota terén álldogáló öreg néni. Füsi könyvében Garibaldi nem földön járó istenség, hanem rendkívüli képességekkel megáldott és azokkal élni is tudó ember. Mindezt alátámasztják olyan jó szemű asszonyok idézett megfigyelései, mint a Malwida von Meysenbugé és az Anna Dosztojevszkájáé. A Füsi József könyvéből vett szemelvényekből érzékelhető az is, hogy nála koherens ötvözetet alkot az alakfestés és a jellemrajz, az egyéniség külső és belső valójának egységes ábrázolása, röviden: a leírás és az elbeszélés. Koránt sincs ilyen szintézis Murányi-Kovács Endre és Kovai Lőrinc könyveiben. Ebből fakad regényeikben a tolakodóan tendenciózus heroizálás és írásmódjuk retorikussága. Éber Nándor ezredes (alias Ferdinand Eber, a londoni *Times* tudósítója) „megbűvölten nézte (ti. Garibaldi – É. Cs.) egyszerűségét. Az arcából sugárzó hitet, az egész testéből áramló erőt” – írja Murányi-Kovács Endre. S még előtte: „valamennyien megcsodálhatták Garibaldi tündöklő ötletességét, rugalmasságát, amellyel szicíliai hadjáratát vezette.”¹⁸

A világirodalom képviselői közül különösen négyen – s ők mintegy háttérül szolgálnak e tekintetben a magyar irodalomhoz – kerültek közel Garibaldihoz. Haladjunk az ezt bizonyító dokumentumok megírásának vagy megjelenésének sorrendjében. Idősebb Alexandre Dumas Itáliában írta és jelentette meg a *Garibaldi emlékiratai* (1860) és a *Garibaldisták* (1861) című munkáit. Alekszandr Ivanovics Herzen 1868. március 10-én illesztette az utolsó bejegyzéseket az *Emlékek és elmékedések* című, leghíresebb hagyatékához, amelyben Garibaldi neve is többször előfordul.¹⁹ Victor Hugo 1885-ben hunyt el. Két évvel később kertültek ki a nyomdából visszaemlékezései, *Ezt láttam* címmel. Figyelmet érdemel 1871. február 12-i följegyzése: azon a napon ült össze Bordeaux-ban a Harmadik Köztársaság első Nemzetgyűlése. „Azt hiszem, Louis Blanc lesz Párizs első képviselője. Helyesebbnek tartottam volna, ha Garibaldit választják meg első helyen.”²⁰ A négy nappal későbbi eredménylista valóban Louis Blanc győzelmét hozta; Victor Hugo végzett a második, míg Garibaldi a harmadik helyen. Ide kívánczik, hogy ő aratta az egyetlen győzelmet a Második Császárságot megtámadó Poroszországgal szemben.

„Garibaldi népi hős volt – magyarázta Füsi József a vonaton Tranquillo tanító úrnak –, és mi nagyon szeretjük a népi hősokeket.”²¹ Ez igaz, de talán még inkább érvényes Gorkijra. Garibaldi születésének centenáriumán – tehát 1907-ben – Rómában megjelent egy reprezentatív igényű antológia, amelyben Makszim Gorkij cikke is helyet kapott. „Tizenhárom éves voltam, amikor először hallottam ezt a nagy és szent nevet.” Így hangzik Gorkij tisztelgő írásának első mondata, és ide illik az utolsó előtti is. „Később sokat olvastam még Garibaldiról, Olaszország titánjáról.”²² Gorkij később – valamikor 1916 decemberének végén vagy 1917 januárjának elején – arra is komolyan gondolt, hogy a nagy háborúban nemcsak testi, hanem lelki és szellemi ínséget is szenvedő orosz ifjúságnak követésre, a rajongásig menően tisztelhető eszményképekre van szüksége. „Nagyon kérem Önt – fordult tervének megvalósulása érdekében Romain Rolland-hoz –, írja meg Beethoven életrajzát a gyermekek számára. Egyidejűleg H. G. Wellshez fordulok azzal a kéréssel, hogy írja meg Edison élettörténetét, Fridtjof Nansen Kolumbusz Kristóf életét írja meg, én Garibaldi életét, Bialik héber költő Mózes életét stb.”²³ Az 1917 februárjában kezdődő radikális politikai és társadalmi változások, súlyosbodó betegsége és gyógykezelése, más irányú irodalmi-publicisztikai munkálkodása és közéleti elfoglaltságai nem tették lehetővé, hogy Gorkij megvalósítsa Garibaldival kapcsolatos elképzelését.

Dumas és Hugo kortársának, „a legnagyobb magyar mesemondónak” milyen meséjemeserészlete vagy utalása található életművében Garibaldiról vagy a garibaldistákról? Természetesen a rendkívül sokat alkotó Jókai Móra gondolunk, akinek tollából – *A kőszívű ember fiaival* egyazon évben – 1869-ben jelent meg könyv alakban a *Szerelem bolondjai*. Történt, hogy a második „bolond” – *Aki egy királynéba szerelmes* – túlfűtött rajongásában „elfutott hajdani meggyőződéseitől, bölcs rokonaitól, vagyona egy részétől, ép eszétől és rövid ifjúságától. Legelőször is tehát elfutott az olaszok iránti szimpátiáitól: ha ők Garibaldit imádják, ő Croccót imádjá”.²⁴ Majd 1875-ben megjelent az *Enyim, tied, övé* című regénye, amelynek egyik fejezete (*Éjsarki felfedezések*) úgy kezdődik, hogy Áldorfai Ince – nem mellékesen: a világsi fegyverletétel után emigrációba kényszerülő katona –, az amerikai polgárháború egyik érdemdús tábornoka és dandárparancsnoka, a harcok végeztével az Egyesült Államokból hazatért pénzével Pestre. Első itthoni éjszakáján valaki – valószínűleg egyike azoknak, akik tízezer olasz puskával együtt várták őt – „Éljen Garibaldi!” kiáltással ébresztette álmából. Másnap reggelre már a budai várba rendelte föl „Őexcellenciája”, aki – az immáron alkotmányos Monarchia mindennapi és az „amerikás” obszitos éjjeli nyugalma érdekében – azonnali hatállyal Prágába internálta Áldorfai Incét.²⁵ Időrendben e két mű közé esik a *Fekete gyémántok* (1870), amelynek a *Két gyermek* című fejezetében egy ide kapcsolódó információt tud meg a figyelmes olvasó. Nevezetesen azt, hogy a főhős nő Evelina „régii kedvenc bohó pajtása”, egy Belényi Árpád nevű zongorista, Garibaldi lelkes híve. Méghozzá oly mértékben, hogy a mellénye alatt mindenkor vörös inget visel. Garibaldi seregébe is beállt volna, ha szegény szerencsétlen édesanyjáról nem kellene gondoskodnia.²⁶ Jókai Garibaldija tehát távoli „titán”. Megjelenített magyar hívei mindannyian marginális figurák; ha pedig elutasítják őt, nem elvi alapon teszik.

Az *Enyim, tied, övé* (1875) után néhány évvel debütált a magyar irodalmi életben első kötetével a másik nagy mesélő: Mikszáth Kálmán. *A tót atyafiak* először 1881-ben jelent meg. A gyűjtemény nyitónovellája *Az aranykisasszony*. Első fejezetében – a címét idézve – „Csutkás tanár úr és Luppán Demeter úr bemutatattatik a nyájas olvasónak”. A borisz-

szá Csutkás tanár úr gyakorta emlegetett visszaemlékezéséből megtudjuk, hogy Petőfi Sándor apja, a „boglyas Petrovics ott lakott a líceum fölötti hegyen az öreg Muszurnál, a kamarai hajdúnál, akinek nemrég jött meg a fia Olaszországból, a légiótól, honnan kitüntetésül vizit-kártyára ragasztva egy darab tépést hozott abból a rongyból, mellyel a megsebesült Garibaldi véres lábát borogatták. Micsoda? Hát lehet ennél különb érdemrend? Vagy van-e Garibaldinál nagyobb hős akár az ó-, akár az új-világ történetében?”²⁷ Ez Csutkás tanár úr megingathatatlan meggyőződése.

Belényi Árpád csak szeretett volna, a kamarai hajdú fia viszont be is állt Garibaldi zászlaja alá. Ezt tette Török Pali (Paolo Török), azaz „Garibaldi dobosa” is Murányi-Kovács Endre ifjúsági regényében. És így cselekedett Hübele Balázs is, *A délibábok hőse* (1872), Arany László – Arany János csöppet sem Herbert-szerű fia – költői elbeszélésében.

*S volt lelkesülés, éljen, hurrah, viva!
A nép lerázta a fojtó igát,
Mint földühített bika, vérre síva,
S nem tartja többé vissza semmi gát;
Harcz harc után tűzzel, vassal kivíva,
Vár vár után adotta meg magát,
Bosco maradvány-sergét visszahúzza,
S hódol Palermo, Messin, Syracusa.*

*S most át Calabriába, győzelemmel! –
Sergök növekszik, mint az áradat,
Egy-egy hazát hord keblén minden ember,
Dicső napok, magasztos pillanat!
Balázs előtt, vérmes prophéta-szemmel,
Nápoly, Velence, Róma, mind szabad, –
Képzelve száll, mint gyors röptű madár,
Nincs már előtte sem gát, sem határ.*

*Átszáll az Adrián, Álpok tetőin,
Hazája síkján s a Kárpátokon,
A Visztulának szél-termő mezőin,
Át tengeren, pusztán és hegy-fokon,
És szerte mindenütt Európa földin
Az eszme terjed, íge megfogon,
Szabadság napja süt minden határra,
S még muszka-földre is jut egy sugára.*

*Lát hősi népeket, jármot ledobva,
Szétverni elnyomóik vén hadát,
S egy szent ügyért, együtt fegyvert ragadva,
Kivívni a legvégső nagy csatát,
És ember embert többé nem tapodva,
Mindent igazság, mindent jog hat át.*

*S leszen szabadság, örökig menő...
– Hahó Balázs, van itt még bökkenő.*

*Van bökkenő; s míg hévvel ők buzognak,
Az ifju had s az ifjabb ősz vezér,
S örülnek a holnapra várt tuzoknak:
Van, ki nem adja verebét ezér’;
Sok kishitű, kik csak lépést mozognak,
S nézik, ha nincs-e utjokon veszély –
Szóval, Balázs szerint, a sok filiszter,
A parliment, kormány s Cavour miniszter.*

*S míg ő legyőzné már a fél világot,
Ezek egyszerre azt mondják: megállj! –
És tétlenül hever sergők soká ott,
Míg jön, nyakukra ül az új király.
S a harcz helyett, miért szívök sovárgott,
Rest béke örvén nő a lomha máj,
Marad nyakán a népnek régi járma,
S eloszlik a rajongók édes álma.*

*Ott honfi honfival már meghasonlik,
Az agg hős búsan Caprerába tér,
Csapatja, mint jámbor nyáj, szerte bomlik,
Lehül a hirtelen itáli vér,
Ki merre lát, mind százfelé iramlík,
Remény, dicsőség kurtán véget ér...^{’28}*

„Boldogtalan népek, akik az idegentől várjátok boldogulástokat!” – írta volt Garibaldi.²⁹ Miért csalta meg Hübele Balázst vagy az itthoniakat – például az Áldorfai Ince pesti szállásának ablaka alatt Garibaldit éljenzőt – a magyar, sőt a világszabadság közelgő és Garibaldi vezérletével történő eljövételével kapcsolatos előérzet? Minél nagyobb az óhajlás és minél kisebb annak realitása, annál bizonyosabb a reménybeli megcsalás. Például Herzen is igen óhajtotta a világ és benne az orosz nép szabadságát, csakhogy őt – ellentétben a Hübele Balázsokkal – sohasem tévesztette meg a társadalmi és politikai realitás. „Bismarck gróf, most önön a sor! Ti pedig, Mazzini, Garibaldi, utolsó szent életű férfiak, utolsó mohikánok, fonjátok össze karotokat, pihenjete meg! Most nincs szükség rátok. Megtettétek, amit tehattetek. Most adjátok át a helyet az esztelenségnek, a vér dühöngésének, amelybe vagy Európa, vagy a reakció pusztul bele. Nos, mihez fogtok kezdeni a száz köztársaságpártival és önkénteseitekkel, és azzal a két-három ládányi csempészfegyverrel? Ma millió innen, millió onnan, szuronyokkal és puskákkal. Mostantól tová, tengerré dagad a vér folyó, hegygé emelkednek a holttestek... ott pedig tífusz, éhség, tűzvész és pusztaság. Ó, konzervatív uraságok, önök még olyan vérszegény köztársaságot sem akartak, mint a februári, és nem akartak olyan megédésített demokráciát sem, amelyet Lamartine cukrász kínált föl. Nem kellett

1 tudomány és társadalom

önöknek sem a sztoikus Mazzini, sem a hős Garibaldi. Önöknek a *rend* kellett.”³⁰ (Genf, 1867. december 31.)

És milyen az, amikor az ember – nota bene: a másokért felelősséget érző katonai-politikai vezető – „hatodik” érzéke helyesen működik? Ezt a kérdést azért tesszük föl most, mert az előérzet szerepét és titkát számunkra éppen Garibaldi írta körül – meglepő módon – poétikusan filozofikus formában. „Értelmünkön kívül van valami lényünkben, amit nem tudunk pontosan meghatározni, nem tudunk megmagyarázni, de létezik, és még olyan zavaros megnyilatkozása is jövendölésszámba vehető, akárhogy is értsük ezt a szót: jövendölésszámba, amely örömet vagy keserűséget hoz nekünk. Talán az a végtelenül kicsiny szikra, amely a Végtelenből lobbant ki és nyomorult, de mint a Végtelen, úgy halhatatlan lényünkben lakik, érzi előre – érzékeink valóságos kapcsolatain túl és látásunk erejét is meghaladóan – az eseményeket.”³¹ Arany László és később (1950) Márai Sándor – más szavakkal megmagyarázva – tudták azt, amit a Hübele Balázsok nem tudtak, vagy nem akartak tudomásul venni. Cavour „megvalósította, amire Dante óta minden olasz vágyakozott – az olasz Egységet –, s aztán nagy erővel értett hozzá, hogy e vállalkozásban fontos segítőtársát, Garibaldit, a győzelem pillanatában félretolja. Garibaldi a nép szemében hős volt... de Cavour tudta, hogy a hősök pillanata múló, sietősen félre kell állítani őket – a vérpadra vagy a Pantheonba –, s rögtön meg kell szervezni az adózást és az utépitést, máskülönben a győzelem múló értékű. Ezért volt Cavour piemonti: tehát az értelmével francia és a szívével olasz.”³² De Hübele Balázs és ifjú Török Pál, Nuvolari kapitány és Cesare Abba, s rajtuk kívül még nagyon sok neves és névtelen, olasz és magyar ember tudja azt amit Juhász Gyula egyik hírlapi cikkében fogalmazott meg 1920. április 11-én. „Garibaldi neve a dicsőség el nem hervadó koszorújában örökre összefonódott Klapka, Kossuth és Türr István nevével, akik közös hősei lettek Brutus és Rákóczi nemzetének.”³³ A történészekon kívül a magyar emberek, írók és költők, publicisták és népdalszerzők közül számosan odafigyeltek az élő és elhunyt Garibaldira. Olyannyira, hogy ez a megkülönböztetett érdeklődés még legkisebbik fiára: Ricciotti Garibaldira is átöröklődött. Ady Endre (1906) és Kosztolányi Dezső (1924) újságtudósításaira gondolunk.³⁴ Gondolatmenetünkéből remélhetőleg kiviláglott, hogy Garibaldi és harcának ábrázolása a magyar irodalomban sajátosan kettős arculatot mutat. Egyfelől egy tendenciózus heroizálást, amely kezdetben az 1848/49-es szabadságharc leverése utáni reménykedésből, majd másodsorban – éppen száz év múlva – az 1948/49-es, párhierarchiájú, államosított és ennek okán az abszolúte visszájára fordult népi forradalmiságból fakadt (Murányi-Kovács Endre, Kovai Lőrinc). Másfelől megtalálható ebben az irodalmi monumentumban az a mértéktartó szkepszis, amely vagy a kiegyezés korának kompromisszumában gyökerezik (Jókai Mór, Mikszáth Kálmán); vagy pedig az autonóm és citoyen mentalitásban (Arany László, Márai Sándor, Füsi József). Azonban így kerek a világ, így kerek a magyar irodalom és benne írástudóink Garibaldi-képe. Az a gazdagnak mondható kép, amely éppen a maga összetettségében tanulságos, szavakból épített emlékmű.

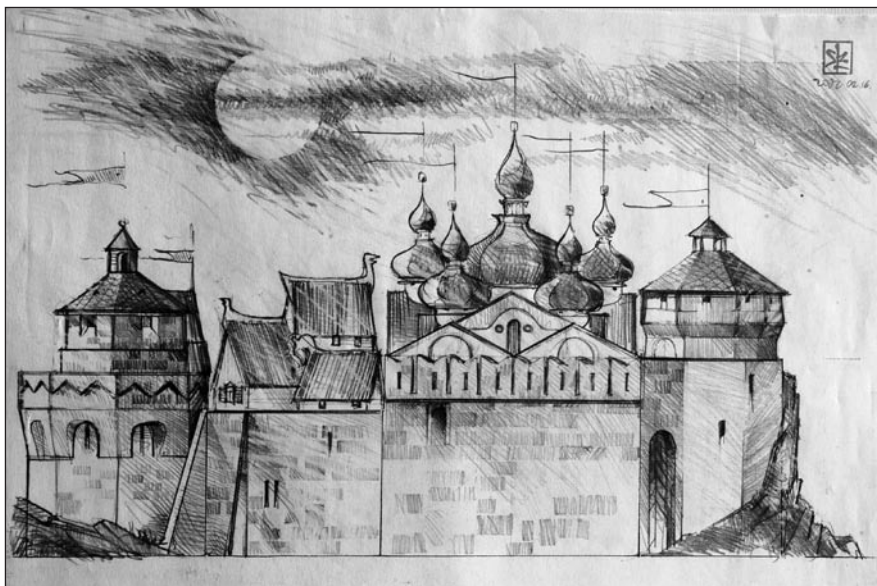
Jegyzetek

- ¹ Giuseppe Cesare Abba (1838-1910) 1866 után irodalmat tanított egy faenzai gimnáziumban, majd iskolaigazgatóként működött Bresciában. Maradandó műve első kiadásának (1880) eredeti címe: *Noterelle di uno dei Mille edite dopo vent' anni* (Az Ezrek egyikének húsz év után kiadott jegyzetkái). A végleges változat 1891-ben jelent meg, megváltozott címmel: *Da Quarto al Voltorno. Noterelle di uno dei Mille* (Quartótól Volturnóig. Az Ezrek egyikének jegyzetkái). Abba művét Telegdi Polgár István fordította magyarra: *Garibaldi seregében* címmel (Európa Könyvkiadó, 1960).
- ² Példaként utalok a magyar szabadságharcosok olaszországi szerepének indoklására (76-77. o.), Tüköry Lajos temetésének elbeszélésére (126-129. o.) és Türr István jellemzésére (211-212. o.). Az írók közül Abba könyvében színrelép De Amicis (17-18, 53. o.), idősebbik Dumas (157. o.) és Ippolito Nievo (77, 136. o.); továbbá utalás történik Byronra (23. o.) és Manzoni-ra (111. o.).
- ³ Cesare Abba: *Garibaldi seregében*, Európa Könyvkiadó, 1960. 49. o.
- ⁴ A Garibaldi halálhíre által kiváltott hatásról, illetőleg Garibaldi 1874/75-ös római és 1849. júliusi *san marini* tartózkodásáról érdekes adatokat közöl emlékirataiban *Malwida von Meysenbug: Nagy emberekre emlékezem*, válogatta: Fehér Imréné, Gondolat Könyvkiadó, 1964. 258-262. és 296-298. o.
- ⁵ Idézi: *A magyar irodalom története 1945-1975. III/2. kötet: A próza és a dráma*, szerkesztette: Béládi Miklós és Rónay László, Akadémiai Kiadó, 1990. 906. o.
- ⁶ Füsi József: *Tengeri szél. Itáliai útirajz*, Magvető Könyvkiadó, 1959. 5. o.
- ⁷ Uo. 11. o.
- ⁸ Uo. 86. o. (Kiemelés tőlem: É. Cs.)
- ⁹ V.ö: Füsi József: *Búcsúszom*, Garibaldi, Magvető Könyvkiadó, 1961. 14-15. o.
- ¹⁰ V.ö: Kovai Lőrinc: *Aki a napba néz*, Zrínyi Katonai Kiadó, 1982. 7. és 50. o.
- ¹¹ Uo. 209. és 226. o.
- ¹² Murányi-Kovács Endre: *Garibaldi dobosa*, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1961. 353-354. és 363. o.
- ¹³ Füsi József: *Búcsúszom*, Garibaldi, i.m. 48. és 115. o.
- ¹⁴ Uo. 40. o.
- ¹⁵ *Malwida von Meysenbug: Nagy emberekre emlékezem*, i.m. 134. o. (Aurora)
- ¹⁶ Anna Dosztojevszkaja: *Emlékeim*, Európa Könyvkiadó, 1989. 178. o. (Kiemelés tőlem: É. Cs.) (Emlékezések)
- ¹⁷ Cesare Abba: *Garibaldi seregében*, i.m. 208. o.
- ¹⁸ Murányi-Kovács Endre: *Garibaldi dobosa*, i.m. 374-375. o.
- ¹⁹ V.ö: Alekszandr Ivanovics Herzen: *Emlékek és elmélgedések. Szemelvények*, válogatta: Zöldhelyi Zsuzsa, Európa Könyvkiadó, 1988. 325-326, 452-453. és 504. o. (Emlékezések)
- ²⁰ Victor Hugo: *Ezt láttam*, Európa Könyvkiadó, 1969. 492. o.
- ²¹ Füsi József: *Tengeri szél. Itáliai útirajz*, i.m. 12. o.
- ²² Makszim Gorkij: *Amikor először hallottam Garibaldi-ról*, in: *Cikkek, tanulmányok*, Európa Könyvkiadó, 1964. I. kötet: 1895-1930., 100. és 101. o. (Gorkij művei, 18. kötet)
- ²³ Makszim Gorkij: *Romain Rolland-nak*, in: *Levelek 1889-1936*. Európa Könyvkiadó, 1965. 66. o. (Gorkij művei, 20. kötet)

1 tudomány és társadalom

- ²⁴ Jókai Mór: *Szerelmem bolondjai*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1957. 31. o. (Jókai Mór válogatott művei)
- ²⁵ V.ö: Jókai Mór: *Enyim, tied, övé*, Unikornis Kiadó, 1992. II. kötet, 70-71. o. (Jókai Mór munkái, 5. kötet)
- ²⁶ Jókai Mór: *Fekete gyémántok*, Akadémiai Kiadó, 1964. II. kötet, 150. o. (Jókai összes művei. Regények, 21. kötet)
- ²⁷ Mikszáth Kálmán: *A tót atyafiak*, in: *A tót atyafiak. A jó palócok*. Unikornis Kiadó, 1993. 18. o. (*A magyar próza klasszikusai*, 1. kötet)
- ²⁸ Arany László: *A délibábok hőse*, in: *Arany László munkái*, Franklin-Társulat, 1904. 78-80. o. (*Magyar Remekírók*) – Talán nem alaptalanul feltételezzük, hogy az idézett sorok is ihlették Lászlóffy Aladár: *Mutánsok, hősök, csenevészek* című versét, amely a *Kortárs* 2003. márciusi számában jelent meg először.
- ²⁹ Giuseppe Garibaldi válogatott írásai, összeállította: Sallay Géza, Művelt Nép Könyvkiadó, 1955. 131. o.
- ³⁰ Alekszandr Ivanovics Herzen: *Emlékek és elmélkedések*. Szemelvények, i.m. 577. o.
- ³¹ Giuseppe Garibaldi válogatott írásai, i.m. 99. o.
- ³² Márai Sándor: *Napló 1945-1957*, Akadémiai Kiadó – Helikon Kiadó, 1990. 141. o. (Márai Sándor művei)
- ³³ Juhász Gyula: *Népek, ha találkoznak...*, in: *Prózai írások 1918-1922*, Akadémiai Kiadó, 1969. 293. o. (Juhász Gyula összes művei, 6. kötet)
- ³⁴ V.ö: *Ady Endre: Garibaldi fia*, in: *Ady Endre összes prózai művei*. VII. kötet, Akadémiai Kiadó, 1968. 108. o.; *Kosztolányi Dezső: Az utolsó Garibaldi temetése*. *Piros és fekete ingek*, in: *Európai képeskönyv*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. 55-58. o.

Szaltán palotája (dísletterv, színes ceruzarajz 50 x 70 cm) 2002.

Cseh Gizella

Dráma – színház – református kultúra

Az antik görög tradíció szerint Zeusz és (harmadik) felesége, Mnemoszüné házasságából születtek a Helikon hegység lankáin a Múzsák, a művészetek és a tudomány különféle ágainak ihletői és pártfogói. Így keletkezett – több műfaj és tudományág mellett – a dráma és a színház is. A színház és a dráma egyaránt a megőrzésre épül, feladatuk többszörös; a felidézés mellett a múlt újraértelmezésének szerepét is felvállalják. Az említett folyamat immanens koherenciájában válik jelenvalóvá maga az adott típusú művészet.

A drámairodalom, a színház, a megőrzés hagyománya ott rejtőzik a református kultúra múltjában és jelenében is. A magyar kálvinista színház- és drámatörténet ma még nem teljes, és behatárolása minden önálló problémafelvetés és megnyilatkozás alkalmával előadó-, alkotó-, vallás-, kor-, műfaj- és tárgyfüggő. A témakör általam vállalt olvasatában a kálvinizmus magyar nyelvű drámatörténeti tradíciójában benne foglaltatnak a reformáció századainak kálvinista iskoladrámái, valamint külhoni mivolta ellenére Comenius első magyar református iskoladrámája, a *Schola Ludus*; továbbá a magyar művelődéstörténet kiemelkedő református személyiségei (Csokonai Vitéz Mihály, Móricz Zsigmond, Németh László, Illyés Gyula, Szabó Magda, Sütő András, Tóth-Máthé Miklós stb.) jelentős – kálvinista és más tárgyú – drámai alkotásai; a nem református gyökerű alkotóknak a reformáció és a kálvinizmus történetével foglalkozó színművei; a drámai művek színpadi változatai; a különböző gyülekezeti összejövetelek színházi alkalmai; a kiadott protestáns drámai szövegek és drámatörténeti kiadványok sora.

A kálvinizmus drámatörténeti tradíciójának emlékezete a messzi múltban gyökerezik és hagyományozódik nemzedékről nemzedékre. A hagyományteremtés történetében az első lépcsőfokot a református iskoladráma jelentette, amelynek történetével sok kutató foglalkozott: Alszeghy Zsolt, Bernáth Lajos, Demeter Júlia, Dézsi Lajos, Dömötör Tekla, Kardos Tibor, Varga Imre, Pintér Mária Zsuzsanna, Nagy Júlia és mások. A magyar nyelvű kálvinista drámatörténeti hagyomány tehát a legnagyobb mértékben feldolgozott kutatási terület. Egy alkotót mégis kiemelek, nemzetisége szerint ugyan nem, ám sárospataki alkotói mivoltában mégis a magyar református iskoladráma megteremtőjét, Comeniumot, az újkori pedagógiai gondolkodás legnagyobb tanítómesterét, a Cseh Testvérek Egyházának püspökét. A „népek atyjának” sárospataki működése során egyik latin nyelvű könyve, a *Ianua Linguarum Reserata Aurea* (*A nyelvek nyitott kapuja, azaz bármely nyelv elsajátításának rövid és könnyű módszere és minden dolgok szabad megértésének kezdetei; mely száz címben és ezer szólásban a nyelv valamennyi szavát tartalmazza, előbb latin, azután cseh nyelven elkészítve...*) szolgált az első, Magyarországon keletkezett református iskoladráma, a *Schola Ludus* alapjául. E nyelvű könyv anyagát nyolc drámai képben összegezte és adatta elő diákjaival több alkalommal. Legutoljára 1654 júniusában, köz-

vetlenül Sárospatakról történő elutazása előtt, Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony, az iskola patrónusának jelenlétében. Ahogy erről később beszélt: „Egy dologban engedtem csupán: megígértem, hogy elutazásom az utolsó diákelőadásig elhalasztom, mivel az özvegy fejedelemasszony bejelentette, hogy maga is szeretné látni a mű bemutatását. A fejedelemasszony május hónapban tért vissza követei, Kemény János és Mikes Mihály kancellár kíséretében, hogy személyesen tekintse meg ifjúságunk színjelőadását. Mivel a fejedelemasszony udvarhölgyeivel együtt kívánta látni a színjátékot, úgy rendelkezett, hogy a várudvaron adjuk elő. Így is történt...”¹ Ezt követően Comenius elhagyta Magyarországot, és visszatért Lengyelországba, lesznoi hivatalába. Comeniusot tekinthetjük a magyarországi dramatizáló nyelvoktatás elindítójának,² és egyben az első tényleges református iskoladráma szerzőjének. Munkásságát és emlékét örök érvényűen őrzik művei s a kálvinista színházi és drámatörténeti hagyomány.

A magyar nyelvű református drámatörténet első, valóban kiemelkedő alkotója és drámatörténeti tradícióink egyik csoportjának jelentős képviselője Csokonai Vitéz Mihály. A „kálvinista Róma”, Debrecen város szülötte (a kiemelt alkotók közül nem egyedülként), a híres debreceni kollégium neveltje.³ Csokonai – a felvilágosodás szellemének megfelelően, illetve a maga módján – kísérletet tett a honi magyar nyelvű színházi kultúra hiányának leküzdésére. 1793-ban színdarabban írta meg a költészet szomorú sorsát, ez volt a befejezetlenül maradt *Méla Tempefői, vagy az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon* című satirikus játéka. *Gerson de Malheureux* és a *Cultura vagy Pofók* című darabjait pedig annak idején eljátszatta tanítványaival. Ezeket követően írta meg *Az özvegy Karnyóné és a két szeleburdiakat*, a felvilágosodás kori magyar irodalom egyik legjobb vígjátékát. Csokonai nevét halála után az Árkádia-pör tette ismertté, művészetének jelentőségét Petőfi után a *Nyugat* első nemzedéke ismerte fel. Színművei a magyar református drámatörténeti hagyomány gyöngyszemei.

Csokonai munkásságának közvetlen folytatója – a jelentős időbeli eltérés ellenére – az ugyancsak kálvinista szellemi háttérből induló Móricz Zsigmond. Ő is volt a debreceni kollégium diákja, egy ideig a református teológia hallgatója, illetve debreceni újságíró. A szerző színpadi pályájának kezdete 1909. Első színművét, a *Sári bírót*, a Nemzeti Színház ekkor mutatta be, Blaha Lujzával a címszerepben, óriási sikerrel. Móricz valószínűleg ezt szerette volna később is megismételni, ezért fogott újra és újra színdarabok íráshoz, bár az ő világa nem a színház volt. Móricz színpadi műveinek száma mégis közel negyvenre tehető.⁴ A művek különbözősége és egyenlensége ellenére a pályakép teljes; Móricz diákkorba visszanyúló emlékeitől egyenes út vezetett az öregkori darabokig. Drámaírói mivoltát Schöpflin Aladár így értékelte: „Elsősorban ő látta meg a falusi ember szociális helyzetét, amelyet irodalmi elődei teljesen elhanyagoltak. (...) Móricz Zsigmond kemény küzdelmet folytat a hagyományos drámai formáknak a maga sajátos mondanivalóihoz és írói karakteréhez való idomításért. Ő tűzte ki maga elé a legmagasabbra a célt a modern magyar drámaírók között, és eddigi drámai munkái a magyar dráma eddig elért legnagyobb lendületét jelentik.”⁵

A 20. századi életművek sorában a legnagyobb igényűek egyike az ugyancsak protestáns szellemi háttérből induló Németh Lászlóé. A sok műfajban jelentékenyen alkotó nagy egyéniség író, esszéista, szerkesztő, a magyar társadalom új útjait kereső népi írói mozgalom egyik vezére. Filozófiai és természettudományi iskolázottsága, a tucatnyi nyelv ismeretére terjedő hatalmas tudása színművein is nyomot hagyott. Mindenek előtt azonban

– a Széchenyi Istvántól örökölt – nemzetemelő erkölcsi igényesség vezette. Írásművei – a 20. századi magyar dráma irányzatai közül – a realista dráma vonulatába tartoznak. Alkotásai történelmi és társadalmi drámákra oszthatók. Műveinek középpontjába – mindkét drámacsoportban – a korából és környezetéből magasán kiemelkedő, de azzal folyamatos konfliktusban lévő drámai hőst állítja. Az iménti felosztás szerint történelmi drámáinak sorából a *VII. Gergely*, a *Széchenyi*, *Az áruló*, a *Galilei*, az *Eklézsia megkövetése*, a *Gandhi*, *A két Bolyai* bizonyult a legmaradandóbbnak; társadalmi drámáinak élén a *Villámfénynél*, a *Papucshős*, a *Cseresnyés*, a *Szörnyeteg* és a *Nagy család* áll. Műveinek értékelése kapcsán nem tudjuk megkerülni Németh László hitének/protestantizmusának kérdését, amely világnézetének meghatározó vonása. Németh (főként Ady nyomán kialakított) protestáns magatartása mindenekelőtt az önmaga küldetését megvalósítani kívánó alkotó hitvallása. A *teológus Ady* című esszéjében (1936) mondta el, miért tartotta Ady költészetét egyfajta protestantizmus-fogalom betetőződésének: „...*Ady, ha a teológust nem a dogmák rendjével, hanem az Istenbetekintő agy becsületes gyötrelmével mérjük, nagy költőben igaz teológus is. Hozzám közelebb áll bármely vallásos gondolkozónál. (...) Annak, amit én laikus protestantizmusnak nevezek, Ady a legutolsó és legnagyobb Lutherje. Minden ponton a protestantizmus lépett tovább benne, s minden ponton tovább lépett. (...) Ady Luther útján az utolsó szóig rohant.*”⁶ A maga protestantizmusáról Németh László *A két templom közt* című írásában az alábbi módon beszélt: „*Pályámon egy pillanatilag sem szolgáltam a protestáns egyházat – sőt, mint minden mai egyháznak, ellenfele voltam és vagyok, de mindig szívesen követtem a magyar protestáns hagyományt, melynek legfrissebb s legteljesebb kivirágzását Adyban szerettem. Sylvester János, Heltai Gáspár, Vizsolyi biblia, Szenczi Molnár Albert zsoltárai, Bethlen Miklós, a debreceni kör Földitől Fazekasig, sőt Tóth Árpádig: kedves tanulmányaim címei; egyben családfám is a magyar szellemben. (...) Nekem a protestantizmus a vallásos állapot egy formája, mely Luther előtt legalább kétezer évvel kezdődött, s messze túlrad ma is egyházain. A protestantizmus az emberből szóló isten vallása. Azé az istené, aki nem a világ rendjében hangos, hanem az akaratunk tövén. Foné tisz daimoniosz, egy isteni hang...*”⁷

Németh László drámai életműve mellett az egyik szülői oldalról református indíttatású *Illyés Gyuláé* örzi még a hagyományos történelmi realizmus tradícióját. A kálvinista dráma- és színháztörténelmi kultúrkörhöz az 1976-ban írt a *Dániel az övéi között avagy a mi erős várunk* című komédiával kapcsolódik. A történet Magyarországon és Angliában játszódik. Hőse a magyar értelmiség típusa, a református prédikátor. Dánielnek fényes jövőt jósolnak Angliában, ő azonban itthon, az „övéi között” akar boldogulni. A színmű ősbemutatójára 1979. október 19-én került sor a Nemzeti Színházban, Vadász Ilona rendezésében, Oszter Sándor főszerplésével.⁸

A 20. század második felében (historikus jelmezbe bújtatva) ismét megjelenik a parabola műfaja, tendenciája, amely aktuális társadalmi problémákkal küzdő példázatokot takar. Ennek keretén belül éledt újjá többek között a magyar református dráma- és színháztörténelmi örökség egyik fontos műfaja, a hitvitázó dráma. A tradicionális vitadráma modern, ugyanakkor történelmi környezetbe helyezett változatát az erdélyi magyar irodalom jelentős képviselői, Sütő András, Székely János és Páskándi Géza élesztették újjá. Ide sorolandók Páskándi Géza művei, a *Vendégség* és a *Tornyot választok*, Székely János *Caligula helytartója*, a *Protestánsok* című darabjai, Sütő András *Káin és Ábel*, *Csillag a máglyán* és az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* című trilógiája.

E történelmi hagyományok folytatója, egyben aktualizálója 1994-es *Méliusz* című, majd a 2003. október 18-án bemutatott *A zsoldáros és a zsoldos* címet viselő, *Apáczai Csere János* alakját a középpontba állító vitadrámáival Tóth-Máthé Miklós.⁹ Ez utóbbi darabját (a *Rodostóval* karöltve, Mécs Károly rendezésében) a Budaörsi Játékszín állította színpadra. Az előadás annotációja szerint „A magyar nyelv rendszerét is kidolgozta, többek között 1610-ben darabunk főhőse, *Szenczi Molnár Albert*, a tudós protestáns prédikátor. *Életének itt megelevenedő epizódja azonban a meggyőződéssel bíró emberek toleranciájáról szól. Két, más – egymással ellentétes – gondolatvilágú ember tiszteli és viseli el a másik érveit. A zsoldos és a prédikátor bár hitvitát folytat, a jelenlevő humánus pozitívává változtatja kettejük párharcát. Az izzó hangulatú, tanulságos párbeszéd sok mai kérdésre is választ ad.*”¹⁰

A színház mint művészet immanens mivoltú, nem képes túlélni saját létrejöttének jelenét. Ezzel szemben a drámatörténeti emlékezet őriz, konzervál, felemel, és ritkán felejt. E két ambivalens folyamat konszenzusaként teremődik meg a magyar református színház- és drámatörténeti tradíció viszonylagos egyensúlya.

Jegyzetek

¹ Miloš V. Kratochvíl: *Comenius élete*, Pozsony, 1979. Schola Patakiana, 185-186. o.

² Bárdos Jenő: *Élő nyelvtanítás-történet*, Budapest, 2005. 40-45. o.

³ V.ö: Szabó Magda: *Kiálts, város!* (1973) *A színmű Csokonai Vitéz Mihály születésének 200. éves jubileuma alkalmából készült*, 1973. szeptember 28-án mutatta be a debreceni Csokonai Színház, Lendvay Ferenc rendezésében.

⁴ Hubay Miklós: *Móricz Zsigmond drámái*, in: *A dráma sorsa*, Budapest, 1983. 399-446. o.

⁵ Idézi: Hubay Miklós, i. m. 445-446. o.

⁶ Németh László: *A teológus Ady*, in: *Két nemzedék*, Budapest, 1970. 61-66. o.

⁷ Németh László: *Két templom közt*, in: *Életmű szilánkokban I.*, Budapest, 1989. 463-469. o.

⁸ www.oszmi.hu, *Színházi adattár. Bemutatótár*

⁹ Tóth-Máthé Miklós drámái közül *A fekete embert* 1984. december 19-én mutatta be a debreceni Csokonai Színház, Galí László rendezésében; a *Méliuszt* 1996 augusztusában a Szenczi Molnár Albert Templomszínház, Miske László rendezésében (www.oszmi.hu, *Színházi adattár. Bemutatótár*). *A Két nap az akácosban* címűt a békéscsabai Jókai Színház 1977. február 25-én mutatta be, Orbán Tibor rendezésében. (V.ö: Tóth-Máthé Miklós: *A fekete ember. Három dráma*, Debrecen, 1989.)

¹⁰ www.szinhas.hu/budaorsijatekszin

Bihari Zoltán

A Zempléni Nemzeti Park létrehozásának céljai és feltételei

Tokaj-Hegyalján és a tágabb zempléni régióban az utóbbi években egyedülálló munkamódszert megvalósító területfejlesztési politika indult meg, civil szervezetek által kezdeményezve, vállalkozások és önkormányzatok részvételével. A pályázati források, illetve a befektetői tőke elnyerése érdekében azonban további speciális „kiváltságokra” és „címekre” van szükség, amelyet a térség adottságai egyébként is indokolnak. A korábban megszerzett Tokaj Történelmi Borvidék Világörökségi Terület cím „Történelmi Táj”-já nyilvánítási eljárása várhatóan 2008 végére lezárul. Ez olyan, a kulturális értékek védelmét szolgáló kategória, amelyet hazánkban eddig egyetlen táj sem kapott meg. Kezdeményezés indult a vidék Kiemelt Üdülőkörzetté nyilvánítására, a Balatonhoz és a Tisza-tóhoz hasonlóan. További elrendő rang a Zempléni Nemzeti Park cím, a jelenlegi tájvédelmi körzet átminősítésével. Ezzel nemcsak a környezet- és természetvédelem, de a turizmus irányába is fontos útvonalat nyithatunk, s a térség új fejlődési pályára állhat.

(Bevezetés) Hazánknak kevés olyan tája van, amely összefüggő, nagy kiterjedésű területen védett állat- és növény fajok százainak ad otthont, amelynek minden településén az ezeréves történelmünk valamely darabkájába ne botlanánk, s ahol a táj és az ember harmóniában él, nem szennyeznek gyártelepek, nem zajonganak autósztrádák. A Zempléni-hegység és a Bodrogszeg ilyen. Értékeik vitán felüliek, természeti kincseik gazdagsága, sokszínű etnikumuk, történelmi és kulturális értékeik a nemzet zarándokhelyévé avathatják a Kárpát-medence ezen szögletét, nemzeti park alapítása révén. Talán jelképes, hogy Európa mértani közepe éppen ezen a tájon, Tállya határában található.

A tervezett nemzeti park földrajzi fekvése, valamint sajátos geológiai és hidrogeológiai viszonyai a szubkárpáti klímával együtt meghatározzák különleges értékű flóráját és faunáját. Sajátos településszerkezete, az egykori tűzhányók cukorsüveg hegycsúcsláncai, hegyi rétekekkel, kaszálókkal tarkított összefüggő erdőségei, ódon várromjai, régi kastélyai, dzsungel-szerű ártéri erdei, vadvízvilága teszik varázslatos szépségűvé a tájat. E tájnak legszebb peremvidéke a Tokaj-hegyalja, amely kiemelkedő magyarhoni táj, nemzeti kultúránk, történelmünk fellegrója, ezeregyszáz éves hazánk kincseinek őrzője. Zemplén a Kárpátok belső vulkáni övének legszebb tagja, tulajdonképpen a Kárpátok előhegye. A táj és a hegység ősi híd a Kárpátokhoz. A Bodrogszeg honfoglaló kultúránk emlékét őrzi. Nemcsak régészeti leleteivel, hanem a honfoglalás korihoz hasonló tájszerkezetével is. Ezen a tájon a tavaszi vizek még szabadon járnak.

Zemplén és Bodrogszeg védelme már az első nemzeti parkok alapításakor felmerült, ám eddig nem valósult meg. Most korábban nem látott összefogás körvonalazódik e tájon. A természet iránt elkötelezettek a különleges természeti értékek védelmének lehetőségét,

a vállalkozások a turizmus fellendülését, a borászatok a tiszta, iparmentes terület megőrzését, a borturizmus fellendülését, az önkormányzatok a munkahelyteremtést, a nagyobb bevételeket, a településfejlesztést, a kultúra iránt fogékonyak annak bemutatását, felvirágoztatását, az értelmiség megerősödését látják a leendő Zempléni Nemzeti Parkban.

(Elnevezés és terület) A védett terület jövőbeli javasolt elnevezése: Zempléni Nemzeti Park (ZNP). Miért nem Abaúj-Zemplén NP vagy Zemplén-Bodrogközi NP? Hivatkozhatunk történelmi okokra, az egykori Zemplén vármegye elhelyezkedésére (a Bodrogköz is Zemplén része volt), de ugyanezzel az indokkal cáfolni is lehetne (a Zempléni-hegység nyugati oldala Abaújhoz tartozott). Hangsúlyozhatnánk a területek egyenlőségét, bár ekkor az Abaúj-Zemplén-Bodrogközi NP mellett kellene érvelnünk. Mi ettől egyszerűbb okot fogalmazunk meg: legyen rövid, könnyen megjegyezhető neve.

A tervezett nemzeti park a Zempléni-hegységben és a Bodrogzugban helyezkedne el, gyakorlatilag a Zempléni Tájvédelmi Körzet és a Tokaj-Bodrogzug Tájvédelmi Körzet összehasonlításával és átminősítésével. Új védett részek tehát nem kapcsolódnának hozzá. A ZNP a Hernád és a Tisza által körbeölelt területen, a szlovák határig húzódná, kb. 800 km² kiterjedéssel. Nyugaton a Hernád-folyó Felsőkékedtől a Sajó folyóig, majd a Sajó-folyó Tiszába való betorkollásáig. A határ ezt követően a Tisza-folyó a szlovák határig, majd a szlovák-magyar államhatár. Vita csak abban van, hogy a Rakamaz-Nagyfalu határában lévő gyepek is ide tartozzanak-e? De van olyan javaslat is, amely szerint – hasonlóan kárpáti jellegű élővilága miatt – a Szatmár-beregi Tájvédelmi Körzetet is a ZNP igazgatósága felügyelhetné.

A leendő ZNP által érintett települések: Abaújalpár, Arka, Baskó, Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, Boldogkőváralja, Boldogkőújfalu, Bózsva, Erdőbénye, Erdőhorváti, Fony, Fűzér, Gönc, Göncruszka, Háromhuta, Hejce, Hollóháza, Kéked, Kishuta, Komlóska, Makkoshotyka, Mogyoróska, Nagyhuta, Nyíri, Olaszliszka, Pusztafalu, Regéc, Sima, Szegi, Tarcal, Telkibánya, Tokaj, Zalkod. Természetesen számos további település van, amelynek határában védett területek léteznek, de ezek megmaradnának jelenlegi természetvédelmi besorolásukban, s nem válnának nemzeti parkká, de kezelésüket a ZNP igazgatóság látná el. A jelenleg is védett területek kiterjedése a leendő működési területen kb. 35.000 ha. Ez megfelel egy átlagos nagyságú hazai nemzeti parknak.

(Hidrológiai értékek) A nemzeti park a Tisza vízgyűjtőjéhez tartozik. A hegységet két jelentős folyó, nyugatról a Szlovákiában eredő Hernád, keletről a Szlovákiában és Ukrajnában eredő Latorca, Ung, Laborc, Ondava és Tapoly folyók vizéből táplálkozó Bodrog szegélyezi. A Bodrogközt a Tisza határolja. A hegység északnyugati oldalán, a Borsó-hegy aljáig a patakok közvetlenül a Hernádba torkollnak, Hejcéből délre viszont a Szerencs-patakba futnak. A Nagy-Milic környéke, a hegyköz és a hegység középső részének (pl. Kemenec-patak) vizeit a Ronyvába ömlő Bózsva-patak gyűjti össze. A Ronyva Felsőregmectől Sátoraljaújhelyig határfolyó, nem sokkal utána a Bodrogba ömlik. A hegység délkeletre tartó patakjai mind a Bodrogba tartanak. A Bodrog legszebb kanyarulatait és morotvált Szegilong és Bodrogkeresztúr között lehet látni. Bár a térség forrásokban és felszíni vízfolyásokban gazdag, a folyók és patakok vízhozama egyenetlen.

A térségben a Tisza, Bodrog és Hernád folyók alkalmas terepei a vízi turizmusnak, vízparti üdülésnek. A Bodrog-zug csatornáit és holtágait hazánkban egyedülálló élményt je-

lentenek az ártéri kenuzóknak, igazi amazonasi hangulatot élhetnek át a turisták. A Zempléni-hegység csillámló patakjai, kitűnő és még tiszta vízforrásai a természetjáróknak, kéreppárral, lóval túrázóknak jelentenek élményt. A termálfürdőzés lehetőségét a hegység lábánál előtörő langyos és melegvízforrások képezik, amelyek ráadásul gyógyhatásúak is. Így Kéked, Erdőbénye-fürdő, Abaújszántó és a legfrekvenciáltabb Sárospatak-Végardó említhető, mint ahol a turizmus ezen ága jelenleg is működik. Sajátos idegenforgalmi látványosságot jelenthetnek a bányatavak, igazi különlegességei Hegyaljának, mégis szinte ismeretlenek. Ilyenek Sárospatak mellett a Megyer-hegyi tengerszem, valamint az Erdőbénye és Tarcfal határában lévő bányatavak.

(Geológiai értékek) A Zempléni-hegység a Kárpátok belső vulkáni övének tagja, a Kárpátok előhegye. A hegység földtani értékei évezredek óta biztosították a felhasználók számára szükséges anyagokat. Az ősembertől napjainkig megtalálható a szerszámok készítéséhez az obszidián, kvarcitféleségek, vasérc, arany, stb. A kitűnő minőségű, áttetsző obszidián anyaga nemcsak az itt lakók számára szolgáltatott nyersanyagot, hanem a cserekereskedelem révén Európa számos részébe eljutott.

Telkibánya hegyein, szántóin eső után a napsütésben felszikkázó hegyikristályok, távolabb a telérbe ágyazott ametiszt kristályok gyönyörködtetik a figyelmes szemlélőt. A hűs piros jáspisok, fehér tejopálok, a tarka mézopálok, az achátok, kalcedon bevonatok mind-mind megtalálhatók Zemplén hegyeiben. A különféle ipari tevékenységek alapanyagai a kvarcit (őrlés, malomkőfaragás), perlit (hőszigetelés), bentonit (vízszigetelés), az andezit, riolit és tufáik (építőipar). Az utóvulkáni működésnek köszönhetőek a többfelé előforduló aranytelérek, amelynek „Aranygombos” Telkibánya a felvirágzását köszönhette. A hajdani arany- és ezüstbányák a középkorban annyi nemesfémot adtak, mint Körmöcbánya. Itt található Közép-Európa legrégebb (ezer éves) nemesfém bányája a Szép-hegyen. Szintén a vulkánok működésének köszönhető a többfelé feltörő meleg víz. A világ legidősebb prekambriumi kőzeteinek egyik együttese is megtalálható az északkeleti országhatárnál Vilyvitány külterületén. Ez a csillámpala, gneisz és amfibolit kőzetegyüttes egyben hazánk legidősebb felszíni előfordulása. Jelentős a hegység perlit és zeolit bányászata. Szinte minden településen találkozhatunk valamilyen különleges geológiai formációval. A térség jellegzetes kőzete a riolit-tufa, amely nemcsak építőanyag, de a pincék egy részét is ebbe a kőzetbe vájják. A másik pincevájásra alkalmas anyag a lösz, amely a pleisztocén-kori porból alakult ki. Néhol több méteres rétege figyelhető meg.

(Biológiai értékek) Gombák közül eddig 97 nemzetség 242 fajtát sikerült a kutatóknak azonosítani a vizsgált területeken. A Zemplénben különösen a vargánya és a rókagomba jelent értéket a helybelieknek, hiszen magas áron vásárolják fel a gyűjtőktől.

A kiemelkedő tájképi szépségekkel rendelkező terület meghatározója a *növényzet*. A Bodrogsziget ártere Európában egyedülálló szépségű vizes terület, a ramsári egyezmény védettsége alatt áll. A Tokaj-hegy síkságból kiemelkedő tömbje 50 kilométerre uralja a horizontot. Tokaj-hegyalja szőlőterületei a Világörökség részét képezik. Zemplénben van hazánk legnagyobb kiterjedésű összefüggő erdősége. A táj a Kárpát-medence flóratartományainak nagy találkozóhelye. A Bodrogsziget mocsári növényzetétől az ártéri erdőkön keresztül az összefüggő montán-bükkösökig, számtalan botanikai ritkaság őrzőhelye. Zemplénben 1350 növényfajt mutattak ki, amelyek közül az itt élő védett növényfajok szá-

1 tudomány és társadalom

ma 173. Az országban csak itt fordul elő a csipkéslevelű palástfű, nagylevelű koronafürt, fekete lonc, Schudich-tarsóka. A korpafüvek négy faja csak itt található meg együttesen. Unikális faj a tölcséres és kígyózó korpafű. A Tokaj-Bodrogzug Tájvédelmi Körzet területén élő védett növényfajok száma 82. Az országban csak itt fordul elő a gyapjas őszirózsa és a havasi varázslófű. A különleges növénytársulások a Bodrog mentét és a Bodrogközt Közép-Európa növényzeti szempontból egyik legszélesebb faj- és társulásgazdag vízi (ún. wetland-es) élőhelyévé teszik, amelyhez Közép-Európa valószínűleg legeredetibb természetes árterének ökoszisztémái kapcsolódnak.

A festői szépségű Istvánkúti-nyírjes hazánk egyetlen hegyi nyírláperdeje, 300 kárpáti lepke és más rovarfaj védett élőhelye. Itt van a kárpáti körtike egyetlen termőhelye is, számtalan kárpáti flóraelem társaságában. A Gyertyánkúti réteken és a Tokaji-hegyen 14-15 kosborfaj lelhető fel. Utóbbi hazai rekordot is tart azzal, hogy ilyen kis területen (25km²) ilyen sok orchidea sehol máshol nem található meg. Szinte valamennyi hazai erdőtípus előfordul itt. Különösen értékesek a kocsánytalan tölgyesek és a nagy területeket elfoglaló montán bükkösök. A Zempléni Tájvédelmi Körzet területének 82%-a erdő. A bükk 19%-ban, a kocsánytalan tölgy 48%-ban képviselteti magát.

Zemplén szubmontán és montán öve flóráját és növénytársulásait tekintve is átmenet a középhegység és a magas Kárpátok között. Szembetűnő a kettős jelleg: a pannon és kárpáti karakter. Az eredetihez a legközelebb álló élőhelyeit jelenleg a Zempléni Tájvédelmi Körzet és a Tokaj-Bodrogzugi Tájvédelmi Körzet foglalja magába.

Állatvilág. Puhatestűek: a Nagy-Sertés-hegy szinte őserdő-jellegű sziklás bükkösei kárpáti jellegű csigák élőhelyei. Az egyik legnevezetesebb az itt viszonylag gyakori kárpáti kék meztelencsiga és számos orsócsiga-faj. A nedves mohapárnák alatt található a Magyarországon egyedül itt előforduló *Vestia gulo* nevű faj.

Tegzesek, kérészek és szitakötők: Dorgón található a Magyarországról eltűntnek vélt fekete szitakötő és a szintén védett piros szitakötő. Kiemelkedően gazdag a terület pataklikó rovarfaunája is. Egy tegzes-faj csak innen ismert. A tőzeges semlyékek vizében fejlődik további két tegzes-fajunk, amelyek nálunk csak az Alpok-alján és az ország északkeleti, kárpáti jellegű részeinek néhány pontján fordulnak elő.

Egyenesszárnyúak: keleti-kárpáti jellegű, az Élőhely Irányelv által is védett állat az erdélyi tarsza, amely rövid szárnyú szöcskefaj. A mezofil gyeplakó fajok közül különleges a sötétzöld rétiszöcske, a nagy-hegyisáska, a smaragdzöld sáska, a tundrasáska, a hegyi rétisáska és a jajgató rétisáska. A völgyben nyáron sokfelé hallható az irtásokban, cserjés helyeken élő erdélyi avarszöcske jellemző cirpelése. Ez egy keleti-kárpáti jellegű faj, amely nálunk a Zempléni-hegység északi részére jellemző, emellett az Aggteleki-Karszton és a Beregi-sík szigetvulkánjain tenyészik. Egyes rétek azoknak a kevés élőhelyeknek egyikei, ahol a dacikus erdélyi tarsza és a keleti-közép-európai hegyi tarsza együtt fordul elő.

Lepkék: a geofitonokban gazdag erdőkre jellemző a kis apollólepke. A montán bükkösök magaskórós részein fejlődik több aranybagolylepke-faj, és a bükkösök övezetére jellemző a nálunk csak a Zempléni-hegységben honos *D. dahlia*. Csak innen ismerjük Magyarországról a saspáfrányon élő halványzöld színű *Phlogophora scita* bagolylepkét. A Zempléni-hegység északi részén tenyészik nálunk az útifű-medvelepke egyetlen erős populációja, bár egyes példányai előkerültek Beregből és Sopron környékéről is. A barátka-púposzövő a Zempléni-hegység északi részén kívül nálunk csak Sopron környékén fordul elő. A Drahos-rét és a Bodó-rét különleges értéke két védett boglárkalepke-faj,

a szürkés hangyaboglárka és a vérfű-hangyaboglárka együttes előfordulása. Magyarországon eddig csak Rostalló közelében, lápos égeresből ismerjük a *Scopula nemoraria* boreális elterjedésű araszolólepke előfordulását. Rostallónál találták meg az (egyébiránt nálunk csak az Aggteleki-Karsztról ismert) *Dichagyris (Albolinea) musiva* bagolylepkét. Makkoshotyka környékén van a keleti gyöngyházlepke legdélebbi előfordulása! Kurió-zumnak számít, hogy korábban itt gyűjtötték a *Lasiommata petropolitana* szemeslepke első hazai bizonyító példányát. A fői boglárkalepke tokaj-hegyi populációját 1991-ben sikerült megtalálni.

Kabócák: a terület színkabóca faunája jól kutatott. A 11 kabóccsalád 129 nemzetségének 219 faja található meg a területen. Újdonság a mediterrán területeken elterjedt *Cixidia parnassia* zempléni előfordulása.

A **bogarak** több ezres zempléni fajgazdagságából a hazánkban védett 140 faj közül a tájegységről összesen 75 védett bogárfaj jelenléte bizonyított. Itt találták meg 1989-ben a nagy fürkészcincér erős populációját, tisztázva ennek az igen ritkán észlelt fajnak a sajátos életviszonyait. Érdekes a *Phosphaenus hemipterus* röpképtelen szentjánosbogár előfordulása.

Halak, kétéltűek, hüllők: a halak tekintetében a Bodroghöz gazdag igazán, de a Zemplénben is meg kell említeni a tiszai ingolát (amelynek a jelenlegi ismert 3 hazai lelőhelye közül az egyik itt van). Megtalálható még a kövi csík, petényi márna, lápi póc és a réti csík is. A leendő védett területeken eddig 57 halfajt sikerült kimutatni. A kétéltűek valamennyi (16) hazai faja él a területen, amelyek közül az alpesi gőte kiemelendő, ugyanis hazai állományának fele itt él. Hüllők közül 9 faj honos, amelyek közül az elevelenszülő gyík ritka reliktum faj. A keresztes vipera állomány kiemelkedően jelentős.

A **madarak** közül 152 faj fordul elő a területen. A békászó sas, urali bagoly, szirti sas hazai teljes állományának több mint fele itt él. De itt él a hazai állomány 20-40%-a a darázsvölgynek, fehérhátú fakopáncsnak, gyurgyalagnak, harisznak, karvalyposzátának, uhunak és a vízirigónak is. A jelenlegi védett területek a kárpáti jelleget reprezentálják kevés faj és egyedszámmal, míg a nagyobb kiterjedésű nem védett hegylábi területek, főleg a déli kiterjedésű Hegyalja, fajgazdag madárvilágnak biztosítanak életfeltételeket. A Zempléni-hegységben nyert bizonyítást 1987-ben a gatyáskuvik első hazai észkelése. A zárt erdők legkevésbé zavart területein a fekete gólya építi terjedelmes fészket a nagytermetű fák oldalágára. Jelenleg még tíz pár körül van az itt fészkelők száma. Az uhu hazai állományának döntő többsége itt él a peremterületeken, a hegység teljes területén több mint tíz pár költ minden évben, bár évente több uhu szenved el gázolást és áramütést. A szirti sast 2006-ban már öt fészkelő-területen lehetett megfigyelni. A parlagi sas párok némelyike lehúzódtott a mezőgazdasági területekre és ott kerestek alkalmas fészkelő helyet. A békászó sast 14, a kígyászölyvet 5 fészkelő helyen lehetett megfigyelni.

Az **emlősök** közül 70 faj szaporodását vagy alkalmi jelenlétét sikerült kimutatni. 40 védett, illetve fokozottan védett faj él a területen. Az óriás korai denevér, hiúz és farkas hazai állományának fele él itt, de a fokozottan védett nagy patkósdenevér és csonkafülű denevér kolóniai is országos jelentőségűek. A hegység belsejében él a fokozottan védett nagyfülű denevér és a pisze denevér. A Tisza mentén a tavi denevér kolóniája ismert. Erdőbénye határában, a bányában él Európa és egyben a világ második legnagyobb ismert fehér-torkú denevér kolóniája. A Bomboly-bánya az európai jelentőségű denevérélőhelyek listáján a 14. helyen van. Különleges értékű a gímszarvas kárpáti főtípusának itt élő populációja.

1 tudomány és társadalom

(Gazdasági, társadalmi és kulturális jellemzők) Az ember *iparral* összefüggő tevékenysége az obszidián felfedezésével kezdődhetett meg. Arka fölött 20 ezer éves szerszámkészítő-telepet tártak fel. Későbbi korokban számos bánya működött a területen. A középkortól jelentős malomkő bányászat folyt a 20. század közepéig. Az 1700-as években honosodott meg az üvegyártás (Huták). A hegyvidék mindig is jelentős tölgyfaállományával hívta fel magára a figyelmet, amelyből a gönci hordó is készült. Itt működik hazánk egyik legrégebb fűrészüzeme Pálházán, amelynek őse a kisbózsvai fűrészmalom. Ezzel összefüggésben épült hazánk egyik legrégebb keskenynyomtávú gazdasági vasútja (1888).

A *kultúrtörténeti* értékek szempontjából fontos, hogy a Hegyalja már az ősidóktól fogva lakott. A területen az emberi megtelepedés kezdeteinek korát nehéz meghatározni, de valószínű, hogy már a paleolitikum (őskőkorszak) időszakában élhettek itt emberek. Hiszen a korszak végén beköszöntő utolsó jégkorszak idejében ezen a vidéken (a Kárpátok védelmet nyújtó bérceinek köszönhetően) nem volt jégtakaró, emiatt természetesnek vehetjük, hogy ide szorultak a Kárpátokon kívülről mind a vadak, mind az emberek. Erre utal például a Tarcalon feltárt mamut lelet.

A hunok uralma alatt élő, vagy éppen előlük ide húzódó gepidák hagyatékából ránk maradt Mádról egy nagyon szép tárgyat tartalmazó hunkori női sír. A gepidákat 567-ben uralmuk alá hajtó, majd 568-ban az egész Kárpát-medencét meghódító avarok nyomát jelzi egy lassúkorongon készült, hullámvonaldíszes, szürke színű edény, amely lelőhelyként a találó a tokaji Király-dűlőt jelölte meg. A honfoglaló magyarok hegyaljai hagyatékára teljes joggal lehetünk büszkéek. Tarcalon, a mai tv-toronyhoz vezető út mentén, már a 19. század végén feltárták egy magas, vezéri rangú honfoglaló magyar lovas-sírhát, amelyben több száz ezüst öv és lószerszámdíszet találtak, nem is beszélve a gyönyörű, aranyozott ezüst tarsolylemezeiről.

Alig 150 évvel azután, hogy honfoglaló őseink birtokba vették hazánk területét, kialakult a hegyaljai települések többsége – például Tokajt vagy Tarcalt már a 11. században említik oklevelek –, de a többi környékbeli település sem sokkal későbbi. Ezek a korai települések később, a tokaji bornak köszönhetően híres hegyaljai mezővárosokká, majd városokká, illetve máig élő kulturális és idegenforgalmi központokká váltak. Számos kultúra keveredett e tájon. Sok szlovák élt itt, de sváb (Rátka, Herceggút) és ruszin (Komlóska, Mogyoróska) falvakat is találunk a területen, melyek a mai napig őrzik kultúrájukat, folklorjukat. Tokaj-Hegyalja településein görög, orosz, olasz, zsidó lakosság is élt. A gönci lelkész, Károli Gáspár fordításában itt nyomtatták az első magyar nyelvű Bibliát, a Vizsolyi Bibliát (1590). A Sárospataki Református Kollégium könyvtára kultúránk ősi bástyája. E tájon született meg a magyar irodalmi nyelv, Kazinczynak köszönhetően, akinek emlékcarnoka Széphalomban áll.

Rendkívül értékesek és szépek a térség kertjei és temetői. Néhányuk romos állapotban van, de rekonstruálható, mint például a hejcei volt püspöki-nyaraló kertje, a vilmányi kúriakert, vagy a cekeházi Patay-kastély kertje, a kékeddi Melczer-kastély kertje, a füzérradványi Károlyi-kastély kertje, a boldogkőváraljai Zichy-Péchy-kastély parkja. Különös hangulatúak a telkibányai, pányoki, füzérkajatai kopjafás temetők, vagy az egyedülálló szépségű tokaji temető. Számos zsidó temető van a térségben, amelyek szép kultúrtörténeti emlékek (Fony, Korlát, Göncruszka, Mád, Tokaj, Sátoraljaújhely). A tájhasználat (szőlőtermesztés) miatt jellemző kőgátak, kőbástyák a határ egyedüli jellegadó épített szerkezetek.

A völgyi falvak tipikusak erre felé, amelyek jellemzően egy patak mentén alakultak ki, majd párhuzamos utcákkal terjeszkedtek a domboldalon. Ezeket a rétegvonalon ülő utcákat gyakran keskeny közökkel, ún. futókkal (pl. Mád) kötötték össze. Az utcák, az egykori legettetéses állattartás lenyomataként tölcésesednek (a falu széle felé megnyílnak), a központon pedig több helyütt orsós teresedést képeznek (az állatok itatása, illetve vásárok tartása végett). A zempléni épületek nemes arányúak, egyszerű anyaghasználatúak és mérsékelt díszítettségük ellenére méltóságot sugároznak. Ugyanez igaz a fejlett szőlő- és borkultúrával rendelkező települések kúriaépületeire és udvarházaira is, amelyek szintén nem túldíszítettségükkel, hanem a boltíves tornácok mögötti vastag falaikkal, tágas térsoraikkal, súlyosságukkal hívják fel magukra a figyelmet.

Számtalan csodálatos katolikus, református és zsidó műemlék templomban gyönyörködhetünk. Egyre kevesebb számban, de a mai napig fennmaradt sok évszázados lakóház is. A magyar alapítású pálos szerzetesrendnek valaha egész sor kolostora állt a hegyekben (gönci, darnói). A hegyek ormán várak sokasága vigyázta a tájat (Szerencs, Tállya, Boldogkő, Regéc, Amadé, Füzér, Sárospatak, Szegi, Tokaj). Erődtemplomok sora (Vizsoly, Hejce, Szerencs) mind-mind féltett értékeink. A kastélyok is ritka kincsei a tájnak, a reneszánsz kékedí, a monoki, a golopi, taktabáji, újhutai, boldogkőváraljai, az Ybl Miklós tervezte füzérradványi kastély (utóbbi a legnagyobb magyar történelmi kastélyparkkal), a tarcali Rákóczi-kastély. Csodálatosak, egyesek még romjaikban is, a hejcei, tállyai, cekeházi kastélyok és a lászlótanyai és kőkapui vadászkastélyok. Kiemelkedő értéke a területnek a több száz pince, amelyekben a nemespenész a világon egyedülálló különlegesség. Sátoraljaújhelyben van hazánk leghosszabb, 24 km-es pincerendszere. Tokaj-Hegyalja kilométeres pincéi a nemespenész borította járataikkal, a gönci hordóban érlelt aszúkkal a Világörökség részét képezik.

(A célok meghatározása) A védelem lehetőségeit ma még – az országos helyzethez viszonyítva – relatíve kedvezőnek kell ítélnünk. Ennek fő tényezői a következők: a hegység viszonylag nagy kiterjedésű és változatos domborzatú. Bár itt is bőven érvényesültek kedvezőtlen hatások, mint a tarvágásos fatermelés, széles feltáró utak, túlzott fenyvesítés, a kaszátlan hegyi rétek becserjésedése stb., a természetközeli élőhelyek aránya még mindig magasan az országos átlag felett van. Szintén kedvező, hogy a hegység északi irányban területileg közvetlenül összefügg a Kárpátok belső vulkanikus övezetével, így számos faj a Kárpátok hírnökeként van jelen. Az összeköttetés a Kárpátok élővilágával a terület fajgazdagságának egyik fontos tényezője. Ezzel együtt a Pannonicum erdős sztyepp-övezetének és tölgyes-régiójának hatásai is bőven érvényesülnek. A kettős és átmeneti jelleg különféleképpen nyilvánul meg a hegység egyes részein: változatos domborzat, a geológiai adottságok, a mikroklíma és a növényzet hatásai sokrétűen jutnak érvényre. A természetvédelem célja nem egyszerűen a védetté nyilvánított egyes objektumok (pl. védett fajok) oltalmazása, hanem elsődlegesen rendszerek: a bioszféra természetközeli állapotú részrendszerei; ökoszisztémák, illetve ezen belül élőlény-közösségek védelme. A veszélyeztetett „ritkaságok” csak ezeken belül tarthatók fenn, hiszen populációik termő-, illetve tenyészőhelyi feltételeit e rendszerek, e közösségek biztosítják. A védelmi stratégiának differenciálnak kell lennie. Számos gerinces faj megőrzése csak akkor lehetséges, ha viszonylag nagy, összefüggő, zavartalan területet biztosítunk számukra. Más esetekben (pl. forráslakó fajok esetében) viszont kis kiterjedésű, de teljesen érintetlen, speciális élőhelyekre van szükség.

A működési területen belül meg kell különböztetnünk védett zónát, védőzónát és ütközőzónát. A *védett zónához* tartoznának a jelenleg is törvényi oltalom alatt álló területek. Ezek csak a gyalogos turizmust, gyógyüdülést szolgálhatják a természetvédelem prioritása mellett. Gazdálkodás csak a természetvédelem érdekében végzett fenntartó, restaurációs és kezelési tevékenység lehet. Ez a zóna tartalmazza a bioszféra rezervátumokat, magterületeket. Ki kell jelölni ezen felül olyan rezervátum-jellegűen kezelendő (MAB Bioszféra-rezervátummá nyilvánítandó területet), amely reprezentatív módon tartalmazza a hegyvidék élővilágának úgyszólván teljes diverzitását. A *védőzóna* természetes, vagy természetyszerű élőhelyeket foglal magában. Kialakítása feltétlenül fontos a legértékesebb területek védelme érdekében. Az erdőállományok kezelését itt is a természetvédelmi célok figyelembevételével kell kialakítani. Ezek a területek szabadon látogathatók, s itt akár bemutatóhelyek is kialakíthatóak. Az *ütköző zóna* feladata a turisztikai igények kielégítése. Ez a zóna a hegység peremterületein, több komplex turisztikai központtal helyezkedjen el. Szerencsés egybeesés, hogy a hagyományos turisztikai látványosságok egyébként is itt találhatóak. E területeken beruházások megvalósítása engedélyezhető, sőt támogatandó, de valamennyi terület egységes koncepció alapján történő fejlesztése a kívánatos. A javasolt fejlesztendő turisztikai központok, amelyek száma helyi kezdeményezésre bővíthet: Tokaj és a szomszéd települések, a Tolcsva-patak-menti települések, Sárospatak-Sátoraljaújhely, Pálháza és környéke, Füzér és környéke, Telkibánya és Gönc, Boldogkőváralja és Regéc. E településeken ki kell alakítani a Zempléni Nemzeti Parkot bemutató kiállításokat.

(A *gazdálkodás feladatai*) A tulajdonosi kezelésben lévő (természeti és művi) erőforrásokkal, szolgáltatási lehetőségekkel a természetvédelem magas színvonalú prioritása mellett kell gazdálkodni. A ZNP szervezi, koordinálja az idegenforgalmat, karöltve az erre szakosodott szervezetekkel. Szakmai támogatást nyújt az önkormányzatoknak az idegenforgalmi, településfejlesztési feladatok ellátásában. Fontos szerepe lehet a Zempléni Nemzeti Parknak az idegenforgalom katalizálásában, a területfejlesztési tervek koordinálásában, a tökevonásban, a munkahelyteremtésben, a pályázatok menedzselésében, s védjegyként szolgálhat. A nemzeti park a tájnak és lakóinak korszerű területfejlesztést, egységes koncepció alapján alakuló településképet, új munkahelyeket, környezetvédelmi és fejlesztési alapokból új forrásokat, a szellemi és anyagi tőke vonzását, természeti erőforrások okszerű, fenntartható hasznosítását, kulturális és gazdasági felemelkedést jelenthet.

A *mezőgazdaság* terén a Hegyközben és a belső területeken, valamint a Bodrogközben, a Taktaközben, a Hernád mentén támogatni kell a kis önköltségű hagyományos legeltetési állattartást, többek közt az ÉTT program és a NATURA 2000 keretében. Ennek kedvező hatása volna a kaszálók kezelésére, karbantartására is, hiszen újbóli igény jelentkezne szénatermésük rendszeres begyűjtésére. A nemzeti park leendő területén a szántóföldi művelés aránya gyakorlatilag elhanyagolható. A peremterületeken a vegyszermentes gazdálkodás ösztönzése kívánatos. Kiemelt fontosságú, hogy saját állatállománya legyen a nemzeti parknak. Az állatállománynak több célú hasznosítása: a legeltetéssel történő területkezelés, a kaszált területekről lekerülő széna feletetése; az idegenforgalmi célú bemutatás; a génmegőrzés; a tenyészállat értékesítés. Ennek érdekében legalább két állattartó központot kell létrehozni. Az egyiket a Bodrogzug mentén, mentett oldalon, a másikat a Zemplén belső területein.

Az erdőgazdálkodást a védett területeken a Pro Silva szemlélet jegyében kell folytatni. Ennek lényege, hogy az erdőgazdálkodás elsődleges célja az erdei ökoszisztéma megőrzése. Ezzel összehangolható a faanyag előállítás és értékesítés is. Célja kell, hogy legyen a rekreációs, üdülési, pihenési, kirándulási célú feladatok ellátása. Fajgazdag erdőszegélyeket kell meghagyni, amely élőhelyet biztosít számos élőlény számára. Az erdőkben fontos szerepe van az őshonos elegy fafajoknak. Az erdőknek színtezettnek kell lenniük, ennek fényében a gyep-, cserje-, alsó lombkorona- és felső lombkoronaszint megőrzése a cél. Az erdő fáinak koreloszlása változatos legyen. Idős, odvas és holt fák-
nak is helyük kell, hogy legyen az erdőben.

A Zempléni Nemzeti Parkban a *gyepek* jelentős területet foglalnak el. Társulástanilag különböző gyeptípusok tartoznak ide, jellegzetes fajösszetételű, az egyes gyeptípusoknak megfelelő életközösségeknek biztosítva élőhelyet. A gyepek – természetvédelmi kezelés szempontjából – két nagy csoportba sorolhatók. Az elsőbe tartoznak azok, amelyek nem igényelnek aktív természetvédelmi kezelést. Ezek az edafikus jellegű gyepek: sziklagyepek, sztyeprétek. Ezeknek az élőhelyeknek a védelméről kell gondoskodni, mert minden behatásra érzékenyen reagálnak: a felelőtlen turisták tűzrakása, szemetelése, a nagy létszámban jelen levő, tájidegen muflon taposása, a nem átgondolt erdőszítések maradványok okozhatnak. A másik csoportba azok a gyepek sorolhatók, amelyek fenntartásához aktív természetvédelmi beavatkozásra van szükség: ezek a hegyi kaszálórétek, a hegylábi legelők, fás legelők, kaszált aljú felhagyott gyümölcsösök és az egykori szőlők helyén kialakult félszáraz gyepek. Az irtás eredetű hegyi réteket korábban a rendszeres kaszálások tartották fenn. A hegység területén és a hegylábi falvakban lévő állatállomány téli takarmányigényét a dús fűvű hegyi kaszálókról biztosították egykor. Az állattartás összeomlásával, az állatállomány felszámolásával a réteket fenntartó kaszálások is elmaradtak. A hegyi kaszálókkal ellentétben a hegylábi – szintén irtás eredetű – legelőkön, fás legelőkön legeltették, makkoltatták a falvak állatállományát. A megfelelő számú legelő állat életben tartotta a gyepeket. A legeltetés mellett a pásztorok bizonyos fokú legelő karbantartást is végeztek: a jószág számára ehetetlen, szúrós növényeket folyamatosan „kigyomlálták” a legelőkről. A fás legelők nemcsak a legelő jószágoknak biztosítottak jó minőségű takarmányt, hanem a makkoltatásra is alkalmasak voltak. Mára e gazdálkodási formák megszűntek. A hagyományos állattartás eltűnésével ezek a gyepterületek átalakulnak: a hegyi kaszáló és a hegylábi legelők gyomosodnak, cserjésednek, majd újra erdőszülnek. A jobbik eset, ha az erdőszülés a termőhelynek megfelelő őshonos fafajokkal történik. Sok hegylábi gyep esetében azonban az intenzíven terjedő akác hódítja meg a felhagyott területet.

Az aktív természetvédelmi beavatkozást igénylő gyepekhez lehetne sorolni azokat a hagyományos művelésű gyümölcsösöket, amelyek alját rendszeresen kaszálták. Ilyen almás-, szilváskertek terültek el a hegység falvai körül. E gyümölcsösök többsége a beerdőszülés előrehaladott stádiumában van a hagyományos gazdálkodás megszűnése miatt. Szintén ide lehet sorolni a kisparcellás, hagyományos művelésű szőlőket, amelyeket évtizedek óta nem művelnek, és mára virágban gazdag, félszáraz gyepek alakultak ki a helyükön. Számos ilyen felhagyott szőlőterület található Tokaj-Hegyalján. Ezek a gyepek másodlagosan alakultak ki, és az évszázadok óta folyó ősi gazdálkodási formák tartották életben őket. A használatuk megszűntével a gyepek elvesztik azokat a természeti, táji és gazdálkodástörténeti értékeiket, amelyek érdekében a védetté nyilvánításuk megvalósult. Annak érdekében,

hogy ezek a kiemelt jelentőségű élőhelyek fennmaradjanak, szükséges a természetvédelmi beavatkozás, a természetvédelmi célú kezelés. Ahhoz, hogy a kezelések megfelelő módon történjenek, vizsgálni kell egyrészt az egykor jellemző hagyományos gazdálkodási formákat, amelyek fönntartották a gyepeket, másrészt a védendő természeti értékek körét. A két problémakör figyelembevételével lehet kidolgozni azokat a gyepterületi eljárásokat, amelyek a gyepeket természetvédelmi, tájképi, gazdálkodástörténeti értékeikkel együtt megfelelőképpen őrzik meg. A nemzeti park csak olyan védett gyepterületeken tud természetvédelmi kezelést végezni, ahol „egy személyben” a terület tulajdonosa és kezelője. Sajnos, a zempléni gyepek többsége nem a nemzeti park kezelésében lesz, ezért a természetvédelmi célú hasznosításukat nehéz megvalósítani. A nemzeti park a megoldás érdekében olyan kezelési terveket dolgozhat ki, amelyek alapján a jelenlegi kezelők is el tudják végezni – nemzeti park felügyelettel – a munkák nagy részét. A gyepek fennmaradását hosszú távon azonban csak a hagyományos állattartás újbóli meghonosítása és támogatása biztosíthatja, összhangban a természetvédelmi célokkal.

A vadászat a térség idegenforgalmi fejlesztésének egyik lehetséges iránya. Szoros, partneri viszonyt kell kialakítani a természetvédelem, erdészet és a vadgazdálkodási egységek között. A vadászturizmus jelentős bevételt jelenthet éppen a legfejletlenebb települések számára. A vendégvadászok elszállásolása ráadásul éppen a téli, alacsony kihasználtságú hónapokban jelent bevételt a szálláshelyek számára. El kell érni, hogy a Zemplén szarvasállománya ismét az ország legszebb trófeáit adja.

A javasolt *idegenforgalmi* központok várhatóan komoly turizmust vonzanak majd. Ezek a természet szépségei mellett a várturizmust, kulturális turizmust, borturizmust, stb. is növelni fogják, amelyek többsége üzleti alapon fejleszthető. A hegyközi falvak többsége alkalmas a falusi turizmus fejlesztésére. Nem javasolt a nemzeti park területén belül lévő falvakban a magán hétvégi házak építésének ösztönzése, kivéve a foghíjtelkek tájba illő beépítését. A Hernád, a Bodrog és a Tisza egyaránt alkalmas vízitúrázásra. A peremterületeken ajánlott a lovasturizmus fejlesztése. Ki kell alakítani egy zempléni kerékpáros körutat. Az erdei természetjárás feltételei rendkívül kedvezőek. Új túraútvonalakat is ki kell jelölni, amelyek azonban el kell, hogy kerüljék a zavarásra érzékeny élőlények élőhelyét, ugyanakkor be kell, hogy mutassák a tájképi értékeket. Egy zempléni történelmi emléktúra útvonal kiépítése javasolt. Ennek útvonala: Boldogkőváralja–Arka–Mogyoróska–Regéci-vár–Regéc–Fehér-kút–Amadé-vár–Pálos kolostorrom–Telkibánya–Mátyás király kútja–Vörös-vízi bánya–Teréz-táró– Hollóháza–Nagy-Milic–Csata-rét–Füzéri-vár–Füzérradvány–Széphalom–Rudabányácska–Sárospatak.

A földtani és táji értékekkel való gazdálkodás. Bár a védelem a nemzeti park területén lévő minden természeti és táji értékre kiterjed, a gyakorlatban sok az olyan örökölt tevékenység, amely a természetvédelem céljaival, érdekeivel ellentétes, s amelyeket különböző módszerekkel kezelni kell. A leendő ZNP határain több kőbánya működött, illetve működik. Ezek a külfejtéses bányák megbontják a természetes felszínt, megszüntetik az ott lévő élővilágot és messziről látható tájsebeket okoznak. Ugyanakkor felhagyásuk után különleges mikroklimájú élőhelyet biztosítanak, amely lehetőséget nyújt számos ritka növény és állatfaj megtelepedésére. A még rendezést igénylőknél a biztonságossá tétel mellett a már kialakult élőhelyek megőrzése és a földtani értékek bemutatása az elsődleges cél. A ZNP területén sok az ásványlelőhely, és jó néhány ősmaradvány-lelőhely is ismert. Fontos, hogy ezek elsősorban a kutatást, megismerést szolgálják, s ne legyenek tere a

nagy mennyiségű, kereskedelmi célú gyűjtésnek, a lelőhely „kifosztásos” tönkretételének. Egyelőre kezelhetetlen probléma a szemetelés és az illegális hulladék-elhelyezés. Megszüntetésük érdekében társadalmi összefogásra, jelentős tudatformálásra van szükség, hogy a nemzeti parkban a szép táj, a változatos élőhelyek együttes hatását ne rontsa le az igénytelenség, a mindannyiunk érdekeit figyelmen kívül hagyó szemetelő hajlam.

A nemzeti park igazgatóság oktató-bemutató, szemléletformáló, *környezeti nevelési tevékenysége* alapfeladat. E tevékenységi körnek számos célcsoportja van (óvoda, általános és középiskola, egyetem, ide látogató érdeklődők). A ZNP-ben folyó oktató-nevelő tevékenység fő célja a térségben élő, valamint az óvodás, általános és középiskolás gyermekek természetvédelmi szemléletformálása, környezettudatos magatartásra nevelése, vidékünk természeti és kultúrtörténeti értékeinek bemutatása. Meggyőződésünk, hogy a környezeti nevelés csak úgy lehet igazán hatékony, ha sikerül azt a nevelési folyamat szerves részévé tenni. Igazi színtere a változatos természeti környezet, ahol végtelen lehetőség nyílik a természeti értékek, jelenségek és folyamatok bemutatására, tanulmányozására, s eközben komplex nevelési feladatok megvalósítására.

A *munkahelyteremtés* és a természetvédelem összefüggései. Egy területet csak akkor lehet megvédeni és hosszú távon fenntartani, ha az ott élő embereknek abból előnyük származik, de legalábbis nincs hátrányukra. „Üres hassal nem lehet természetet védeni!” Éppen ezért a természetvédelmi tevékenység mellett fontos, hogy az érintett településeket a nemzeti park eszméje mellé állítsuk, az ott élő embereknek perspektívát nyújtsunk. Ennek eszköze a fiatalok nevelése, a felnőttek esetében pedig az érdekeltség megteremtése például a foglalkoztatottság növelésének az elősegítésével. *Főállású foglalkoztatás*: a nemzeti park apparátusa várhatóan 60 főből áll majd. E foglalkoztatottak kb. 2/3 részben kerülnek ki a helyi lakosok közül, és 1/3 részben távolabbról számítunk beköltözőkre, hiszen helyben a speciális végzettségű szakemberek (pl. botanikusok, zoológusok) száma korlátozott. A területek kezelése, az építkezések, az idegenvezetés stb. rendszeres, szezonális vagy alkalmi *megbízással történő foglalkoztatást* tesz szükségessé. Ezek közül is az erdők és gyepek (főleg gépi) kezelése viszonylag rendszeres feladatot biztosíthat a helyi vállalkozók számára. Ennek nagyságrendje előre nem becsülhető, évente változó. Az önkormányzatokkal szoros együttműködésben a *közmunkaprogramokban* szinte minden településen kívánunk helyi lakosokat foglalkoztatni. Ez a legszegényebb és a legkevésbé iskolázott réteget érinti. Az Aggteleki Nemzeti Park tapasztalatai szerint 200-400 ember foglalkoztatása oldható meg ily módon. Elsősorban területek kezelésében, rekultivációs munkákban, kertészeti és erdőtelepítési munkákban számítunk rájuk. A turizmus növekedése révén a *szolgáltatói szektor* erősödését várjuk, ami sok embernek biztosíthat jobb megélhetést. Mindezen foglalkoztatási tervek természetesen csak az önkormányzatokkal és a helyi vállalkozókkal összefogva valósíthatók meg. A nemzeti park célja nem a haszonszerzés, hanem a térség minél több lakójának munkát adni. Éppen ezért, amit lehet, helyi vállalkozók valósítanak meg a tervekből, a nemzeti park igazgatóságának feladata a szervezésben és logisztikában teljessé ki, és csak a hiányzó láncszemeken lépne be a nemzeti park saját beruházással.

Egy nemzeti parknak feladata, hogy a *helyben termelt és készített élelmiszerekkel* lássa el az ide érkező turistát, hisz ez szintén a terület egyik fontos attrakciója lehet. Szerencsés a helyzetünk, hiszen a tokaji bor világhírű, és így egyre fejlődő borturizmussal rendelkezünk. A boron kívül azonban a helyben előállított élelmiszer-alapanyagok, a támoga-

tandó állattartás révén az előállított hús, tej, sajt, gomba, vad helyben kerül feldolgozásra, ami a helyi lakosság bevételeit és foglalkoztatottságát növeli. A külföldi turisták részére értékesített áru pedig exportbevétel. A nemzeti parkban megtermelt élelmiszer, bor, ivóvíz csomagolásán a Zempléni Nemzeti Park védjegyként szerepelhet, hiszen a fogyasztók képzetében ez magasabb minőséggel, egészségesebb életmóddal párosul. A nemzeti park pályázatai révén újabb források válnak elérhetővé, olyan alapokból is, amelyek az önkormányzatok számára nem megpályázhatók. A nemzeti park pályázó partner lehet konzorciumok kialakításakor, erősítve a pályázók esélyeit.

A turizmus fejlődése révén a kis falvakban növekedhet a foglalkoztatottság, az élelmiszer alapanyag beszállítás, a szolgáltatási lehetőségek, a falusi és ökoturizmus, és ezek együttes hatása révén nő a település *népességmegtartó ereje*. Hiszünk benne, hogy a Zempléni Nemzeti Park hazánk legszebb és legjobban működő parkja lehet, minden itt élő lakos számára előnyöket biztosítva.

A két évvel ezelőtt megalakult Zempléni Nemzeti Parkért Szövetség (ZNPSZ) azért jött létre, hogy felkutassa, megőrizze és megmutassa e különleges vidék értékeit. A cél érdekében önkormányzatok, civil szervezetek, vállalkozások és magánszemélyek fogtak össze. Ezek a gondolkodásban egymástól olykor távol álló emberek egy cél érdekében mozdulnak meg: szeretnék elérni a Zempléni Nemzeti Park megalakítását.

Irodalom

- Ádám L. és Hegyessy G. (1998): Adatok a Zempléni-hegység, a Hernád-völgy, a Bodrogeköz, a Rétköz és a Taktaköz lemezescsapú bogárfaunájához (Coleoptera: Scarabaeoidea). *Zempléni Táj – Információk Északkelet-Magyarország természeti értékeiről* 2:80.
- Ádám L. és Hegyessy G. (2004): Abaúj és Zemplén tájainak ragadozó vízibogarai (Coleoptera). *Információk Északkelet-Magyarország természeti értékeiről* 4:97.
- Baráz Cs., Kiss G. (szerk.) (2007): *A Zempléni Tájvédelmi Körzet. Bükk Nemzeti Park Igazgatóság, Eger, 399 pp.*
- Bihari, Z. Gombkötő, P. (1993): Az Északi-középhegység denevérfaunisztikai felmérése. *Fol. Hist.-nat. Mus. Matr.*, 18:163-189.
- Bihari, Z., Petrovics, Z., Szentgyörgyi, P. (2000): A Zempléni-hegység emlősfajája (Mammalia). *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis*, 24:361-403.
- Dévai, Gy. & Varga, Z. (1963): Adatok a Zempléni-hegység Odonata faunájához. – *Acta biol. depr.* III:3-9.
- Elek Z. (2002): Carabid Fauna of the Long-erdő Forest. *Acta Biologica Debrecina*, 24:81-85.
- Farkas, E., Tuba, Z. (2005): Contributions to the lichen flora of the Hungarian Bodrogeköz (NE Hungary), *Thaiszia/ Int. J. Bot.* 15:129-141.
- Gál B., Czóbel Sz., Cserhalmi D., Nagy J., Szerdahelyi T., Szirmai O., Ürmös Zs., Tuba Z. Jellegetes gyepek és erdőtüskésülések a Bodrogeközben. *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis* 30:43-62.
- Géczi I. (2005): A Zempléni-hegység denevérfajája a legújabb eredmények tükrében. II. Magyar Denevérvédelmi Konferencia Absztrakt kötet, 41-48.
- Géczi, I. (1998-99): Adatok a Zempléni-hegység és a szomszédos kistájak denevérfajájához (Mammalia: Chiroptera). *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis*, 23:381-389.

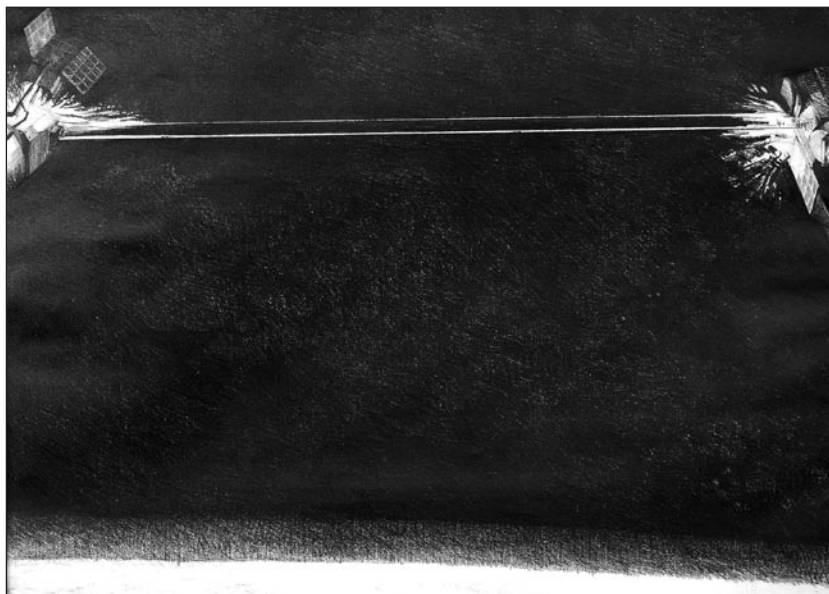
- Hegyessy G. (1997): Sátoraljaújhely környékének cincérei (Coleoptera: Cerambycidae). *Információk Északkelet-Magyarország természeti értékeiről* 1:68 pp.
- Hegyessy G. (2004): Védett bogarak a Zempléni-hegység területén. Húsz éves a Zempléni Tájvédelmi Körzet. *Előadássorozat, Sátoraljaújhely, 23-27.*
- Hegyessy G. és Kovács T. (1998): A Zempléni-hegység cincérei (Coleoptera: Cerambycidae). *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis*, 2:223-245.
- Kis, G. and Tuba, Z. (2000): Contribution to the bryoflora of the Hungarian Bodrogek. *Acta Bot. Hung.* 42:193-203.
- Kun, A., Varga, Z. és Böllöni, J. (2006): Az Észak-magyarországi-középhegység élővilága. In: Fekete, G. és Varga, Z. (szerk.): *Magyarország tájainak növény- és állatvilága*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- Muskovits J., Hegyessy G. és Rahmé N. (2003): Adatok Magyarország díszbogár-faunájának ismeretéhez (Coleoptera: Buprestidae). *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 46-47:13-24.
- Schmidt, E. (1969): Adatok egyes kisemlősfajok elterjedéséhez Magyarországon, bagolyköpetvizsgálatok alapján. *Vertebrata Hungarica*, XI/1-2:137-153.
- Simon T. (1992): Korpafüvek a Zempléni-hegységben. A „Lippai János” tudományos ülés-szak előadásai és poszterei. *Környezettudomány*. 220-223. *A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Kiadványai*, Budapest
- Simon, T. (1977): *Vegetationsuntersuchungen im Zempléner Gebirge = Vegetációtanulmányok a Zempléni-hegységben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 350 pp.
- Szerényi G. (1983): Adatok a zempléni cincérek cönológiájának ismeretéhez. *Folia enomologica hungarica*, 44/2:333-336.
- Szirmai O., Czóbel Sz., Cserhalmi D., Gál B., Nagy J., Szerdahelyi T., Ürmös Zs., Tuba Z. (2006): Bodrogek jellemző vízi- és vízparti növénytársulásai. *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis* 30:75-89.
- Tuba Z. (1994): A Bodrogek növényföldrajza (Vegetation geography of Bodrogek). *Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Évkönyv*, 187-196.
- Tuba Z. – Frisnyák, S. (2007): A Bodrogek élővilága és földrajza. *Lorántffy Alapítvány – ZODIKO Bt., Sárospatak-Gödöllő.*
- Tuba, Z. (1995): Overview of the flora and vegetation of the Hungarian Bodrogek. *Tiscia* 29:11-17.
- Varga, Z. (1984): A Zempléni-hegység állatvilága. In: Szeremley, Sz. (szerk.): *Zempléni Tájvédelmi Körzet*. Az OKTH Észak-Magyarországi Felügyelősége kiadványa, Miskolc, 34-42.
- Varga, Z. (1990): A Zempléni Tájvédelmi Körzet regionális és tájrendezési tervének véleményezése. *Kézirat.*
- Varga, Z. (1991): *Javaslat a Tokaji-Zempléni Nemzeti Park szakmai megalapozásához*. *Kézirat.*
- Varga, Z. (1993): Természetvédelmi kezelési zónák kijelölésének zoológiai megalapozása. In: *A Zempléni Tájvédelmi Körzet Regionális és Tájrendezési Terve (1:50 000-es léptékű térképi feldolgozáshoz)*. *Kézirat.*
- Varga, Z., Gyulai, P. & Uherkovich, Á. (1974): Újabb adatok Magyarország *Macrolepidoptera* faunájához I. (német összefogl.) – *Folia ent. hung.*, 27:75-83.
- Vásárhelyi, I. (1964): *Borsod-Abaúj-Zemplén megye gerinces faunája*. *Kézirat.*

1 tudomány és társadalom

A szerző köszönetet mond mindazon kutatóknak, akik részt vettek a közlemény alapját képező tanulmány kidolgozásában: Egri Károly mikológus, Erhardt Gábor építész, Firmánszky Gábor ornitológus, Hegyessy Gábor entomológus, Kovács Ágnes építész, Makoldi Miklós régész, Orosz András entomológus, Petrovics Zoltán ornitológus, Prof. Dr. Simon Tibor botanikus, Szegedi Zsolt ornitológus, Prof. Dr. Tuba Zoltán botanikus, Prof. Dr. Varga Zoltán zoológus, Zsólyomi Tamás botanikus. A szerző elérhetősége: Dr. Bihari Zoltán egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Természetvédelmi Állattani és Vadgazdálkodási Tanszék, 4032 Debrecen, Böszörményi út 138. bihari@agr.unideb.hu

(Lapunk örömmel teszi közzé Bihari Zoltán tanulmányát, folytatva ezzel a Zemplén környezeti elemeivel, természetvédelmével foglalkozó sorozatot. Az eddig megjelent közlemények: Egey Antal: A Zempléni-hegység élővilága, védett természeti ritkaságai (sajtó alá rendezte és az utószót írta: Hegyessy Gábor) = Zempléni Múzsza 2002/1. szám; Viga Gyula: Tokaj-Hegyalja gyümölcskultúrája = Zempléni Múzsza 2002/2. szám; Balassa Iván: Tokaj-Hegyalja történelmének fő vonásai = Zempléni Múzsza 2002/3. szám; Gécz István: Abaúj-Zemplén természeti értékeiről – jelen időben = Zempléni Múzsza 2003/2. szám; Somogyi Sándor: A Tisza és az ember = Zempléni Múzsza 2004/2. szám; Szakáll Sándor: A Zempléni (Tokaji)-hegység földtani viszonyai = Zempléni Múzsza 2005/4. szám; Surányi Dezső: Hargitai Zoltán (1912-1945) kései siratója = Zempléni Múzsza 2005/4. szám; Tuba Zoltán: Hargitai Zoltán sárospataki éve = Zempléni Múzsza 2005/4. szám; Egey Emese: Fürdőélet Abaújban és Zemplénben = Zempléni Múzsza 2006/2. szám; Koncz Péter: A sárospataki Kalajka-sétány és a Suta-ösvény ökológiai terve = Zempléni Múzsza 2007/4. szám.)

Nagy egyenlőségjel (ceruzarajz) 1982.

Fuchs Livia

Egy évszázad táncművészete

Ez a kötet az alcímében jelzett célt tűzte ki maga elé: bevezetést kíván nyújtani a táncművészet 20. századi történetét alakító legfontosabb folyamatokba. Az újítások láncolatának abba a nem lankadó sorozatába, amelynek során a színpadi tánc minden összetevője időről-időre megkérdőjeleződött vagy átértékelődött. A kilenc fejezet ezért azt a folyamatot vázolja fel, ahogyan a századfordulótól – szinte évtizedenként – felbukkanó újabb és újabb szempontok és megközelítések át-, meg átformálták a színpadi táncról korábban kialakult, és már széles körben elfogadott gondolkodásmódot. Azért csupán vázolja, mert egy tánc-történész már tárgyának sajátossága miatt sem törekedhet a teljességre.

A tánc-történeti vizsgálódásból ugyanis egészen a 20. század utolsó harmadáig az elsődleges források, maguk a tánc műalkotások jobbára hiányoztak – vagy csak korlátozottan álltak rendelkezésre –, hiszen a színházi előadás csakis az éppen jelen lévő nézők számára létezik. Így a tánc múltjának rekonstruálását egészen a 20. század utolsó harmadáig, a videó technika elterjedéséig, főként a másodlagos források, a tánc műalkotások dokumentációja szolgáltatta. Valamint az a sok tízezer kilométernyi utazás, amelyet minden tánc-történésznek meg kellett tennie, ha meg akarta ismerni az újabb alkotásokat, irányzatokat, koreográfusi életműveket, előadói interpretációkat, hacsak nem volt olyan szerencsés helyzetben, hogy maga a táncvilág jött el hozzá rendszeres vendégjátékok formájában. A 20. század végére azonban gyökeresen megváltozott a helyzet, hiszen mióta a rögzítés széles körben elérhetővé vált és megjelent a digitális technika, a táncalkotások felvételei akár kereskedelmi forgalomban is, széles körben hozzáférhetőek.

Ezek az adaptációk azonban a kutató számára továbbra is csak a dokumentáció egyik formáját jelentik, hiszen a műalkotások bármilyen technikával rögzített változata soha nem azonos az élő előadással, mert csupán egyetlen interpretációt rögzít – vagy éppen egy másik művészet önálló műalkotásaként értelmezhető. Mégis, az audiovizuális rögzítés kínálta új lehetőségek forradalmasították a tánc-történeti kutatásokat, mert a térben is távoli alkotások zöme így megismerhetővé vált. Az idő legyőzését, a táncmúlt jelen idejűvé tételét – hiszen csak a játszott mű, a nézők előtt újból és újból életre keltett alkotás része a tradíciónak – a nyolcvanas évektől speciális tudományos kutatások is segítették. Elindult ugyanis egy olyan rekonstrukciós hullám, amely az egy-egy műre vonatkozó összes írásos és képi dokumentum felkutatása, analízise és kiegészítése, s a még élő résztvevők és szemtanúk bevonása segítségével megkísérelte ismét a kánon részévé tenni a századelő legjelentősebb műveit – elsőként Nizsinszkij *Tavaszünnepét* –, s ezzel a legendák köréből az élő hagyományba emelni számos elveszett alkotást.

A táncmúlt teljességének megismerése azonban továbbra is illúzió, ezért ez a kötet nem törekedhet valamiféle teljességre. Csupán azt kísérli meg, hogy az európai gyökerek-

kel rendelkező autonóm színpadi tánkra összpontosítva, az ezen belül megjelenő egyre újabb nézőpontok, táncnyelvi, műfaji és kompozíciós megoldások sorára fűzze fel közel száz év tánc történetét. Ezért nem foglalkozik sem az Európán és Észak-Amerikán kívüli vagy a tánc színházi formáitól eltérő tánc kultúrákkal, sem az olyan országok táncművészetével – például a dán táncérettel –, ahol főként a tradíció őrzése, és nem az újítás határozta meg a tánc-szcénát. Ugyancsak mellőzi azoknak a régióknak – mint több dél- és kelet-európai ország – a vizsgálatát, amelyeknek tánc történetei nem gyakoroltak hatást más országok táncművészetére, mint ahogy a zenés színházakban alkalmazott táncformák változásaira sem tér ki.

A kötet címében jelzett száz év kezdete a színpadi tánc első radikális újragondolása szempontjából az 1890-es évekre esik. Ekkor indult el ugyanis a folyamat, amelynek során az európai színpadi tánc egyetlen hagyományát jelentő – és sajátos összetettsége ellenére is a színházi formákon belül önálló – balett ellenében a test kifejezési lehetőségeit kiaknázva új táncnyelvek születtek, miközben ez a több évszázados hagyomány sem maradhatott változatlan. A balett ugyanis, akár mint meghaladni és megtagadni való béklyó, akár mint bővíteni és gazdagítani érdemes tradíció, folyamatosan és rugalmasan reflektált a minden összetevőjét és határait is megkérdőjelező és újraíró törekvésekre. Ez a történetileg szervesnek tekinthető, mert a táncművészet autonómiájára soha rá nem kérdező folyamat azonban, amely a színpadi táncon, tehát a balett hagyomány mellett, ellenében és azon belül is műfajok, kompozíciós módszerek, előadási és képzési stratégiák széles választékát hozta, az 1990-es évektől megszakadni látszik.

Mióta ugyanis a hetvenes évektől a művészeti ágak – sőt, a test médiuma szempontjából a tánchoz legközelebb álló sport vagy cirkusz – közötti elhatárolódások elmosódtak, illetve mára felolvadtak, kérdéseessé vált az a tradíció, amelyben a tánc műalkotások autonóm esztétikai jelenségként értelmezhetők. Ezért zárul ez a kötet azoknak a posztmodern irányzatoknak a tárgyalásával, amelyek bármilyen kritikusan is viszonyultak e hagyományhoz, mégis megőrizték a színpadi tánc tradícióihoz kötődő reflektív nézőpontjukat, míg a kilencvenes évek új, kortárs művészeti jelenségeire, amelyek többé nem tárgyalhatók e kereteken belül, már nem tér ki.

A kötet olyan olvasót feltételez, aki kíváncsi arra, milyen művészi kérdésfeltevések és válaszkísérletek előzték meg a jelenkori táncvilág burjánzó sokféleségét. Milyen normák és normaszegések, lázadások és intézményesülések, felismerések és tévutak vezettek a mára egymás mellett létező legeltérőbb irányzatok, stílusok, táncnyelvek, műfajok, alkotók és társulatok kiformalódásához. A kötet ezért egységes keretben vázolja fel a színpadi tánc szüntelen átalakulásának 20. századi történetét, függetlenül attól, hogy e folyamatokat elindító vagy alakító személyiségek a színpadi tánc melyik hagyományos területén, vagy a világ melyik országában működtek. S miután a folyamatok vizsgálatának súlypontjait mindenütt e hagyományhoz való innovatív viszony jelöli ki, a fejezetek soha nem tárgyalhatják átfogóan egyetlen ország táncéletét, egy-egy társulat vagy irányzat történetét, vagy a koreográfusok teljes pályáját.

Így az olvasó a magyar tánc kultúra jelenségeivel és személyiségeivel is nemzetközi összefüggéseibe ágyazva, és nem monografikus igényű feldolgozásban találkozik. Különösen igaz ez az utóbbi két évtized hazai törekvéseire, amelyekről könnyen elérhető és gazdag forrásanyag áll az olvasó rendelkezésére. Ezzel szemben a hazai könyvkiadásból ma is hiányoznak a tánc-szcéna múltját és jelenét feldolgozó legfontosabb szakkönyvek magyar

fordításai, ezért is kap a kötetben nagyobb teret – összhangban a valós hatástörténettel – a nemzetközi táncvilágot alakító kezdeményezések és irányzatok megvilágítása.

Az olvasó további tájékozódását a legfontosabb magyar és idegen nyelvű szakirodalomban segítheti a könyv végén található válogatott irodalomjegyzék.

(Fuchs Lívia: Száz év tánc. Bevezetés a táncművészet XX. századi történetébe, L'Harmattan Kiadó, 2007. A hiánypótló kötetre a szerzői előszó közlésével hívjuk fel olvasóink figyelmét.)

Sikátor /Dubrovnik/ (tusvázlat, 60 x 40 cm) 2004.

Alkotás, nevelés, közszolgálat

Közelítések Szentirmai László művészetéhez

Több mint húsz éve, az 1985-ös Sárospataki Diáknapokon találkoztam először Szentirmai Lászlóval. Végzős gimnazistaként a diáktanács elnöke voltam, ő pedig a programok vezető grafikusa. Eredeti ötleteit, fiatalos lendületét, pedagógiai érzékét, tudatosan vállalt értelmiségi-közéleti elkötelezettségét azóta is nagyra becsülöm.

Néhány évvel később a sárospataki Értelmiségi Kör titkáráként tűnt föl a neve (vö: A sárospataki Értelmiségi Kör alapítólevele, 1988; közzéteszi: Balácsi Károly = Zempléni Múzsza 2001/3. szám). 1991-ben együtt lettünk alapító tagok a Sárospataki Népfőiskolai Egyesületben. Akkor már tudtam róla, hogy bábtervező és grafikusművész, 1968-ban érettségizett a pataki gimnáziumban, 1968-72 között az egri Tanárképző Főiskolán, 1972-75-ben a debreceni egyetemen tanult. 1972-78 között Alsóvadászon tanító, majd Sárospatakon a Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Kara (korábban: Comenius Tanítóképző Főiskola) oktatója, főiskolai docens.

Újabb pár évre rá lexikonban találkoztam a szócikkével: „Szentirmai László (Mezőcsát, 1950. ápr. 19.-) grafikus, bábjátékos, rajztanár. A sárospataki Puck bábegyüttes vezetője. Fő produkcióik 1979-1988 között Péter és a farkas, Carmina Burana, Egy kiállítás képei. 1987-től a sárospataki Zsákomban a bábom elnevezésű fesztivál elindítója és szervezője. 1984-1992 között a Bábjátékos c. lap szerkesztője volt. 1991-ben a Bábjátékos Egyesület, 1992-től az UNIMA titkára.” (Magyar színházművészeti lexikon, főszerkesztő: Székely György, Akadémiai Kiadó, 1994, 742. o.)

Sokoldalúság és minőség iránti elkötelezettség: ez jellemzi Szentirmai Lászlót minden tevékenységében. Évekig vezette a főiskola művészeti nevelési tanszékét, főigazgató-helyettesként a nevelési kérdéseket felügyelte. Része volt abban, hogy Patakon a Magyar Táncművészeti Főiskola kihelyezett néptáncpedagógus képzést indítson, később a helyi távoktatási központot irányította. Kritikus időszakban vállalta a Sárospatak c. közéleti lap szerkesztését, kreatív pályázatot írt az újonnan induló Árpád Vezér Gimnázium igazgatói posztjára. S emellett jelen vannak alkotásai az alkalmazott grafika terén is (A Művelődés Háza, a Sárospataki Népfőiskolai Egyesület és más intézmények logói, jelvényei), olvashatjuk elméleti igényű írásait (pl.: Comeniusi gondolatok a drámapedagógiáról = Zempléni Múzsza, 2004/1. szám).

Az alábbiakban a vele készült interjút tesszük közzé. A szöveget nem tagoltuk kérdésekkel, megőrizve ezzel Szentirmai László gondolatmenetét, a motívumok, összefüggések, tervek és eredmények, sikerek és kudarcok általa fontosnak tartott összképét.

A képzőművészi pálya

Már az iskolában is, de később a gimnáziumban úgy tartottak számon, mint aki valamivel jobban rajzol a többieknél. Harmadikos voltam (1967), amikor az akkoriban igen nagy jelentőségű diáknapokon az egyszerű tollrajzokból álló sorozatom bejutott a kiállítottak közé. Nagy büszkeség volt ez nekem. Meglehet, hogy Debreczeni Zoli bácsinak szintén valami hasonlót jelentett, akihez akkoriban amolyan műkedvelő rajzsakkörbe jártam a tanítóképzőbe. Ott többnyire antik amforákat, gipsz szobormásolatokat, drapériákat, na meg a mindenki számára kötelező penzumot – a gótikus templom rétegelt lemez-modelljét – rajzoltuk többedmagammal. Jó iskola volt egy gimnazista számára, hiszen aktív postástól, a főiskolásokon át a magamféle kiskamaszokig mindenki egyformán tanulhatott a pontosságra és az aprólékosságra kényes tanítóképzős tanártól. Akkoriban plakátokat készítettem a zenekarunknak, írtam és illusztráltam az Ifjúsági Klub naplóját, karikatúrákat rajzoltam, és rajzfilmrendező szerettem volna lenni. Egerbe, a tanárképző főiskolára is Dargay Attila tanácsára jelentkeztem, aki, látva karikatúráimat, azt ajánlotta – szereznek egy oklevelet, aztán majd meglátjuk.

Felvettek, és hatvannolcban 23 másik fiattal elkezdtem a tanulmányaimat. A tanév előtt társadalmi munkában ablakot tisztítottunk, amikor bemondta a rádió: csapataink bevonultak Csehszlovákiába. Blaskó János, Seres János és Nagy Ernő tanár úr óriási tehetségű pedagógusok voltak, akiknek segítségével nem volt nagy kunszt megszeretni a világ aprólékos megismerését és törekedni arra, hogy minél jobban sikerüljön elmondani mindazt a háromdimenziós valóságról, amit a papír vagy a farostlemez a két dimenzió kötöttségein belül megenged. Még jelentősebb volt Egerben, hogy nemcsak a tanárok, hanem az osztálytársak is legalább olyan fontosak voltak. Az ember titokban hozzámérte magát a többiek más és más tehetségéhez, az elején bizony igazi rémület volt rájönni, hogy valamiben mindenki jobb.

Tűhegyes ceruzák, szőrszál-vékony tollak, bársonypuha pasztellkréták, tusba, diópácba mártott pálcák nyoma a finom papírokon, az engedékeny linóleum és a csillogó rézlap. Megtanultam bánni mindennel, amivel csak lehetett. A legelsietettebb tanulmányrajz is pár óra vizsgálódást követel meg. Lassan kibontakozott előttem a felületes szemlélő elől elzárt világ. Négy esztendő Egerben, egy olyan főiskolán, amelyre sokan úgy tekintettek akkor, mintha a budapesti, az egyetlen képzőművészeti főiskola kisöccse volna, nagy személyes előrehaladást hozott. Maga a város, de a Líceum épülete is, olyan volt, mint egy ékszerdoboz. Dombra kapaszkodó, girbe-gurba utcáival, a barokk és klasszicista falak hangulatával, az Eger patakkal, a francia kertépítő művészet legszebb hagyományait őrző érseki kerttel olyan ízlés-csiszoló lehetőség volt, amely után alig ismertem magamra. A földrajz tanszéken Udvarhelyi Károly, Futó József, Köves József tanár urak – tudományos pontosságukkal – szintén nagy hatással voltak rám. Ahhoz képest, hogy induláskor rajzfilmrendező szerettem volna lenni, ezek a nagy tudású professzorok pedagógust fagragtak belőlem.

Diplomával a zsebemben nem is volt kérdés, hogy tanári állást keressek, amelyet – agrármérnök párommal közösen – Alsóvadászon, Szikszó mellett leltem meg. A tanévben tanítottam, és nyaranta – ha tehettem – az önképzés céljával művésztelpre mentem. Az akkoriban olajozottan működő *tanfelügyeleti* struktúra a tanárok továbbképzésével is támogatta az általános iskolákban folyó munkát. Jó szemű támogatókra leltem Rézművesné

Nagy Ildikóban és Bacskeiné Oláh Klárikában, akiknek segítségével Sopronba, Szarvasra jutottam el. A látható világ, a pillanat rögzítéséhez fűződő egész gondolkodásomat meghatározó volt találkozni Aradi Jenővel, a tragikus halált halt művészetpedagógussal. Ő esténként százsámra vetítette a különféle műalkotásokról maga készíttette diaképeket. Ilyet addig még sose láttam – Szent László gyönyörű hermája huszonöt különböző szemszögből, vagy Le Corbusier ronchamp-i imaháza öt fokként körüljárva. Teljesen megigézett. Mosolyogva mutatta a (később a koporsójává lett) Wartburg csomagtartójában heverő különféle állványokat és csere objektíveket. Ő volt az, aki megtanított arra, hogy nem elég nézni, látni is kell, de ha már látunk, akkor *azt meg kell tudni láttatni* is. És ha láttatni akarunk valamit, azt igazán a gyerekekkel kell megláttatni, hogy elég idejük legyen keresni, nézni és meglátni egyéb dolgokat. Kora reggel Sopron gyönyörködtető részleteit rajzoltam, késő délután a rajztanítás metodikájának megújításáról hallhattam, sötétedés után a diafényképezés titkaiba lestem be.

Balogh Jenő volt a másik hatalmas ajándék a nyári szabad életből. Addig sokat rajzoltam és viszonylag keveset festettem. Égetett szienna, kadmium sárga, fekete. Sose hittem volna, hogy ebből a fél világot meg lehet festeni. A minimumig lecsökkentett paletta segítségével lehet igazán megérteni az aprólékosságot, a finom különbségek jelentőségét. Nem kunszt ötven színből színességet, tarkaságot csinálni. Próbálkozzon valaki hárommal, annak különféle árnyalataival, kontrasztjaival – az már igen.

Amatőrnek számít mindenki, aki más egyéb tevékenység mellett műveli az ábrázoló, alkotó művészet bármelyikét. *Amatőr, de nem másodrendű.* Kiállításokon, kollégákkal kisebb-nagyobb alkotóközösségekben tömörülten, vagy csak tárlatokra benyújtott munkákkal hol itt, hol ott – de ma is ott vagyok. *Az egyén szerepe, helye, ereje, a szuverén egyén lehetőségei – ez foglalkoztat leginkább.* Az is sokszor elgondolkodtat, vajon milyen erővel, milyen hatalmakkal kell szembe nézni és milyenek az esélyeink? De leginkább az töprengtet, jól látjuk-e, helyesen értelmezzük-e, amit láthatunk, érezhetünk. Gyűlölöm az erőszakot, a háborút – ezt talán a korom is indokolja, ötvenhatban elsős voltam. Háborút megélt nagyszüleim mögött rettegve osontam le a szenespincébe, mikor Mezőcsáton áthömpölygött a Pestre tartó harckocsifolyam. Hónapokig csak sok-sok kerekű tankokat rajzoltam. Ki nem állhatom az ostoba nagyszájúságot, a polcra méltatlanul felkapaszkodókat, az iskolázás után is tanulatlan, buta hatalmaskodókat. Ebből aztán nem egyszer kesernyés képek kerekednek.

2002 óta vagyok tagja egy alkotóközösségnek, amely egy eldugott nógrádi kistelepülésen működik. Manapság kisebb-nagyobb bábok bukkannak fel a képeimen. Tanácstalanok – mint magam is: hogyan juthattunk oda, ahol most vagyunk?

A pedagógusi pálya

Az ember nem készül – nem is készülhet – arra, hogy állami díjas pedagógus lesz. A kitüntetés az élet ajándéka, de sosem lehet tudni, hogy ezt az ajándékot végül megadja-e a sors, vagy sem. A kitüntetés egyébként is ráadás. Ráadásként kapja az ember, mintegy koronájaként a tanítványoktól kapott elismerés tetejébe.

Lépünk vissza Egerbe, a diplomaosztóig. A földrajz-rajztanári oklevéllel egy csendes kis faluban indultam neki az élő gyakorlatnak. Az írásvetítő akkor még befele tartott az iskolákba. Pályázatot nyertem a használatára vonatkozó gyakorlat közreadásával. Ez volt az

első publikációm. Jól indult az út, jól mentek a dolgok, de elkelt a tanács is. A Képzőművészeti Főiskola továbbképző tanfolyamán (1973) Balogh Jenő olyan látásmódot illesztett a már egyébként is meglévő igényes módszerhez, amely gyökeresen megváltoztatta a vizuális nevelésről alkotott vélekedésemet. Kis cigánygyerekeim alkotásaiból készített portfóliómat olyan megilletődöttséggel tekintette át és elemezte NEKEM, hogy szégyelltem magam a korábbi vakságom miatt. Olyan apróságokat fedezett fel és vetetett velem is észre, amelyek fölött, bizony, addig elsiklottam. Ahogy lapozgatott, bebizonyította, hogy *évek százai is kevesek ahhoz, hogy egy nemzet, egy népcsoport elfeledje a messziről hozott, zsigereibe itatódott tudását.* Évszázadok is kevesek ahhoz, hogy ostoba vagy bárdolatlan akaratoknak megfelelően asszimilálódjanak és elfelejtsenek mindent, kivéve a bőrük színét. Nagy tanulság volt megérteni huszonéves fejjel, hogy mindenkiben fel kell kutatni azokat a különleges tulajdonságokat, amelyek – ha mindannyian kitaróak vagyunk – kifénylenek a többi közül. Már az iskolában igyekezni kell megerősíteni azt, ami van. Tudnunk kell energiát adni a méltó starthoz, hogy ne sikkadjon el senki és semmi. Az én Balogh Attilám, a sok-sok Kótai, a sok-sok Horvát előnevű, mégis más és más cigánygyerekeim diófacék rajzai kellettek ahhoz, hogy megértsem: másképp kell tanítani, mint azt a 60-as, 70-es évek pedagógiai gyakorlata sugallta. Eközben Debrecenben még egy diplomát szereztem – pedagógia szakon (1975).

A sors úgy hozta, hogy megpályázhattam a sárospataki Tanítóképző egyik tanársegédi állását, és el is nyertem. Elég nehéz volt elhessegetni a gondolatot, hogy az intézmény döntését nem befolyásolta a tény, hogy a szüleim ott dolgoztak. A pedagógia tanszéken kezdtem és „mindent” kellett tanítani. Követeltek, de engedtek is. Nem voltam senki tanítványa, nem befolyásolt a kisvárosi műhelyek egyik rákfeneje: kussolj öcsém, „a mi kutyánk kölyke vagy”, mi sokat tudunk rólad! Friss és debreceni volt a diplomám, jó papírnak számított egy elismert egyetemről. A hetvenes évek közepe-vege már olyan volt, hogy a debreceni professzorok megengedhették maguknak, hogy Krisztusról, mint valaha élt tanítóról is tanítsanak, miközben más előadásokon a legmodernebb oktatógépes technológiákról, a legújabb didaktikai felfogásról tanulhattunk, szinte hónapokkal rá, amikor a könyv megjelent az angolszász nyelvterületen.

Legnagyobb szerencsémre az óvodai gyakorlatok vezetésére is beosztott az akkori tanszékvezető. Alig tudtam összecsomagolni magamat a sarokban az ovisok számára készített széken, hogy ne látszódjak akkorának a kicsik között, mint amilyen egyébként voltam. Órákon át kellett és lehetett megfigyelni azt, hogy hogyan rajzol egy kiscyber. Ő tőlük közvetlenül lehetett hallani, hogy miért rajzolták azt, amit rajzoltak. Megint egy másik világ nyílt meg. A továbbképzéseken pedig, amelyeknek hivatalos résztvevői voltunk, mindezt meg lehetett beszélni. Lassan ismét továbbalakult az emberi alkotó folyamatokról kialakult nézetem. S amikor édesapám nyugdíjba vonult, az intézmény számára is az látszott a legegyszerűbb megoldásnak, hogy a művészeti nevelési tanszéken folytassam tovább a munkát.

A rajztanítás igen szerencsétlen sorsú ága a pedagógiának. A más szakos kollégák számára szinte felfoghatatlan, hogy itt egyetlen feladatra beérkezhet huszonhat, egymástól igen eltérő megoldás, ennek ellenére mindegyik lehet kifogástalan. Nincs is könnyű dolga a „rajzosnak”, akit általában kedvelnek a gyerekek, mert érdekes dolgokat művelhetnek az óráin. Míg matekból egy oldalt tele kell körmölöni az egyenlet egyetlen hibátlan levezetéséért – sőt egy vessző nem sok, annyit sem szabad tévedni –, addig a rajzórán akár

egy nagyvonalúan telefestett felület is földrengető sikert arathat. A tanárt is valami ködös gyanú övezi, kollégái „művésznek” tartják, és jó, ha nem legyintenek a háta mögött. Azt, hogy mit lát, mit gondol... Hagyjuk.

A nyolcvanas évek elején, fiatal oktatóként úgy alakult az élet, hogy tragikus sorsú kollégám, Kató József feladatai közül rám osztották a bábjáték oktatását. Természetesen ellenkeztem és kikötöttem, hogy addig szó sem lehet róla, amíg „ki nem taníthatnak”. Két hét múlva már be is iskoláztak a Népművelési Intézet emelt szintű képzésére. (1979.) Most, innen nézve ez volt az a pont, ahol a Jóisten maga ragadott nyakon, és – mint egy sakkfigurát – arra a kockára tett, ahonnan nem volt elzárva egy irány sem. A „B” kategóriás tanfolyam három évig tartott. Koós Iván, Vízváry László, Kós Lajos, Balogh Géza, Báron László – a műfaj legnagyobbjai – tanítottak bennünket. Aki akart, az mindent megtanulhatott. Ezerszámra készítettem a fényképeket, rajzoltam, barkácsoltam, és örökre megcsapott a mozdonyfüst. Rátaláltam – vagy éppen rámtalált a bábművészet. Az óvodában – ahova a műfaj klaszszikus közönsége jár – „nevelési eszköz” a bábu, a játék neve pedig alkalmazott bábjáték. Hamar kiderült számomra, hogy a bábjáték többet rejt, mint amit a közgondolkodás feltételez róla. Évek sora alatt – cikkek, tanulmányok és tankönyvek segítségével – bemutattam, hogy mit nyerhet a pedagógus, hogyha birtokában van a bábjátszás képességének. Eleinte a megyében, aztán mind távolabb sikerült megismertetnem beigazolt felismeréseimet – úgyhogy mára sikerült a hiteles szakértő szerepébe beleöregednem, hivatkozás lettem más intézményeknél írt szakdolgozatokban. Legmesszebb távol-keleten „tanítottam” érdeklődő pedagógusokat a bábjátékban rejlő különös lehetőségekre. (*E tapasztalatokról lásd: Szentirmai László: Tajvani mozaik = Zempléni Múzsza, 2001/4. szám.*)

A bizonyítás céljával létrehozott nemzetközi találkozó, a „Zsákomban a bábum” fesztivál lassan negyed százada igazol. Nincs kontinens, ahonnan nem lett volna vendégművészünk. Európa, a környező országok és természetesen a haza, ahonnan a legtöbb produkció jött. Művészetpedagógiai konferenciáink elméleti oldalról igazolják a gyakorlatot. Azt tettem, amit kellett – *amit szerte a világban megtanultam, bevittem a tantermekbe, letettem a tanítványok asztalára.*

A nyolcvanas/kilencvenes évek fordulóján kopogtatott a főiskola ajtaján Zsolnai József, aki az értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógiai program országos elterjesztésén fáradozott. A pataki tanítóképzőnek ritkán, de voltak jó döntései. Az egyik éppen az volt, hogy – ha csak egy időre is, de – befogadta a tanítóképzés új változatát. Négy év után nemcsak egy kísérlet részesei, hanem a sikereken osztozók közül az egyikek is lehettünk. Nagyon boldog voltam, hiszen a pedagógiai alapállása felüdítően modern volt – ráadásul „rendes tantárgy volt” benne a virágkötészet, a karikatúra és a *bábjáték*.

Az egész olyan volt, mint amikor az asztalon sápadozó ónkupák közé ragyogó csiszolt kristály pohár kerül. A módszer lényege az újszerű pedagógiai gondolkodás. Paradigma-váltást jelentett és a Nemzeti Alaptanterv születésével egy időben olyan ablakot tört a magyar pedagógia várfalán, amely egyrészt a napfényes oldalra nyílt, másrészt friss levegőt eresztett be. Összekötő lettem, a program vezetésével a főiskola vezetése engem bízott meg. A 30-as éveim közepén járva is „taknyos kezdőnek” számítottam, így elég nehéz volt „nagy tapasztalattal” rendelkező, koros szakembereket meggyőzni, hát még munkára bírni. Nem lehetett mindenkivel elfogadtatni, hogy a megoldás nem felülről, kívülről jön, hanem mindenkinek magának lehet és kell azt kidolgoznia. Meg kellett tanulni – meg is tanultam – tantervet fejleszteni. Végül el is halt a kísérlet, de arra elég lehetőséget adott,

hogy bejárjam Ausztriát, Németországot, Dániát, Hollandiát a pedagógiai alternatívákkal való ismerkedés jegyében. Akkor még volt autóbuzsa az intézménynek és a hallgatókból verbuvált csoportokkal (az oktatók nemigen tolongtak), jövőbelátó alapítványoktól nyert pénzekre 2-3 hetes utakat tettünk a messzi ismeretlenbe. Élőben láttuk a Waldorf-pedagógiát működni, láttuk iskoláit, óvodáit, az öregotthonait(!). Napokat töltöttünk a wittenanneni főiskola falai között. Holland Montessori-, dániai szabad- és népfőiskolák vendégei voltunk napokig. Visszafelé a látottakkal és hallottakkal meggazdagodottan finomítottunk a pedagógia lehetőségeiről alkotott véleményünket, és reménykedtünk, hogy át is írjuk a dogmától dohos elméletet. A leuveni egyetemen a rendszerváltással összekapcsolódó felsőoktatási modernizálási folyamatban szereztem távoktatási ismereteket és képesítést (1995) és egy sereg járulékos tapasztalatot a modern, európai képzési struktúrákról. Eztán már angol nyelven mennie kellett és ment a szakma gyakorlása. A Táncművészeti Főiskola képzését befogadni, működtetni szintén feladat volt – nem vallott szégyent sem az iskola, sem a tantestület.

Ahol csak tehettem – és elég sok helyen megtettem – átadtam, amit harminc év alatt elleshettem. 2008-ban a magyar neveléstudomány eredményeinek felhasználása területén kiemelkedő tevékenységet folytató pedagógusok és neveléstudományi kutatók munkájának elismeréseként Kiss Árpád-díjat kapott öt tanár egyike lehettem. Nem vagyunk sokan, nagy elismerésben részesültem.

Közélet

Egy ember, aki egy kisváros jól körülhatárolható köréhez tartozik, ne nagyon kerülje ki azokat a lehetőségeket, amelyeket az élet felkínál. Márpedig ezek a lehetőségek eleinte mindig kevesek, és bizony a felmutatott eredményeken múlik, hogy megsokasodnak vagy végleg elfogynak. A valaha volt, legendás Diáknapok bonyolításában közreműködni, A Művelődés Háza grafikai arculattervezéséből részt hasítani apró tettek voltak.

A nyolcvanas évek végén már mindenki érezte valahol mélyen, hogy a dolgok nem maradhatnak úgy, ahogy voltak. Erről kisebb-nagyobb társaságokban cseréltek gondolatot, főképp a város értelmiségijeit – legfőképpen népművelők, pedagógusok –, és olyan magányos szakemberek, akiket talán a munkájuk, talán saját választásuk száműzött a közélettől távolabb. Az *Értelmiségi Kör* ezekből alakult. Ez volt a nagy kutatás és keresgélés időszaka. Igyekeztünk megtalálni azokat a nem Sárospatakon lakó, de a városhoz valamiképp köthető neves és még nevesebb személyiségeket, akik támogatni tudták a változtatás szándékát. Az ÉK nem volt párt. Vagy ha párt volt, akkor a Sárospatak város határain belül működő kicsi köztársaságban gondolkodók pártja – de akkor sem egy párt. Civil szervezet a javából. A tokaji borászat – mint életforma és lehetőség – ravasz kinyírásán mesterkedők megakasztása volt talán a legnagyobb fegyvertény, amely a közreműködésünkkel megtörténhetett. Akkor először és utoljára szerepeltem a Nők Lapjában – még ők is foglalkoztak az ÉK ügyével. (Lásd erről: *Volt egyszer egy borháború*, 1990; a dokumentumokat válogatta és szerkesztette: Balázs Károly = Zempléni Múzsza, 2002/4. szám.) Mint mindent, ezt is utolérte a rendszerváltással kinövekvő pártosodás és a korábban városi színekben nyüzsgő emberek felöltötték a zöld, a sárga, a kék színeket és voltak, akik maradtak pirosak. Keresztek, kalászkok, madarak és virágok telepedtek meg a vitázni hetente-havonta összejött társaság virtuális asztalán.

Egy eredménye azért volt ennek a húsz évvel ezelőtti próbálkozásnak, újrászületett a *Sárospatak* nevű újság. Eleinte a Tanácsháza tövében, Debreczeni Zoli bácsiék kertje végében, két kicsi irodában működött. Köszönhetően a leszakadt redőnyöknek, betódult a tiszta levegő és vele együtt a sok-sok jó és annál is jobb írás, az olvasók üzenetei, a lakosság ügyes-bajos dolgai. Igazi hőskor volt, amelyben az újságot kisipari körülmények között toll-késsel, letrasettel írtuk és javítottuk. A magunk készítette fotók és rajzok, karikatúrák és hirdetések tarkították a jelentős és kevésbé jelentős híráradatot. Volt helye a publicisztikának, a satírnak, a romantikának. Tudtuk kik születtek abban a hónapban, kik kötöttek házasságot és tudhattuk azt is, hogy ki távozott végleg. Aztán a polgármester rájött, hogy mire jó egy újság. Aztán a pártoskodók is rájöttek, hogy mire jó egy szócső. Szerkesztők adták egymásnak a néha át sem melegített széket. Méregdrága színes oldalakon jelentek meg a semmitmondó, semmibe mutató cikkek. És lassan átváltozott és elváltozott minden. Primitív kis képviselőcskék szócsatáinak szolgált alapul. Egyszer aztán az egyik törpének sikerült ügyrendi kérdésre egyszerűsíteni a tanakodást. A végén három hónapig a saját zsebünkből fizettük a megjelentetést, mert az ingyenességhez szoktatott, a tartalomból kiábrándult olvasók már végképp nem tartották fenn, nem adtak lehetőséget az átváltozásra.

A köz javát szolgálni sokféleképpen lehet. Egyik lehetőség az, hogy az ember részt vállal a város jövőjének a megálmodásában. Ez a legkevesebb. Részt vállalni a jövő alakításában az még komolyabb feladat. Akkoriban úgy tűnt, hogy Sárospatak iskolaváros marad. Ki gondolta volna, hogy nem kell több, mint tizenöt év és beigazolódik a közismert mondás, *az ország azé, aki teleszüli*. Akkoriban nem lehetett tudni, hogy lesz olyan idő, amikor azon kell gondolkodni, hogy van-e elég gyerek, és az a sok gyerek, aki van, akar-e tanulni vagy iskolába csak tanárt verni jár.

Az *Árpád Vezér Gimnázium* felépülte megosztotta a város érdekében gondolkodók színe-javát. A kezdeti terv szakközépiskola felépítését célozta – de az a projekt megfeneklett. Gimnázium már volt a városban, a szakközépiskola nem engedett – az ingatlanon megállíthatatlanul kinőtt egy újabb *makoveház*. Nehéz volt olyan igazgatói programmal előállni, amely egy ilyen helyzetben úgy tudott volna gyökeret eresztetni, hogy egyesítse, s ne megossza a döntés-előkészítőket. Most így visszatekintve kicsit *kasszandrai* az érzés, hogy az általam akkor elképzelték szerint alakul a helyzet. A város nemigen ússza meg, hogy annak a területnek az egységesítésével, a multifunkcionalitás továbbterjesztésével válaszoljon a 21. század kihívására. Milyen jó lenne, ha már akkortól fogva „egy kerítésen” belül lett volna a kollégium, a szakközépiskola és a gimnázium. Milyen jó lett volna egy 15 éven át tartó szerves építkezés, amelynek nyomán nem lenne kérdéses, hogy egy oktatási intézményben a pedagógus közösség összeválogatottságának eredményeképpen mindig rugalmasan lehessen válaszolni a szinte öt évenként megváltozó körülményekre. Nem kellene elkülönült pedagógus kollektívákkal számolni, mindenki értené, hogy egy erőteljes szellemi átalakulási folyamat nem úszható meg, és csak így lehet helyes választ adni a legvadabb fenyegetésre is. Számomra az ÁVG igazgatói pályázata, amely az iskola címeréig bezárólag aprólékosan átgondolt műként került az akkori döntéshozók – a városi képviselőtestület – elé, ma már csak kedves emlék. A feladatot annyira komolynak tartottam, hogy aprólékos, koherens rendszert sikerült – mintegy az addigi tapasztalataim lezárásaként – felállítani. Benne volt a nyugaton tett sok-sok tanulmányút eszenciája, a szabadabb – de nem szabados, fékét vesztett – iskolázás szabadalmi.

Ott volt az alkalmazás, az adaptálás lehetősége. Benne lett volna egy új feladatra szegődött fiatal pedagógusközösség pygmalioni formálásának lehetősége. Építés, önépítés – felhőkarcolás. Úgy, ahogy azt illik egy rebellis hírében álló városban, amely népfőiskolájával, angol internátusával, nyakas kurucságával, világba kiáltó várával írta be magát a történelembe.

Több próbálkozás is volt Sárospatakon, hogy a kisvárosi értelmiséget valamilyen módon rávegye arra: legyen hasznára azoknak, akik közé született vagy betelepedett. Egy ilyen lehetőség volt a *népfőiskolai mozgalom* feltámasztása, amely szintén a rendszerváltozás környékén pattant ki egy maroknyi népművelő fejéből. A gyökerek léteztek, az ágacska már korábban kihajtott, de a régen várt esőt csak a 90-es évek hozták meg. Több szekcióba tömörülve létrejött tanárokból, népművelőkből és lelkesekből álló kicsi szövetség, a Sárospataki Népfőiskola Egyesület. Eleinte minden területen, így a művészetek, a társadalomtudományok és a vallás vonalán kisebb-nagyobb csoportok nyári szabadegyetemeit verbuváltuk a határon belül, illetve azon túl élő magyarokból. Kedvező szelek fújtak, nagy közalapítványok nagy pénzüsszegekkel jó lehetőséget teremtettek arra, hogy Európának akár a túlsó sarkából is utazhassanak ide fiatalok, és mi patakiak is eljuthassunk távoli svéd szigetekre, messzi dán városokba.

Az élet már csak olyan, hogy a benne bejárható utak mindig kegyetlenül hepehupásak. Völgy után domb, a domb után süppedék, amit néha mocsár követ. Így alakult ennek a nagy múltra alapozó kis egyesületnek a története is. Eleinte amolyan közkatonaként magam is sokat dolgoztam benne, részese voltam a képzőművészeti szekció kisebb-nagyobb sikereinek. Amikor a „támaszpont” a Domján-házba került és időközben leszűkült, átalakult a bejárható területek száma, kissé kiestem a mindennapok tevékenységéből. 2004-ben azon vettem észre magam, hogy egy marakodástól megszeppent és elcsendesedett maradék tagság választ elnökül. Nem volt öröm beletekinteni a fortyogó lábásba. Lehetőség alig, kiürült kassza, megcsappant alkotói vágy – nem sok egy fényesebb jövő elképzeléséhez. Erőltetett menet következett. Négy év alatt mégis úgy sikeredett, hogy – ha kisebb publicitással is – de ismét sikerült felküzdeni magunkat az ország legjobban működő egyesületei közé.

A pataki főiskola *művészeti nevelési tanszéke* ritka kincs a hazai pedagógusképzés területén. Az összes többi társintézményben mindenki azon dolgozott, hogy különálló éneke-zene tanszék, rajztanszék vagy éppen drámatanszék jöjjön létre – amolyan zseb-tanárképzőcské. Nekem – hála a Lükő Gáborral és László Gyulával való találkozásoknak – van egy ideám, amely az élő népeletről, az élő népművészetből indul. Közismert, hogy a magyar faluban a szokások, a természetbe ágyazottság, a hitre, hiedelemre, a tapasztalatra, jeles napokra épülő évkör irányította az emberek életét. A szokásokban együtt élt a zene-tánc-tárgyalkotás-irodalom-ruházkodás. Ez adta a keretet, ez teljesítette ki azt az egységet, amit mi népművészetnek ismerünk, de tulajdonképpen egy koherens életforma. Vajon miért nem tud eleget az utcán közlekedő járókelő minderről? Valójában mi az, amit egyes politikusaink piros-fehér-zöld pántlikával átkötve *magyarságként* tálalnak? Vajon miért nincs igazi ereje a szónak, hogy én *magyar* vagyok? Valószínűleg azért, mert a nagyrészt falulakó magyarországi népesség – talán a klebelsbergi reformnak is köszönhetően – egyre „iskolázottabb”, és ma már tantárgyakba szuszakolva „tanulja” mindannak forgácsait, amit annak idején a nagy- és úkapja, a dédikéi még mindennapi életként elsajátítottak és megélték. A butykosok, a szuszékok elmentek a rajzórára. A népmesék

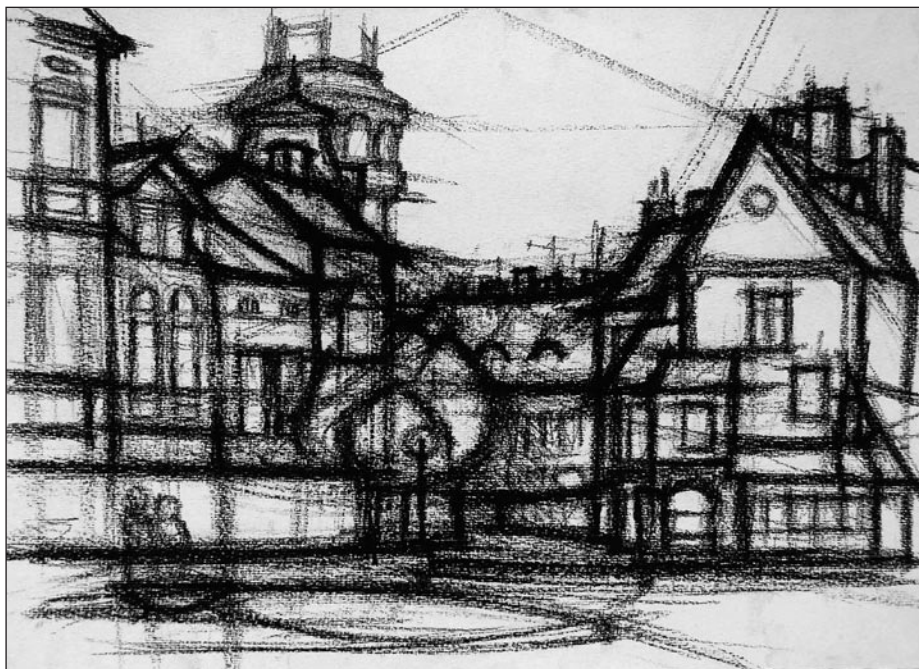

és balladák, a magyarórákra száműzött dramatikus népszokások gyöngyszemei porba hullanak, ha a magyartanár olyan. A népdal Kodály kottáiba csomagolva az énekórákon igyekszik élve átbukdászolni, néptánc oktatás is csak ott van, ahol a tornatanár is úgy akarja. Széttépték, felnégyelték a népművészetet, mint annak idején Koppányt. Az a tragédia, hogy amint ő is, a népművészet – és közvetve vagy éppen ennek köszönhetően – a *magyarság tartalma is belehalt* a felnégyelésbe.

Ezen okulva a sárospataki tanítóképző művészeti nevelési tanszéke mindmáig egy szobába ülteti le a drámatanárt az énekessel, a rajztanárt a táncossal – hogy együtt gondolják ki, vajon mit és hogyan kellene közvetíteni az óvodában és az iskolában. Tanszékvezetőként hosszú éveken át dolgoztam azon, hogy ez az összetett tudású pedagógusközösség együtt maradjon és egyként gondolkodó csapatként előre mutató, tervszerű munkát végezzen. Tanítsa a következő generációkat tanítókat a gazdag nemzeti hagyaték értékére, a megőrzött, a megtartott önazonosságunk kincssel felérő erejére.

Állami díjas pedagógusnak nem lehet készülni – csak ha a külvilág akarja, lesz azzá az ember. Talán akkor, ha a kívülállók úgy találják, hogy hosszan, konokul halad a vélt világosság felé, minden idegével, tetteivel át akarja adni, amit kapott, szerzett, kitalált, kombinált. Mert az értelmiséginek nemigen lehet más célja, mint az életútjában felhalmozódott lehetőségekkel becsületesen sáfárkodni mások – és csak azután a maga – javára.

(Az interjút bevezette és készítette: Bolvári-Takács Gábor.)

Soproni utca (szénrajz, 43 x 27 cm) 1974.

Szentirmai László

Buktatók

Móni

Fura volt így feküdnie. A hideg vas épp a nyakszirtje alatt haladt délnyugattól északkelet felé, vagy talán éppen vissza – mindegy. Egyenletesen zümmögött – talán a szél vagy valami gép... Most már teljesen mindegy.

Egy kis fehér csillag épp a látótere közepén pislákol. Remegő ezüstpöttynek tűnt egy sötétvízű tó közepén.

Ti-ti-ti Tá-ti ...„MitakarszMóni?” ... Ti-ti-ti Tá-ti. Ötvonalas, fekete tábla libbent a képre. „Mi-mi-mi-Szó-mi” – szolmizálta ösztönösen, csak úgy fejben. Torka rekedten kapart, nyelve zsibbadtan szorongott gondozott fogsora satujában. Vacogtató izomzár a szájban, görcs az alhasban.

Büdös volt. Nehézolaj szaga keveredett ázott rozsdabúzzal. A messzeségből vékony, magas hang hasította ketté a csendet – Moóóni!

Ez Hugi, villant át a felismerés a tudat sötétjén. Mégis elég szenvtelenül hangzott, mint valami bejelentés egy várótermi hangszórón át egy nem evilági diszpécser mikrofonra szorított szájából.

– Mooóóniiii – sikított a hang – Hol vagy?

Nyaka alatt folytatódott a zümmögés. Alatta finoman átszűrődő, lassan erősödő, feszes ritmus kezdett kibontakozni – ta-tam ta-tamm, ta-tam ta-tamm. Már nem érezte a térdhajlatát, olcsó cipőbe szorított lábujjai hegyén finom zsongás kezdett elhatalmasodni. Pisilni kéne, üzent az öle. Érezte, lassan felülkerekedik a hideg. Előbb-utóbb a fiatal test is megadja magát.

– Mooóóniiii! – vijjogott a hang kicsit kevésbé távolról – Szólj már valamit Te kis hülye!

Nyelve nem mozdult, torka sem működött már. Béna hangszalagjai nem tették hallhatóvá a szinte csak suttogott mondatot: – Kissé elkéstél, csez’meg. Keserű mosolyát benyelte a sötétség, törékeny alakja sötét csomagként simult a vaspálya mellett elszórt bokrok fekete foltjai közé. Senki sem láthatta, akinél nincs zseblámpa.

Az ágyazatköveken bukdácsoló lábak alatti roppanások bonyolult ütemmé ötvöződtek a jegesen hideg vasszalagban kiállhatatlan crescendová erősödő zajjal. Mindjárt bepisilek, suhant át az utolsó gondolat. Ekkor az ötvonalas tábla – mint egy lopott gyöngypöttyökkel kérkedő fekete pille –, ellibbent a sápadt fehér csillag-hangjegyekkel.

Csak a ta-tam ta-tamm, ta-tam ta-tamm maradt. Egymásba értek az ütemek, a dallamok az egyes szigorlat doboló fájdalomával.

– Moóóniiii! – sikított újonnan Hugi hangja a közelben.

Szeme tágra nyílt, a látótér közepéből az édesanyja nézett rá, de most már a saját hangján hallotta vissza: „Mitakarsz Móni?”

Ta-tam ta-tamm, ta-tam ta-tamm

Kegyetlen rántást érzett a bal karján... Aztán semmi.

Zita Mária

Szarvasné Phd. Élesi Zita Mária nem volt rokonszenves alkat. Matematika-informatika szakos tanárként is túlságosan racionális – egyesek számára kifejezetten számító, erőszakos – lénynek tűnt, nőnek mindenesetre meglehetősen taszító volt.

Törődött magával, de nem lehetett igazán szép. Öltözete a soha ki nem nőtt vidékiségről üzent. Alacsonyságát magas sarkú lábbelik viselésével igyekezett kompenzálni. Ettől aztán – tudtán kívül – kicsit kokottos járása – és persze kinézete – lett. Ezt a leheletfinom határt azonban egy ilyen nő sosem érzi meg. A faluból, ahonnan eddigi élete alatt kivakaródnai szándékozott, épp a legtaszítóbb tulajdonságokat hozta el – törtető alkat volt, s valójában félművelt. Idétlen, *retro* mintás kosztümjei sorát a hajszinéhez társíthatatlan „sportos” öltözettel törte meg időnként. Melleit szivacs párnácskákkal bélelt *pushup* melltartóval próbálta versenyképesebbé tenni – hiába. Még a kevéssé rafinált gólyák többsége is jobban mutatott nála a folyosón, nem beszélve a felsőbb évfolyamos vadászbombázókról. Ambícióira visszavezethető vaksága megakasztotta abban, hogy észrevegye, ami neki jó, az másokat tönkretesz. De ezt megmondani ... lehetetlen, köztudott, hogy mindenkinek mondhatod, hogy hülye, csak a hülyének nem.

Aggályos alapossággal kiválasztott parfümje illatát most penetráns izzadságszag írta felül. Háta mögül nem a rövidfutás párái gomolyogtak fel – Tulkosch hörgött a nyakába.

A főiskoláskori gúnyvers zakatolt vissza az agyában: „*m’Csoda maca ez a Zita, jár a fara, mint a szita*”.

A csípejébe vájó ujjak a „túlóra” végét sejtették. Mindkét kezével az asztal túlsó szélébe kapaszkodott. Alig hallott, úgy koncentrált. Tekintete a csuklóján hintázó ékszerórára tévedt. Évekkel ezelőtt kapta hülye humorú férjétől a fehérarany karperecet egy valaha fontos volt alkalom évfordulójára, éppen 3,14 évvel a „nagy-nagy „ π ”-nap” emlékére. Azóta a gyerek is megnőtt, iskolás már.

Talán még be tudok vásárolni is – villant át az agyán.

A kilincs lesüllyedt, az ajtó éppen csak részre nyílt, és ... megállt, majd élesen csettenve ismét bezárult. Valaki bezárta. A zárban eleve nem fordulhatott volna el kulcs, ... belül az övé fityegett.

Nyitva maradt, hasított át gyomrától az ölég a felismerés.

Az ajtó mögött a szemtanú – immár csak találgatni lehet ki az – sietősen sarkon fordult. Távolodó lépteinek zaját elnyelte a futószőnyeg.

Egyszeriben minden megszűnt. Elhalt az asztalláb milliméterenkénti csúszkálásából szünetelő gyorsuló ütemű nyeszettelés, kiengedett a csípőjét sajgató szorítás, meztelen maradt felén hűlni kezdtek a nyers testiség cseppjei.

Utálta a végét. Szinte sose volt jó. De csak ezen, a pár centire mért úton lehetett bejutni a kisváros egyetlen felsőoktatási intézményébe.

A falióra eddig alig hallható *klikk-klokk*-ja most úgy szólt, mint egy-egy vasostor-cserdítés. Az asztali lámpa fénykévéjén túli homályból az *in flagranti* sietős zajai hallatszottak.

Szarvasné, ha csak mukkanni szeretett is volna valamit, már nem lett volna kihez.

– Talán a takarítónő – sziszegte Tulkosch, és azzal már kinn is volt a szobából.

A nő felegyenesedett. Begyakorlott mozdulatokkal igazított vissza mindent térdtől nyakig, bár mindezt hangsúlyozottan nőies öltözete titkos kapcsolatai nem nagyon támogatták. Szoknyáján lesimította a harisnyaigazgatás közben felgyűrődött két ráncot. Ízléstelen blézere mindkét oldalán tett egy – az ő esetében teljesen értelmetlen – „*push-up*” mozdulatot. Az irodában nem volt tükör. Az ablak azonban a belső udvarra nyílt, szemben éppen egy nagy fa koronája sötétlett, ami így estefelé tűrhető pótlásnak bizonyult az elmaradhatatlan önellenőrzéshez. Elhúzta a függönyt, rámeredt az acélszürkén csillogó üvegfelületről rábámuló maszkra.

– Kissé *zitált* vagy Zitamaca! – motyogta. Keserű mosoly suhant át arcán. Saját, lüke szóvicce élesen exponálta a helyzetet. Közelebb hajolt a sötétlő ablaküveghez, sminkje állapotát kutatta – hasztalan. Ebben a pillanatban az udvarra háromablaknyi fénykéve vetült.

– A géptere! – sziszegte.

Kapta magát, azonmód szaladt. Közben lázasan mérlegelt, vajon ki az, aki benn lehet a féltve óvott kabinetben. Ha nem a takarítónő, akkor mindenképpen példát statuál, tervezgette magában – hangos kopogással caplatva lefele a lépcsőn.

Geri

Geri számára a nő lényegében a köldökétől lefele kezdődött. Neki nagyon bejött az aktuális divat. A kis kráterek tavasszal előbukkantak az évek óta egyre lejjebb süllyedő övonal fölött, és az ősz beköszöntéig napoztak a topvonal alatt. Kósék fia nem az okosságával szédítette a lányokat, sármja nagy részét tömött levéltárcája és a mindig időben váltott, rafinált, trendi arcvíz adta ki. Alulműhatatlanul csapnivaló csajozós szövegétől néha maga is meghökkent, de a hatékonyság hamar átlendítette a megtorpanáson. Hátuk mögött „szédült bigének”, muffnak nevezte mindegyiket, s rendszeresen vitte őket a városzéli diszkóba – néha egyszerre kettőt is.

A folyosón kirítt a normálisok közül, mert *neki* mindegy volt reggel, délután, hogy kinn vagy benn, mindig egy piros *baseball* sapkát viselt. A Ferrari embléma, a fordított sorrendben felvarrt magyar nemzeti színek megtették a magukét. *Nagyon kicsit* hasonlított Schumacherre, de ennek a mértéket egzaktsággal kimutató eszközt még nem találták fel. Így neki, de másoknak sem volt lehetőség a bizonyításra.

„Csoótány” – vetette oda a *showtime* szót a tükörképének a koraesti rutin pipere végeztével. Még egy utolsó grimasz, majd egy hanyag mozdulattal elterült a kollégium sokat megélt heverőjén. Odébb rúgta elárvult edzőcipőjét, a beletömött frottírzokni jóval meszszebb landolt. Édesanyja máig nem volt képes megértetni vele, hogy a nők mennyire szenvednek a bűdös férfilábak nyomaitól.

Kis kutakodás után meglelte mobilját. Egy új akciót próbált nyélbe ütni. Hiába hívta az aktuális „bigét”, a telefon kicsengett – de semmi. Ötödszörre elfogyott a türelme. Kisimította a hirdetőújság gyűrött lapját. Bemegyek, megkeresem őket – gondolta.

S tényleg, a lányok a félig kivilágított aulában voltak, egy igencsak élénk gesztusokkal kísért beszélgetés kellős közepén. Móni az utolsó érmét szuszakolta az automatába, mikor Geri odaért hozzájuk és rájuk reccsent.

– Hol a búsban voltatok? Már mióta kereslek benneteket – kezdte sorolni a mondandóját.

Csak úgy pergett a nyelve. Meglehetősen összefüggően beszélt mindenféle JimBeam promócióról, ingyen belépőről, hiába küldött sms-ekről.

A két lány eleinte egykedvűen hallgatta a kitörést, aztán Hugi egyszer csak benyúlt a táskájába, majd rémülten a másik lány kezébe nyomta az üdítő dobozt. Leguggolt és immár két kézzel, gőzerővel kutatott a rengeteg szükségtelen holmi között. Mindketten nézték és bíztatták. Geri mintegy „megfeledkezve” magáról még át is karolta Móni vállát. Az ösztönös válaszmozdulat azonban nem késett. A lány ki nem állhatta az évfolyam önjelölt bikáját, és lelökte a tolakodó kart. Kezében majdnem kilötytente Hugi itala, táskája a könyökhajlatába csúszott, mégis ügyesen kisiklott a kéréstlen karolásból.

– Nincs itt csez'meg! Valahol elhagytam. – reppent fel Hugi tekintete. – Te meg itt közben tapizol? Móni, hogy te micsoda egy kis dög vagy! – fordult ugyanazzal az ütemmel a lányhoz – Inkább azt böknéd ki, hogy hol volt az utolsó óránk?

– Így a félév végé felé elmondanám, hogy az infolaborban ...

Kis tanakodás után megegyeztek, hogy sehol másutt nem lehet a mobiltelefon. Végigsiettek a vége felé egyre elsötétedő földszinti folyosón. A gépterem ajtaja azonban zárva volt – mint mindig. Február, a nagy lopássorozat óta ez az előírás. Innentől csak Szarvasnének, és persze a takarítónak volt kulcsa a teremhez. A portán volt egy pótkulcs – borítékban, két pecséttel –, de az csak tűz esetén használható.

– Móni, figyelj! – nyafogott Hugi. – Felmehetnél Szarvasnéhez vagy Irmuska nénihez! Kérd el a kulcsot meg, hogy nyissa ki a terem. Te olyan jól tudsz ezeknek a nyelven. – mondta a lánynak a fiúra kacsintva. Sokat tudtak róla, ezért utálta a takarítónőket is, ráadásul így egyedül maradhat Gerivel egy kis ideig.

Amint Móni eléggé eltávolodott, szinte egymásnak estek. Behúzódtak a gépteremmel szemközti ablakmélyedésbe – kinn is sötét, benn is sötét – elindultak a kezek. Jól belemelegedtek, majd hogy észre sem vették – és ez kölcsönös volt –, amikor Dr. Tulkosch nagy léptekkel elosont a közelükben. A két fiatal – erre a neszre – megdermedt, Hugi feljebb húzta a tülekedő kézzel szemben alulmaradt csípőnadrágot. Végül a fiú kinézett a folyosóra, aminek a végén megjelent Móni hibátlan, és Irmuska néni kissé megereszkedett sziluettje. Élénken beszélgettek, Móni nagy gesztusokkal kérlelte. Odaértek a párhoz.

– Ha ott maradt, az most ott is van. – Bizonygatta az idősödő takarítónő. – Egyébként hogy néz ki az a telefon?

– Kék, kinyitható. – vette át a szót Hugi. – Tök új, még nem szoktam meg. A tizenkettes gép padjában kell lennie. – bizonygatta emelt hangsúllyal. – Majd én bemegyek érte.

A zárban szépen fordult a kulcs, ajtó kinyílt, a lány abban a pillanatban becsusszant a résen, keze a villanykapcsolón, szemével a tizenkettes gépasztal felé kutatott. A lámpák rendezetlen sorrendben villantak fel, a szükségtelen fényár elöntött mindent, kinn és benn egyaránt. Hugi már benn is volt a padok között, a fiú követte volna, de aztán a terem ajtajában mégis megállt.

– Irmuska! – csattant még a folyosóhajlatból az ismerős hang az ismerős hangsúllyal.
– Mi folyik ott?

A takarítónő ösztönösen betuszkolta a legényt, benyomta mögötte az ajtót. A túsarok közeledő ideges kopogása rosszat sejtetett. Móni háttal állt annak a feliratnak, amit egyébként mindenki kívülről tudott „A géptermet csak szaktanár jelenlétében lehet használni.”

– Az egész udvar fényárban úszik, még az emeletről is lehet látni, hogy van benn valaki – vájt a csendbe a tanárnő hangja. Előbb a diákra, majd a takarítónőre néz. – Kifejezett kérésem volt, hogy tudtom és engedélyem nélkül senki nem mehet be a terembe! – Félretolja Mónit – Ki nem tud maguk közül olvasni, ...melyik betű ismeretlen? – kocogtatja hamis körmével a kiírás üvegét, de világos volt, hogy inkább a takarítónőnek szegezte az izetlen kérdést.

– Tanárnő, ez a hallgató azzal jött, hogy ...

– Nem érdekel – sísteregtek elő a szavak a kissé megviselt rúzzsal keretes ajkak közül –, mindenki tudja, hogy ha akar, akkor megtalálhat – még tanítási órák után is. Miért nem engem kerestek? – fordult Mónihoz. Ebből a teremből már annyi minden tűnt el ...

– Tanárnő, mi kerestük volna ..., de nem akartam *megzavarni*. Csupán egy mobiltelefonról van szó, amit itt felejtettem...

– Fel sem fogja, amit beszél. Ezek elvek! – vág a magyarázkodásba. – Hanyadéves maga?

– Elsős.

– Gondolhattam volna. – azzal benyit a terembe. Milyen érdekes, *most* sötét van. – Tudja mit, holnap az első óra előtt átveheti a telefonját, ha tényleg ott van, ahol maga gondolja.

Az ajtót nagy teatralitással csapta be. – Irmuska – fordul a takarítónőhöz –, most zárja le a termet. Maga, hogyishívják pedig jöjjön velem. Elmondom, hogy itt mi a szokás.

Móni elindul a nála talán egy fejjel is alacsonyabb nő után. Hátranézve még látja a tanácsalanságot, hallja a kulcsosomó tétova csörrenését, a zár csettenését... Előtte egy dühös némben, benn a gépteremben két megszeppent hallgató.

Csak most látja meg, hogy a nő nyakán egy kipirult folt terpeszkedik.

Dr. Tulkosch

A valaha jól csengő nevű, városszéli főiskola élén egy eredeti szakmájában sikertelen, a félműveltségig kikapálódott kémikus állt. Szemében minden világi jelenség egyszerű, mechanikus folyamattá, primitív lánccá egyszerűsödött, amelynek megnevezhető, felsorolható „*vegyi ellemei*” voltak. Így aztán, lényegében pár év alatt, szinte a földig rombolta a sok jó előd által felépített eredményeket. Vak anyagiassága, primitív materializmusa megakadályozta az emberi tényező felismerésében. Erős kihívásként fogta fel a szavak, a törvények értelmezését, amihez sem elég esze, sem megszerzett tudása nem volt. Hatalmaskodott és nem vezetett. Szemében az ember semmit sem ért, beosztottjait úgy válogatta ki, hogy azok rettegjenek fitogtatott vagy sejtetett erejétől. Libidója komoly akadály volt a helyes döntések meghozatalakor, számító kis bulák sora járt jól – így vagy úgy. Jegyzőztó díványáról pletykák keringtek, mint valami színházigazgatóról. A kisváros

persze mindent tudott, egykori feleségét pedig – hiszen évekkal ezelőtt elvált – ez már nem izgatta. Tulkoschnak azonban annyi esze sem volt, hogy felfogja „nem elég tisztának lenni, annak is kell látszani”, óvatlanul házinyúlra lőtt. Csöpögő cubákoktól hizlalt teste miatt hetente többször a tenispályán kellett befejeznie a napjait, ahol éppen – tiszta véletlenül – Szarvasné is karbantartotta formáit.

Igazi szolgálólelkeket kutatott fel, akik pont szűk látókörük miatt nem gondolkodtak el ezen. Okkal, ok nélkül lökte utcára az embereket, munkaköröket szüntetett meg, miközben talpnyalói számára álfeladatokat, zsíros álhivatalokat kreált. Szaporodtak a referensek, a menedzserek, fogytak a magyar nyelven megnevezhető, valódi munkák. Gyarapodott az IC-tanárok, a gyökértelen óraadók – összességében a valójában hozzá nem értők hada, és egyenes arányban zsugorodott a szakma, a hivatás legapróbb fortélyait is ismerők, a tudásátadás leheletfinom módszereit évtizedek alatt kiérlelők csapata.

Ha kedve volt rá, maga vezette az intézmény limuzinját, oda mehetett, ahova akart. Közpénzen evett cápauszony-levest és szarvasgombát, ám a gazdasági osztályra leadott számlán ez már tételesen nem szerepelt. A különútjait menetlevéllel is fedező, de éppen ezért jól értesült sofőröket – akikkel pofátlanul saját kocsiját is rendre lemosatta – szép sorban szélnek eresztette.

Évente valamit mindig átépített. Rájött, hogy ez az a csatorna, ahol a közpénzek ki-csorgathatók a kerítésen túlra. Az épületben nem volt szárny, amire nem került volna sor. Tantermek, laborok, szertárak tűntek el és öncélúan létrehozott, majd gondosan elzárt szobák, helyiségek rajzolták ki az intézmény új térképét. Egyre kevesebb hallgató ülhetett le, miközben szaporodtak a többnyire üresen álló irodák. A koronát a kis kutyuk, a számítógép tartozékok, morzsaporszívó beszerzése jelentette. Egy igazi bugrisból lett parvenű volt, mulató zenével, hangoskodó folyosói mobiltelefonálással, aki nem fogta fel, hogy a klímaberendezések nem mutatnak fényesen az utcára néző, klasszicista műemléki falakon. Rá sem hederített arra, hogy ami a vezetése alatt folyik, annak szemernyi köze sincs az állami feladathoz, hiszen hasonelvű felsőbb patrónusai mindig kimentették. Kevés valószínű ellenfele maradhatott, sok kisstílusú túsza sikerrel semlegesítette a rendre erőtlennek bizonyuló belső ellenzéket.

A kisvárosi lét, a magyar vidékiség terméke volt – a maga nemében díszpéldány.

A szomszéd asztalnál

A SERCI-BERCI a diákság által is látogatott kiskocsmák legjobbika volt. Olcsó, közel a kollégiumhoz. Az amerikai filmekből is ismeretes dizájn szerint bútorozták be – a terv nagyjából a vasúti vagon alaprajzára hajazott. Az idő megtette a magáét – kiszolgálás semmi, mindenki maga vitte be az italait a félig elszeparált helyiségekbe. Aki a lakozott fenyőrönk asztalok melletti lócákra ült – ha akarta – kihallgathatta a közvetlenül mögötte, de mégiscsak odaát ülők szavait. Nem volt könnyű, mert a hangszórókból kéretlenül bömbölt a *jáksóhattventi*, és a tévét is csak zárás után kapcsolták ki, amely szorgalmasan közvetítette a nívón aluli zenébe mártott tippmix-teletext adását. Mindezt a városkában jól ismert tulaj, Albert Bertalan nem nagy, de biztos pénzeket kapott. Gyerekkorában sokat csúfolták dadogós neve miatt, manapság azonban kapóra jött a cégére.

A fiatalok a diszkót megelőzően betértek a SerciBercibe. Geri szokása szerint itt öntött indító keveréket magába, – s ha kellett – a társaságába is. Volt pénze mindig, de ez így még inkább költséghatékonynak tűnt.

Leültek. A lányok a borosköla mellett döntöttek, a fiú a szokott dupla vodkát kérte dzsúszszal. Napszemüvegét feltolta a piros sapka ellenzője fölé, majd az egészet hátrafordítva visszatette a fejére. Egészen ideetlen volt, de ezt sem a lányok, sem a haverok sose mondták a szemébe. Móninak háttal, a másik asztalnál két oktató beszélgetett. Szemerei volt az egyikük, amolyan öreg bútordarab a főiskolán.

Hangosan, kimérten beszélt, de nem hangoskodott. Bár kocsmában voltak, de nem viselkedett úgy, mint a kocsmázók.

Talán magát is meg akarta győzni az igazáról. Évek alatt gyűlt fel benne mindaz, amit most szóba öntött. Keserűség érződött a hangsúlyokon, a téma maga is lesújtó volt: a kisvárosi középszerűség, az értelmiség erő- és tévesztése. Éppen arról beszélt a vele szemben ülővel, hogy a választópolgárok negyede abban a félszáznál valamivel több városkában él, amelyek tizen-huszonezres méretükkel sajátos szociológiai keretet jelentenek. Csillogó keret ez – sőt korlát. Nemesacél kalitka a javából, de leginkább nehézvas-kolonc egy felemelkedni szándékozó ország lábán.

Móni önkéntelenül is felfigyelt. Ebben a félévben az egyik szemináriumon hasonló témák voltak a középpontban. De ott, azokat ilyen formában sosem tárgyalták. Senki nem tett fel kényes kérdéseket. Sem a tanár sem a diákok nem nagyon provokáltak vitát. Fel nem merült hogy például, mit csinálnak manapság azok, akik korábban az intézet elismert tanárai voltak. Kinek számítottak akkor és kik ma? Hogy például mi az ember mértéke, mi az ember értéke?

Az nem volt szokatlan a számára, hogy a férfiak politizálnak, azt otthon is tapasztalhatta. Nem is oly rég saját fülével hallhatta, hogy kiscgazda apja pár pohárka után milyen keményen és mennyire keresetlen szavakkal osztotta ki a „sü-sü vasutasokat”. A sztrájkból neki annyi jött le, hogy nem közlekednek *rendesen* a vonatok. Aztán amikor a *ZsigaBigával* kellett Várdára bevinni a lányát, nehogy lemaradjon a vizsgáról, végig szitkozódta az utat.

Odaát valahogy másképp hangzott mindez.

– Az a leginkább bosszantó, hogy kinn az utcán ezt a demokráciát a valahavolt királysággal, a kommunizmussal, a szocializmussal vetik össze. Hol élünk, hogy pro vagy kontra érv lehet a kádár-korszak? – emelte meg a hangját.

Az biztos, hogy a most kormányon lévőknél inkompetensebbeket és korruptabbakat nem igen látott ez az ország. Lassan évtizedek óta ravasz, kisstílusú politikacsinálók tömrik ki az országgyűlés széksorait, akik a múlt szelektív megidézésével, csakis a saját, cinikus hatalmi játszmáikkal vannak elfoglalva, de a kisemberrel, akik képviselőre hivatkozva beültek a parlamentbe szinte semmit sem törődnek. Utazz odébb pár ezer kilométert és láthatod, megtudhatod mennyire lilliputi, mennyire kisszerű, amit művelnek. Össze ugrasztanak idegent, ismerőst, családtagot – valaha volt jóbarátokat tesznek ellenségé.

Látják, tudják, hogy az emberek mennyire érzékenyek, legfőképp az elvonásra. Az persze elég furcsa, amikor a híradóban, a fényesre sminkelt szakszervezeti vezető felhívására

arany karperecektől csörömpölő csuklókkal, aranygyűrűs ujjakkal egybekapaszkodó patikusokat látsz tiltakozni az egyre romló helyzetük miatt. Eközben még ebben a kisvárosban is kinyit a negyedik gyógyszertár. Tiszasemjénben biztosan jobban a helyén volna. A kiskamaszok pedig ezt látják „hír”-ként két reklámfolyam között. No meg a csomó „kis színes”-ben a bicskás cigánygyereket, Románia kéretlen ajándékát, vagy a tanárverő tiniket, akik a saját maroktelefonjaikra veszik szánnivalóan kisszerű szemétségeiket. A világhálóra réteg-topikként odapottyantott képsorokat aztán a „közvéleményt szolgáló” – valójában persze szemforgató – média felkapja és „központi kérdéssé” teszi. A végén már ronggyárágott gumicsontként hozza fel az „időszerű” témát – nap mind nap – a szép, deres-barkós médiasztár-szerkesztő. Felvonulnak a szakértők, a holdudvarbéli szakpolitikuskok – mindenki, aki fürdőzni szeretne a fontosság fényében. Pénz persze van döggivel – futja a reklámból. „A műsorvezetőt a *Kingland* öltözteti, a stúdiót a *Dogland* őrzi... a hivatalos szállító pedig a *Foxi Taxi*” és a többi, és a többi. Hja kérem, a márkanév, az „imidzs”, a „brend”, a „gudvill”...ma ez a legfontosabb. Hadd tudják a nézők, mi a „trends”. Aztán pedig „ámulva” csodálkozunk az adatokon, hogy a javarészt kisvárosi, vidéki magyarok a hamisított cuccok legnagyobb fogyasztói. Látszani akarnak valakinek. Néha egyáltalán csak látszani.

Móni hallgatta. A hangsúly, az ironia miatt jobban inkább odaátra figyelt, mint az asztalánál ülő Gerire, aki elképesztő ajánlatot vezetett elő. Ujja egy apróhirdetésre mutatott, ami egy hirdetőújságból kitépelt papírcafaton állt és veres rúzsakarika vette körül. Hugi közelebb hajolva hallgatta. Nem így Móni.

– Napokig hullámmozott a bili tengere. De senki le nem ásott volna a dolgok mélyére. Nem az a kérdés, hogy a munkaképesség és a nemzőképesség közé tehető-e egyenlőségjel? Az viszont igen is az, hogy nincs értéke semminek. – folytatódott odaát.

– Ezt hogy érted? A pénznek például van értéke – hallatszott a bátortalan ellenvetés. – Sőt, ma már csak a pénznek van értéke.

– Hja. Ma döbentem meg azon, hogy már a papírnak sincs értéke. Valaha nagy becsülete volt a papírnak, a könyveknek. Minap a szemetet válogattam, és az eredmény fejbevágot. A kéretlen reklámújságok összcsúnya – némelyiket ki se bontottam – nagyobb volt, mint a heti hulladék. Az volt a legszörnyűbb, hogy láthatóan értelmetlenséget nyomtattak rá a legdrágább technikával. A rendszerváltást elhozó stencilezett szamizdatok jutottak az eszembe. Se mennyiség, se minőség – és mégis működött. Most aztán van minőség, van mennyiség – de valódi érték nélkül. Megy – egyenesen a szemétdombra. Persze nem a papírt, hanem valójában a fát dobjuk ki, amiből készült. A valaha élő fát, amit erdőszámra irtanak ki a Föld tüdejéből. Meg fogunk döglenni, ezer jele van. Megyényi jégtáblák töredeznek le a sarki jégsapkákról. Aki egy keveset is megjegyzett a földrajzból tudja, hogy ez a valaha volt legbiztosabb édesvízforrás. Most majd szépen beúszik a brazil partokig, s belevegül az ihatatlan óceánba. A felmelegedett Földön nem is a benzin lesz a hiánycikk, hanem a tiszta ivóvíz.

– Ez meg hogyan jön ide?

– Beérett a gyümölcs. – darálta tovább a szavakat. – Az emberiség fogyaszt a nagy békehangulatban, a huszadik század világháborúi, a hidegháború után. Aztán itt a fehér ember kényelemszeretete, a fogyasztást kiszolgáló – egyben újabb és újabb igényeket generáló

– tudomány, a csakis észrejáró gondolkodás, a racionalitás. No és persze itt a megesett szolgálólány az iskolázás ... Beérett a gyümölcs – és bizony rohadt, monília.

– Móni, te hallod ezt? – sipította túl a zajt Hugi. – Itt a lehetőség, és te ide se figyelsz. – tolt a papírfecnit a poharak közé. Fekete műkörme egy másik vörös karikába zárt szövegen dobolt: „Szünidei táncos munka – főiskolásoknak, egyetemistáknak”. Alább egy másik, de az nem volt bekarikázva „Egyetemistákat keresünk – társalkodónőnek. Fejleszd tovább nyelvismeretedet és még pénzt is kereshetsz!”

– Most nem érdekel. Olvasd el és majd kidumáljuk holnap – hallotta saját hangját Móni. Látta szobatársa elképedtségét és Geri grimaszát, de továbbra is odaáttra fülelt.

– Az időben nincs hátramenet, ez nem egy autó, ahol bármikor befékezhetek. Ami a fiatal generáción megesett, az nehezen lesz gyógyítható, szerintem nem is lehet gyógyítani. Az iskola a társadalom tükre – szajkózza mindenki. Az élet jogok s kötelességek szövete. Ha valamelyik csorbát szenved – legyen az bármelyik – szankciónak kell jönnie. Ez lenne a jogállam. De mit lát egy mai – európai – fiatal? Az utcák vagy itt vagy ott megtelnek csuklyás, ezért vagy azért verekedő vadakkal. A rendőrség kivonul, cselekszik, ahogy lehet. Minden egyébbel együtt próbálja az emeletes házakban lakó polgárok autóit megóvni – fékezni az utcai gyűjtogatókat. A média ráuszul az eseményre és azonnal képes két mérőben ellentétes magyarázatot adni a látottakra. Viszketeg jogásznőcskék, komolyasat játszó prókátor urak és ilyenoldali meg olyanoldali politológusok habosítják a szennylét. Eközben senki nem meri kimondani a tényt, hogy tudniillik végül soha, senki nem fogja a vétlen lakók kárát visszafizetni. Sőt, senki nem fog semmilyen okozott kárt megtéríteni. Ez egy olyan jogállam, ahol a törvényt érvényesítik és nem alkalmazzák.

– Móóóóóni, neked elég annyi pénz, amit az őseidtől kapsz? – vijjogott be Hugi hangja. – Tisztára gáz, hogy ide se figyelsz. Csak annyit kellene bevállalni, amit egyébként is szívesen csinálsz – ott a rúd és riszálsz rendesen!

Gerri egyből felröhögött, a festett szőke ettől megakadt, de ugyanabban a pillanatban már lendült is a könyöke, szinte dőfött vele. – Nem ARRA a rúdra utaltam, vазze. Tutira odavagy magadtól.

– Miféle rúdról fecsegsz? – vetette oda Móni tettetett érdeklődéssel.

– Goó, goó gooóó – táncoslány és a bárpult fénylő rúdja. Mai mese a tükrös plafon és padló között. Sima meló, izzítod a pasikat, de nem hagyod a bugyidat.

– Te totál hülye vagy, ilyen nem létezik.

Egy pillantás elég volt, hogy felmérje, mit jelent a bekarikázott szövegben a „konzumálás” szó. A kisvárosban napi szóbeszéd tárgya volt, hogy szláv cicusok hogyan ígérnek alá az ösztöndíjat így-úgy kiegészíteni szándékozó diáklányoknak.

– A kis ukrán csajok elintézték – vetette oda Móni, s már nem is figyelt.

Odaát ismét új téma került elő.

– Mindenki tudja, hogy egy ilyen álmos porfészekben alig van számottevő nagyságú üzem, intézmény, munkalehetőség. Nem élhet meg két egyforma. Azt hallani, hogy ez itt egy iskolaváros, de egyre aszalódnak az intézmények, egyre kevesebb a tanuló, összevonások sorozata lett az elmúlt pár év. Milyen értelmisége lehet egy ilyen kisvárosnak?

– kérdezte inkább csak magától. A sósmogyoró utolsó morzsáit a kiürült nylonezüst zacskóból a szájába terelte. Egy-két korty sör után tanárukas kifejtés következett.

– Világos, hogy egy-egy szakmában kvalifikált értelmiségi számára – ez alól még a tanítás sem kivétel – egy vagy legfeljebb kettő munkahely van. Ez azt jelenti, hogy az adott területen a képzett fiatal, de a kiöregedett értelmiségi számára is alig van választás, sőt nincs. Ez termeli ki újra és újra a szervilizmust. Az embereknek lennének saját gondolataik, de inkább állás vagy pozícióféltésből megtartják maguknak. A „parlamenti matematika” már itt lenn a végeken, a munkahelyi tanácsokban is megjelent, ám torz formában alkalmazták. Csak szerezz meg elég szavazatot – színlelj bármit, úgymint nyomásnak értelmezi mindenki –, és bárkit letaszíthatasz vagy felemelhetsz. Aztán már úgysem kutat senki, hisz’ nem is juthat igazi információkhoz. Ez egy kényszerpálya mindenkinek és minden tekintetben. Minden a „dokumentumokon” múlik, pedig nem a papír megy a katedrára, hanem az ember. Jaj nekünk, ha az az ember félművelt, vagy ne adj’ Isten, sültbuta. Az a gond vele, hogy egy-egy döntés évekre bebetonozza a személyt és annak ilyen-olyan törekvéseivel együtt a jövő irányát s a teremthető állapotokat. A szűklátókör, a középszerű kicsinyesség, a kisvárosi haverság pedig halálos koktél – főként manapság, amikor csak is az eredetiség hozhatna létre túlélést jelentő megoldásokat.

– Ugyan már, kit érdekel. – szólalt meg Szemerei barátja. – Amíg van egy kormány, addig minden mindegy – van kit szidni, hibáztatni. Ezt az álfüggetlen népességet nem érdekli, csak tudja kire rálőcsölni a maga képtelenségét, impotenciáját. Van párezer ilyen-olyan párttag, de a többség „független”, csak a választáskor firkál keresztet ide vagy oda, aszerint, hogy melyik rafinált hazugság tetszett jobban. A saját impotenciájával azonban nem néz szembe. A választók döntő többsége kisvárosi – kisvárosi aggyal, a vidékiség összes fékjével, a csökkent jövőképpel s a mindent meghaladó irigységgel.

– Ez a borzasztó – vette vissza a szót Szemerei –, ez még a kulturális szokásokat, a köznap viszonyokat is deformálja. Az egyik oldalról kényelmes: „– Jónapot doktorúr” – somolyog a zöldséges. „– Gyönyörű ananászt hoztam tegnap. Ha már itt van, nem visz egyet haza az ünnepi asztalra?” Tudja, hogy itt laksz, a főutcán és megveszed, mert te vagy a „doktorúr”. Még arra is emlékszik – persze, ha elkottyantottad valaha –, hogy egy érett ananással viharhullámokat simíthatasz el otthon, ha háborog a családi tenger.

A szemközt ülő hümmögött egyet.

– Ez nem egy nagyváros, ahol már a szomszéd kerületben akár évekre is kibérelhetsz szobát a titkos légyottokra. Itt mindenki ismer, de legalábbis ismerhet – sokszor többet tud rólad, anélkül, hogy tudhatná! Ettől olyan szép és ocsmány az egész.

– Gyerünk, menjünk! – szólalt meg Geri. Kis disznószemeivel belenézett Móni arcába.

– Holnap adj választ erre – dugta a hirdetést a lány orra alá – Hugi majd elmagyarázza, mi a pálya.

A poharak, szélükön egy-egy rúzsocsikkal, kiürülten álltak egymás mellett, nézték, ahogy az utolsó csikk, mint egy pózba merevedett vitustáncos egy soványka, kék füstfoszlányt küld a semmibe. Üres és véges minden.

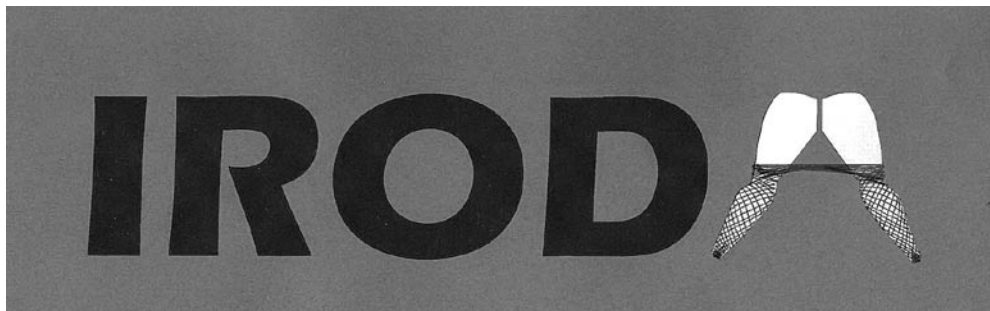

Móni másodszor

Csak nézett ki a fején, a semmibe. Észlelte, amint a látótérben Szarvasné – mint egy lasított filmen – szavakat formált a szájával, ám nem hallotta, nem értette, amit mond.

– Hol tanulta ezt a tolvaj tempót? – visszhangzott még mindig a fülében az a mondat, amit eddig még soha, senki nem vágott az arcába. Nem is tett olyat, hogy ilyet vele kapcsolatban mondhasson bárki is. Majdnem elájult. Szülei becsületességre nevelték, neki is ez lett a természetes.

– Várakozzon odakinn! – ocsúdott fel a némafilmrészlet egy pontján. Még észlelte a tanárnő kiüldöző tekintetét, ezért automatikusan mormolt egy köszönést és kilépett a folyosóra. Bezárta az ajtót, amelyen – nemrég tehette oda valaki – gúnyrajz fityegett.

Móni ösztönösen elhúzta a száját, a firka eszébe juttatta, amit még a múlt félév elején látott meg, egy erősen szürkületbe hajló estén. Elhessentette a kimerevített képet, más, fontosabb gondolatai tolultak elő. Geritől kapta azt az átkozott ékszert. Akkor sem értette, mi lehetett a célja vele – s tessék, most itt van nyakig a pácban, lopással gyanúsítják.

Nemigen tudta, mit tesz, ösztönösen elindult a koliba. Hugi csak tudja, hogy ő ilyet nem tenne, csak tanúskodik mellette. Mire ezek benn az irodában végeznek, ők ketten időben visszaérnek.

Odaát a portás megállította, egy levelet nyomott a kezébe. A feladó helyén bélyegző: Városi Rendőrkapitányság, Erkölcsrendészet..., tértivevény...

– Mi ez?

– Azt magának kell tudnia – morzsolta ki a választ a fogai között Rózsa néni, akit mindenki csak *Rózlein*-nek hívott. – Itt írja alá, hogy átvette – tolt elébe az ívet.

Móni feltekintett és a lesajnáló tekintetből egyből megértette a nőnek lövése sincs arról, hogy ezt a levelet ő csak tévedésből kaphatta.

– Látta Csiregi Eszti bejönni? Nem tetszik tudni, itthon van-e?

– A *Hugi*? Mert ha jól tudom, erre a megszólításra jobban hallgat... Nem!

A portás csak megértett valamit a szituációból, mert hozzátette: – Illetve... volt már itt, de nemrég' ki is ment a fiújával. Volt velük egy idegen is.

– Köszönöm Rózsa! – azzal sarkon fordult és már kinn is volt az előtérben. Ujja a gyors-hívó gombon, végre kicsöng – Azt mondd meg, hogy most hol vagy! – szegezte bele a telefonba.

– Gyere a SerciBercibe! Nagy gáz van! Itt van a vizenyős szemű is, az a szláv pasi. Geri a plafonon volt, amikor feljött. Semmi tipi-tapi, egyből jöttünk ide. Most meg itt ül, mint nyuszi a fűbe'.... – dőlt Hugiból a szóözön. Furcsa, szokatlan felhangokkal hadart. Móni egy mozdulattal véget vetett a beszélgetésnek. Az utcán szemerkélt az eső. Ő azért feltépte a levelet. A kiskocsmá amúgy nem volt messze, de annyira igen, hogy a vékony öltözet lassan átnedvesedjen. Móni egyre jobban lassított, a túsarok türelmetlen kopogása megszelídült, majd elhalt. A levélből szörnyű sejtés állt össze. – Hálózat?! Micsodaa!?

– Gyöjjön csak! – hallotta a rossz kiejtést. Láta már messziről a társaságot. A vizenyős szemű mellett Hugi gubbadt, Geri neki háttal, még csak meg se fordult. Móni sejtelsei tovább komorodtak.

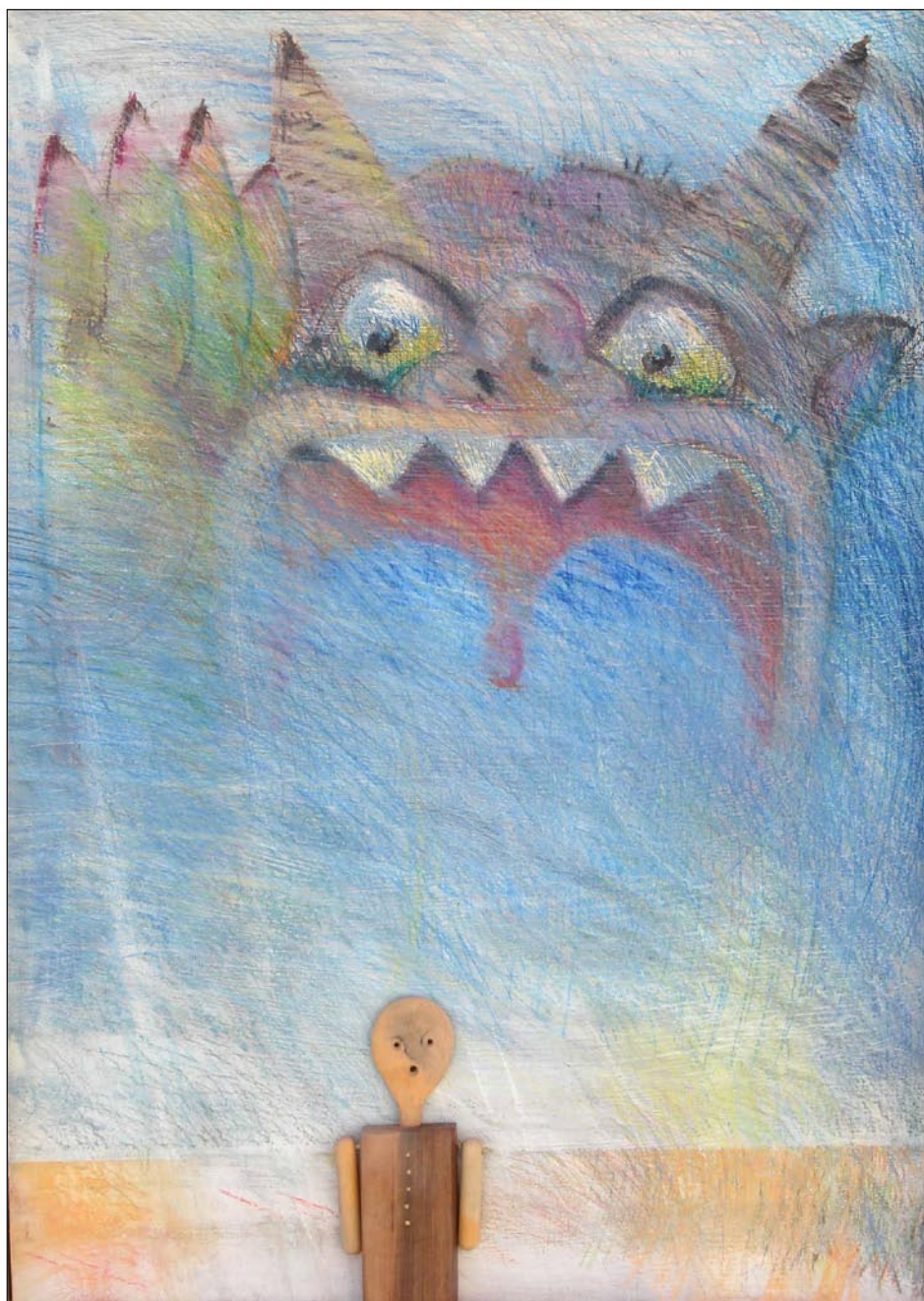
Hamis mosollyal hadart valamit a hajáról, meg, hogy megfésülködne. Egyből a mosdóba ment. Illetve csak úgy tett, de tudta, hogy a folyosóról ajtó nyílik a raktárrészlegre. Onnan már szabad az út. Csak el innen, Hugi úgysem segíthet. Neki egyébként is annyi, a vizenyős szemű a markában tartja. A főiskolára nem mehet vissza, ember el nem hiszi, hogy semmi köze semmihez, amivel gyanúsítják. Szarvasné reggel meghúzta – mit várjon tőle este. Megfenyegette, hogy értesíti a szüleit: ékszerlopás miatt vizsgálat folyik a kollégiumban, s a lányuk is gyanúsított. És ez a levél. Már a rendőrség is. Az édesanyja bele fog halni a szégyenbe – peregték a mondatok. Okos, de egyszerű lány volt és fiatal. Egyedül egy kisvárosban.

Már a murvát taposta. A város kifogyott mögüle. Az eső elállt, néha metsző szél sepert végig. A szürkület lassan beállt. Messze, az autóúton már reflektorral mentek az autók. A sok kis „meccsbox” konokul kergette egymást. Egyesek egymásnak menni látszottak, de aztán mégse... Minden ment a maga útján, csak Móni érezte úgy, hogy neki nincs kiút. A vasúti sínekhez ért. Kombinálni próbált, odébb rugdalt egy-két ágyazatkövet. Eszébe jutott a mamája, az intelmei... – Vigyázz a cipődre, kislányom – apáddal *nem lopjuk* a pénzt.

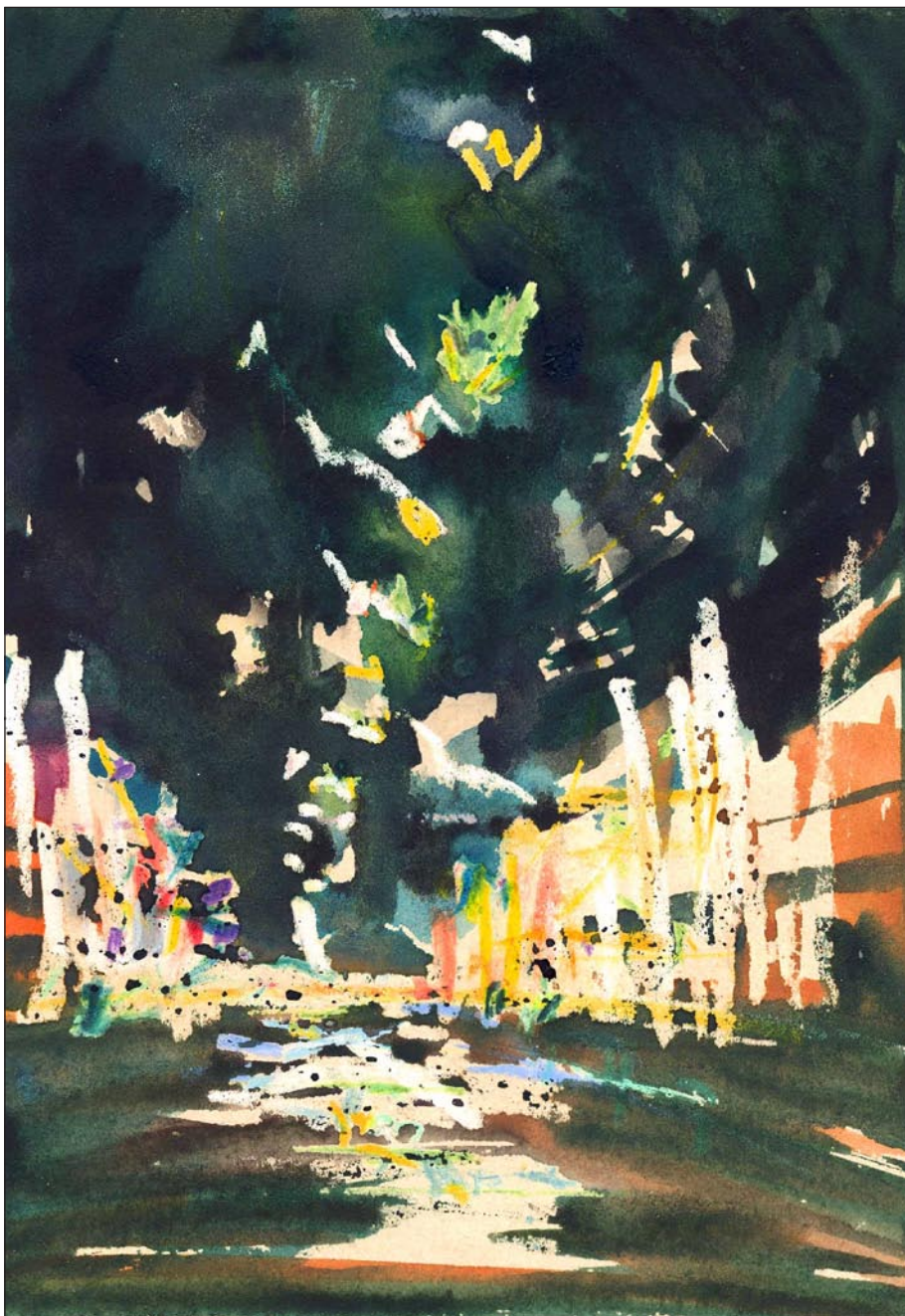
Tele lett könnyekkel a szeme. Bokája fáj, talpa sajgott. A háta is fázni kezdett. Libabőrös combokkal ült le a sínre. „apáddal *nem lopjuk* a pénzt” hallotta valahonnan messziről.

Rabság (assemblage, 100 x 120 cm) 2004.

Van itt valaki? (assemblage, 70 x 50 cm) 2006.

Zöldhullám a 3-as bevezető szakaszán (akvarell, 20 x 27cm) 1983.

Célkeresztben (akril, 100 x 100 cm) 2007.

Fanny emlékei (assemblage, 100 x 120 cm) 2005.

Zsákomban a bábom (assemblage, 100 x 120 cm) 2007.

Mezősi Miklós

Lángsugarú nyaraink leghevesebbje tüzel

Van friss-költésű versem, mind borba-virágzó,
zöld levelek sűrűjébe' didergő szívbe' kibomló.
Nem szárnyatlan a szó, sem a szóban a szél neszezése.
Van nálam szöveg és van krém puha gesztenyebélből.
Én nem adok Neked ebből, mert sokkal kevesebbet
tartok a kamrában meg a számban, mint a szavakból.
Mért van ez így – kérded. Mondd, honnan tudjam a választ?
Mit tudom én – kamrám kicsi, nincs hely (mert teleraktam).
Ám szívem kamrája nagy és ásít üregébe –
már szavakat se találok megfelelőt s elegendőt,
gesztenye-krémet (mondtam már) ennél kevesebbet.
Barna, világos meg buzaser vonz kedvesen engem:
hogya a kamrát megnyitom és belenézek erősen,
ott mosolyognak az említett fajták üvegekben.

Friss-költésű tehát amit itt kapsz, el ne szalasszad!
Nemrég kotlottam s mai nappal eresztem el őket.
Szárnyat ígéztem rájuk erősen szabva, ahogy kell.
Ám a szavaknak e szárnyshogása elillan a szélben...
– ej de hiszen nem is ezt akarom most mondani! Szóval
már dehogy „illan” a szó: suhan arra, Feléd, susog ezt-azt,
és eliramlik... akárha virághullás kel a szívből.
Hullással mi e lángsugarú nyár leghevesebbjén
mond, minek is gondoljunk, ennyire szertelen ifjan?
Erre a választ most nem adom meg e versbe' – hiába
s bárhogyan is könyörögsz, bármennyire kéred esetleg.
Hogyha Te annyira vágyol mégis tudni a választ,
mélboxot követő magatartást kell tanúsítsál.

Rólatok álmodok én, akik olvassátok a versem –
már lehanyagolni hogyha időm és pénzem is enged
dús kerevetre a szép delelőnek nyomban utána.
Mint ahogyan rég elmúlt nyárnak déli zenitjén
árnyékok hűvösén heverészve terült el a költő:
„bárcsak sok szép nyár dele volna ilyen gyönyörűség!” –
sóhajtott fel a Város dalnoka annak utána.

Válasz Fűzfa Baláznak a verseskönyvkiadásról

Ösmerek oly szerzőt, levekért aki verseit adta:
nem szürkén hegedült, de sötétszín zongorajáték
volt muzsikája, ha májusi záporosónek utána
zengett néki a fény és rágyújtott, ha befordult
(nem, haha! konyhájába, nem is babaorca mi lángolt
nem, nem!): erében a vér pirosan lobogott fel a dalra
lábuk térdig meztéllábuk pőre a térdig...
moslékország, törpefejű kan Bátori Böskék,
– hát ilyenek s még mások is elhangzottak a tollán!
Vérével filozófált (nem hosszú, rövid o-val
írandó – tudom – az, mit hosszura ékesitettem).
Csalj, költő! de ha észreveszik, csak vidd el a balhét!
Hogy szavamat másikba beöltsem: van zsetonom s van
lém és vannak gyermekeim s édes feleségem.
Van zsetonunk: „Gazdálkodjál okosan” meg a „Skrébli”,
s más játékokhoz mit mellékeltek a gyártók.
Van söröm és borom is két-három-négy-öt üveggel,
meg folyadékszámilám, gyöngített likviditással.
Arra utalnék, Fűzfa Tanár Uram, ebben a versben,
hogy most praktice minden kész van a verseskönyvhöz,
egy faktort kiemelve e készletből: s ez a pénzmag.

Hogyha eladnám én, vagy tőzsdepapírra cserélném
vagy kötvényre akár: a bevételből ki lehetne
adni talán, amit írtam, s ekkor, Fűzfa Tanár Úr,
meghívlak, bizonyisten, jót fogasozni-borozni!
Szombathely közepén tátong a Gödör (beleestem
néhányszor, lemerülve a borba, a halba-husokba).
És miután kész étkek után a kezünk kivetettük,
és miután elvertük az éhet, a szomjat, ahogy kell,
számlánkat rendezve előbújunk a Gödörből,
kész kiadástervezvel tántorgunk el kiadónkhoz
Ott leitatjuk, akit kell (éljen a likviditásunk!)
Hát, én így valahogy képzelném el könyvem kiadását...

Mért legyek épp ma szerény, nem igaz? Kiterítetek úgyis.
Mért ne legyek ma szerénytelen: így vagy amúgy kiterít/nek
mindent és magamat főképp: nem „erény” a szerénység;
akkor „erényes” az, ki szerény, ha szerénytelen úgyis.

Üdv,
MM

Lázár Bence András

Hallgatni a legegyszerűbb

H.A.-nak, tisztelettel

Nagyapámat csak képről ismerem, anyámtól.
A házról, ahol kifutott, leégett a tej.
A kertről, ahol hajléktalanok fekszenek.

Csak sósat szabad enni. Az édes felkavarja a gyomrot.
Zserbóval kínál. Azt szeretem. Azt az egyet.
Egyenes háttal kell ülni, meg kell adni a módját.
Így ülsz te is. Viszket a hátad. Nem vakarod meg.
Az apjáról beszél. Hogy kilenc évig látta, aztán már csak ő is képről.
Hogy a felesége főzte a húslevest, hogy csak azt szerette.
Hogy vitte neki a cigit, hogy belehalt.

Amikor poharakat hallottam összetörni, visszaültem a fotelba.
Véletlen, megesik. Nem tört össze semmit a temetés óta.
Mevakarod a hátad. Figyelsz te is.
Pontatlan dolog a halál.
Hallgatni a legegyszerűbb.

Most húslevessel tölteném a kádat, beleülnék.
Nézném az ablakon, ahogy reggel lesz, ahogy megduzzad az ég,
mint mikor a szivacs vízzel szívja meg magát.
Megtörölköznék, figyelném,
ahogy borotvám rozsdásodik.
Aztán tejet innék, fahéjjal, magában soha.

Most reggel van, a kert megtelik, nehéz lesz,
mint egy kimosott kabát.
A kaputól a kerítésig a legkönnyebb eljutni.
Ruháim a teraszon száradnak.
Anyám tejet forral, az apjáról beszél.

Amiről a múltkor

Az atlétát ledobtam magamról.
Pontosítottam a kerítést.
A szögekkel nem tudtam mit kezdeni.
Ahogy azzal, hogy szeretet.
Olyan, mint megszámolni a léceket.
Hogy egy testté álljon össze az egész.
Aztán meg rohadjon el.
Ahogy egy törött üvegre fókuszálni,
a kiinduló pontra csak úgy lehet.

Most felsérteném az arcodat.
Csak hogy érezd a szögeket a léceken.
Hogy megtanuld, mit jelent.
Megjavítani csak egy nyikorgó ajtót lehet.
Pontosítani bármit.

Szurkolok magamnak, neked.
Hogy egyszer majd este lesz, hideg.
S talán majd akkor nem lehet hallani
amiről a múltkor beszéltünk,
hogy emlékezni, mint egy rég elhagyott órára,
csak azt szabad. Ki kell vágni a léceket.

Elegancia

Emlékszem kiállításon voltunk.
Rajtad kosztüm, rajtam zakó.
Az elegancia a kiállításokon elengedhetetlen.
A képek nem lényegesek.
Aztán kocsiba szálltunk.
Ősz lehetett vagy talán tél.
De ez nem jelent semmit. Ahogy az sem,
hogy most már mással ülök a hátsó ülésen.
Te meg másnak mondd: szívem szeretlek.
Ez nem olyan egyszerű.
Anyám még meg is jegyezte,
hogy jól áll neked ez az elegancia. Lehet.
Emlékszem aztán hazamentünk átöltözni,
s a kosztüm, meg a zakó a fogasra, ketten.
Elegancia nuku. Aztán ismét kocsiba.
Ősz lehetett vagy talán tél.
Rajtad póló, rajtam ing.
De ez nem jelent semmit. Ahogy az sem,
hogy most már köztünk az elegancia
valami kimondhatatlan nemlétezés.

Fodor György

Bevezetés az ainu irodalomba

Ahhoz, hogy e népcsoportról fogalmat alkothassunk, ismernünk kell valamennyi névváltozatát: *ainu*, *ajno*, *ajnu* (= ember); *emishi*, *ezo*, *jezó* (= ember), *utari* (= bajtárs). A legtöbb ainu ezt az elnevezést használja hivatalosan, hiszen az ainu névnek sajnos ma is degradáló, negatív konnotációja van; a japánok gyakorta űztek velük csúnya nyelvi játékot: japán *inu* 'kutya', amelyből azonnal asszociálni lehetett az ainura, kb. 'kutya fajzat'. A névváltozatok nyelvtől, történelmi időktől és térbeli elhelyezkedéstől függnek. A nyelvük önálló, egyik nyelvvel sem rokonítható kellő biztonsággal, bár a japánnal való keveredése miatt – ma már gyakorlatilag minden ainu fiatal kétnyelvű – erre történtek kísérletek, ezen kívül gyakorta sorolják a paleoszibériai, újabban az ausztralonéz nyelvek közé. Írásukban szótagjelölő, japán katakana betűket használnak.

Az időbeli távlatokról maguk az ainu mitológiai énekek vallanak: „Az ainuk már évezredekkel azelőtt itt éltek, mielőtt a nap gyermekei ideérkeztek volna” (A Yukar Upopo alapján. *Valójában ez kb. tízezer évet jelent*). Eredetükről mai napig vitáznak a kutatók. Területileg az ainuk Hokkaidó szigetére, a Kurili-szigetekre és a Szahalin-szigetekre szorultak vissza a folyamatosan fennálló japán elnyomás miatt. A Meiji-években (1868-1912) hatalmas méreteket öltött a Hokkaidó szigetére történő japán bevándorlás (*wajin*, azaz nem ainu), ami azt eredményezte, hogy az ainukat kezdték különálló közösségekbe áthelyezni. Az ainukat visszamaradott népként kezelték, a kormány politikája pedig egyértelműen az volt, hogy őket mindenestől a japán élet útjára terelje. Kis számuk miatt többnyire maguk az ainuk is az asszimilációban látták a változó idő túlélésének legjobb – és talán egyetlen – módját. A kiszorítás eredményeképpen néhány alcsoport él még a Kamcsatka-félszigeten és az Amur-völgyben. Erre minden területen ainu toponímák utalnak. Ezek bizonyítják állandó jelenlétüket. Ennek ellenére mindig kisebbségben éltek, mára számuk 24.000-re csökkent (genetikai elterjedésük kb. 150.000 főre utal, a nyelvet használók vagy beszélők száma azonban elszomorító képet mutat: alig 24.000 fő, sőt, a szahalin nyelvjárás elméletileg 1994-ben kihalt).

Van-e esélye egy állandó fenyegetettségben élő népnek a túlélésre, ha komoly nyelvvesztéssel, szeparatizmussal, nacionalizmussal és olykor enyhe rasszizmussal is szembe kell néznie? Szerencsére az ainuk számának drámai csökkenésére a japán kormány is felfigyelt, így részben Shigeru Kayano és Kaizawa Tadashi 1990-es politikai munkásságának köszönhetően révbe ért az ainu-hajó: a japán parlament hivatalosan is deklarálta az ainu kisebbséget és jogait. A túlélés zálogát alapvetően az anyanyelvhez való jog biztosítja. Bár van múzeum, kulturális központ, saját zászló, nyelvi intézet és civil szervezet, az ainuk öröksége továbbra is csak „tessék-lássék kirakat”.

Az ainu irodalom és kultúra úttörői közül említsük meg három személyt: John Batchelor (1854-1944) kanadai misszionáriust, aki elvitte a kereszténységet az ainuknak, ugyan-

akkor az ainu kultúra terjesztésének „atyjává” is vált azzal, hogy életét az ő megismerésüknek szentelte; Kyösuke Kindaichi (1882-1971) japán nyelvész, aki elsőként gyűjtötte szisztematikusan az ainuk néphagyományait felölelő yukar epikus költeményeit; valamint Chiri Yukie-t (1903-1922) a *yukar* „anyja”-t, átíróját, fordítóját, aki elsőként szembesült és szembesített egy olyan etnikai kisebbségi érzéssel, amely sokukat sújtotta a nemzedékből. Amikor befejezte a yukar-antológiáját, szívelégtelenségben, mindössze 19 esztendősen elhunyt.

A *yukar* vagy japánosan *yukara* egy ainu sagákból (mondák) álló gyűjtemény, amelyet egy igen hosszú és gazdag, szájról szájra terjedő hagyomány alakított ki. Az ainu emberek mindig nagyon spirituálisak és vallásosak voltak, számtalan teremtett istent és istennőt imádtak. Spiritizmusuk századokon keresztül megmaradt abban a nagyon ősi és primitív alakban, amely a totemizmushoz, vagy az indiánok, és másík ősi törzsek animizmusához hasonlít. Minden tárgyban, a fákbán, szellemek lakhelyét látják. A szellemekre mint a természetben látható tárgytól teljesen különálló lényekre gondolnak. Például egy bagoly szelleme halála után elhagyja testét, de ugyanúgy bagolyként születhet újjá. (Ez nem felel meg a buddhista lélekvándorlás fogalmának.)

Saját és az emberiség eredetét a „hosszúkarú legendák” magyarázzák, amelyek a következő mondából erednek: „Az Isten megteremtette az embert, miként talajt adott ruhadrékként, tyúkhúrt hajként és fűzfaágat a hát csontjaiként; ez okozza az ember meggörbülését, amikor öreggé válik”. Ettől kezdve a fűzfát szentnek és szimbolikusan tekintik, amelyből az ainuk szent jelképe, az *inaw* (‘szent fából készült bot’) készül. Minden család tart *inawot*, amelyet minden szertartás alkalmával használnak. Az *inawok* megemlézése alaposan át- meg átszövi a *Yukara* történeteit.

A *yukar* ainu nyelven ‘éneklő hangot’ jelent. Alapvetően ez az állatok, a rovarok, a madarak kiáltása vagy éneke; és mivel ők maguk istenek, ez az istenek énekhangját is jelenti. Másfelől a *yukar* szó igeként azt jelenti ‘utánozni’. Praktikus lenne azt mondani, hogy a szó egy másik ainu szóból származtatható, hiszen a *yuk-kar* jelentése: ‘elfogottá tenni az állatot’, vagy ‘utánozni az állat elfogását’. Az ősi ainu társadalomban, mint bármelyik primitív törzsben, a szertartás során egy tánc utánozta az állatot (ez volt a *dmma*), amikor a sámán elfogott állatnak álcázta magát, akit istenként imádni kell. Azt, hogy ő Isten, egy állati kiáltással adta mindenki tudtára. Ezek a dalok önmagukban sohasem léteztek. Mindazonáltal, ahogy az idő haladt előre, önálló alakot öltöttek és egyszerű irodalmi alakzatként éltek tovább. Tehát a yukar eredeti értelmében az összes olyan cselekvést magában foglalta, amely állatok, vagy tárgyak megéneklését hivatott szolgálni. Valójában, amit ma ainu irodalomnak hívnak, az maga a yukar: versben vagy prózában elmondott alkotás. A régi időkben ezen epikus énekeket mind férfiak, mind nők előadhatták; a 19. és a korai 20. század folyamán, amikor az ainu kultúra hanyatlani kezdett, általában a nők voltak a legügyesebb előadóművészek.

A yukarának két fajtája van: „isteni yukara” és „emberi yukara”. Előbbit további két kategóriába lehet osztani: a *Kamuy-yukara* (isten + énekhang), vagyis olyan eposzok, amelyekben természeti lények, mint például állatok, növények vagy szilárd anyagok és természeti jelenségek mesélik el tapasztalataikat és cselekvéseiket; és az *oyna* (azaz ‘a régi időkhöz kötődő, hagyományos’), vagyis olyan eposzok, amelyekben az emberszerű istenek vagy megszemélyesített istenek mesélik el tapasztalataikat.

A hitük sajátsága az, hogy mindenféle isten megjelenhet emberi alakban saját világában,

de amikor lejönnek az emberi világba, akkor álrühát öltenek annak érdekében, hogy megvédjék a földet, vagy hogy ételt szolgáltatassanak azáltal, hogy feláldozzák a testüket. Mivel az emberek meglőtték és megölték őket, istenekké válnak és felülnek saját testükre, „a füleik közé”. Ilyen kifejezéseket, hogy valaki a „fülei között ül”, gyakorta találhatunk a yukar történetek mindegyikében (például a jelen lapszámban közölt rövid énekekben). Az *oyna*, azaz „az emberi istenes yukara” számos története megszemélyesített isteneket, hősokeket állít a középpontba. Az olyan nevek, mint például *Oynakamuy* (régii + isten), *Ainuruckle* (‘emberhez hasonló isten’, vagy esetleg az ainu *rak guru* ‘ősi ainu törzsfő’ megfelelője), *Okikurmi* és *Samaykur* széles körben fordulnak elő. Ezek az emberalkatú istenek mindig abban a helyzetben vannak, hogy az emberi társadalmakat teljes fenntartóságuk alatt kormányozzák. A megszemélyesített istenek felbukkanásának talán az lehet az oka, hogy kezdett kifejlődni az ainu társadalom uralkodó osztálya, és az átvette a kormányzóii szerepet. Példának okáért a hősoke, az *ainuruckle* – köznévként – a kezdeti, primitív ainu társadalomban maga is a sámán, vagy a törzsfő volt; ezért az *oyna* történetek körvonalazzák a sámánizmus ainu társadalomra gyakorolt hatásait is.

A yukara versben vagy prózában íródott elbeszélés. Néha az események sorozata világosan, lineárisan követi egymást, máskor kifinomult cselszövés-rendszert alkalmaznak. Például *Oynakamuy* története magával ragadja az olvasót a színes leírások egyenkénti kibontásával. A főszereplők a sámán és a felesége (megszemélyesített istenek), és a történetnek talán a 16–18. század adja történelmi háttérét, amikor a japán sógunátus kiterjesztette uralmát Hokkaidóra, zűrzavar és zsarnokság nyomasztotta az ainu népet. Az istenes yukar talán legfontosabb tényezőjének a refrén használatát tekinthetjük. Mindegyik történet tartalmaz legalább egy refrént. Amikor a középpontban álló karakter megváltozik a történet közepén, a refrén ugyancsak megváltozik. A legtöbb a szakasznyitó sorokban fordul elő, ez a legtermészetesebb és legelfogadottabb minta, mivel a refrén az istenek bemutatkozását tartalmazza. A refrén funkciója az, hogy olykor-olykor felfrissítse és emelkedetté tegye a hömpölygő hosszú elbeszélések hangvételt; az ilyen refrén gyakran rövid és költői, szemben az elbeszélés monotonijával. A gyakorta naiv yukar történetekből hiányzik az igazi gaztett, ám jellemzőjük a jóakaratra vetett hit. A történetek gyakran megokolják, miért kellett az embereknek katasztrófától szenvedniük, így azt is kiolvashatjuk belőlük, hogyan tehetik jóvá vétkeiket.

A továbbiakban a *Három rövid ének* című részletet adjuk közre. Ezek, amint az olvasó észreveheti, bizonyos vonatkozásokban követik a fent megfogalmazott sémákat, ám helyenként el is térnek tőlük.

Yukara

(Ainu epikus költemények, részlet)

Három rövid ének

I. Ének, melyet a *Vörös Kakukk* énekelt és táncolt

Mert számosak voltak a napok, melyek visszatértek,
És mert számosak, melyek eltűntek,
Nem tettem semmit, csak zokogtam.
Sírtam, egyre sírtam, hogy felduzzadtak
Mind a vizek:
A folyók,
A mocsarak
És a lápok.
Egy napon
Felnéztem, és –
Ott állt egy kisember
Arany selyemruhába öltözve,
Egy szorosan fejére csatolt kis aranysisakkal;
Arca ragyogott, akár a felkelő Nap.
Ez az isteni szépségű férfi felsikoltott,
Amint felnézett rám a fára,
És mindenféle szitkot szórt felém.
„Hallgass!
Te, mihaszna kakukk!
Hisz te akartál hallani származásodról,
S most csak rísz hajnaltól napestig,
És estétől hajnalig, míg a folyók,
Mocsarak
És lápok
Ki nem száradnak.
És mind az istenek, nagyok vagy sem,
Leszálltak e földre,
Az ember földjére,
Hogy halálba hulljanak az aszályban.

Ha annyira izgat, hogy tudj származásod felől,
Halld hát: Egyszer volt, hol nem volt,
Mikor egy tengerentúli fehér ember
Megirigyelt minket, és eljött az ainuk földjére,
Elejtett egy piros, bőrozott szivartartót,
Mialatt áthaladt a hegy mélységes gyomrában.
Egy isten megkönyörült a szivartartóján,
Amely időközben elrohadt és kővé vált,
Így egy vörös kakukkot csinált belőle.
Most pedig hadd végezzek veled.
Mielőtt istenné válsz,
Emlékezz, mit mondtam neked az imént!”
Szóla ím,
S a kisember ráhelyezett egy kis ezüstnyilat
Egy ezüst íj húrjára, majd kilőtte a nyilat;
Aztán nem tudom, mi történt később.
Amikor magamhoz tértem,
Egy vörös kakukk holtteste volt ott,
És csak ültem a fülei között.
Ez volt az alkalom,
Mikor születésemről tanúságot kaptam.
Az ember, ki mindezt mesélte nekem, a „kultúra istene” volt.
Most, hogy már tudok a születésemről,
Elindulhatok a mennybe, az istenek közé.

– Így beszélte el történetét a *Vörös Kakukk*.

II. Ének, melyet a *Vipera* énekelt és táncolt

Levelek fent,
Levelek lent,
Hullámosak
És hosszúak –
Lökj egy fa mozsártörőt –
Teljes hosszában,
Emelj fel egy fa mozsártörőt –
Teljes hosszában...
Így énekelvén
Tekeregtem testemmel fel és alá
A szétpattanó rizsben.
Aztán
Sammayunkur isten megjelent
Lejövén a hegyről
Hátán szarvashús terhével.
„Adj belőle”, kértem,
És dobott nekem egy darabot.
Ahogy ettem,
Isteni íze volt.
Levelek fent,
Levelek lent,
Hullámosak
És hosszúak –
Lökj egy fa mozsártörőt –
Teljes hosszában,
Emelj fel egy fa mozsártörőt –
Teljes hosszában...

Így énekelvén
Tekeregtem testemmel fel és le
A szétpattanó rizsben;
És ez alkalommal
Okikirimuy isten jelent meg
Leereszkedvén a hegyről
Hátán szarvashús terhével.
Mikor így kértem: „Adj belőle”,
Először egy szúrós pillantást vetett felém helyette, és
Haragja egy pillanat alatt kiült arca minden szegletére,
És felkiáltott:
„Ostoba!
Hogy van merszed embernek való ételt kérni!
Mit mondasz, hol ehetted?
Így mondá,
Majd felkapott, és hozzám vágott egy nagy fabotot.
Aztán nem tudom, mi történt később.
Amikor magamhoz tértem,
Egy vipera teteme feküdt ott, oly nagy, mint egy mozsártörő,
És *Én* csak ültem a fülei között.
Bolond és szégyenletes halált haltam;
Nos, Ti, viperák,
Soha ne szedjétek rá az embert.

– Mondotta történetét a *Vipera*.

III. Ének, melyet a Vidra énekelt és táncolt

Halrekesztéket készítettem a patakban.
Amint mendégéltem, megláttam a halrekesztékben
Egy bekerített lazacot.

Kiemeltem, és azon voltam, hogy visszatérek,
Amikor egy ifjú jó a felső folyás felől;

És így szólott hozzám:

Éjáo-éjáo – Egy húgocskám

Éjáo-éjáo – Van nékem:

Éjáo-éjáo – Neked adom szívesen

Éjáo-éjáo – Cserébe

Éjáo-éjáo – Lazacodért.

Örültem, hogy hallottam

A lányról,

És elajándékoztam a lazacomat.

Aztán a fiatalembert visszatért,

Amint elhagyta a felső folyást,

És így szólott hozzám:

Éjáo-éjáo – Íme hát a jussod,

Éjáo-éjáo – Egy tökfilkó!

Éjáo-éjáo – Rusnya tökfilkó!

Éjáo-éjáo – Hogy gondoltad, hogy van húgom?

Éjáo-éjáo – Csúnyán rászedtelek téged

Éjáo-éjáo – És simán elhittél mindent.

Éjáo-éjáo – Bruhaha!

Mondá ezeket az ifjú, majd elfutott.

Elöntött a méreg, futottam utána,
Futottam, míg egy lyukhoz nem értem;
Aztán beugrottam a lyukba.
Egy rókát pillantottam meg benne,
Mely lazacom ikráit örölte
Egy fatálban
Haragom hevében
Elkaptam a tálat előle,
És ráborítottam az összes örölt ikrát
A róka fejére.
Ez az oka annak,
Hogy a róka örökre vörös maradt.

– Így végződik hát a *Vidra* története.

(A Kamuy-Yukara alapján angolra fordította: Kiyoko Miura (1968). A magyar fordítást készítette: Fodor György.)

Jánosi Zoltán

Kölcsey Ferenc szobra előtt

Nemcsak az embereknek van születésnapja, hanem az eszméknek, az időn átnyilalló gondolatoknak és az ezeket megtestesítő tárgyakkal is. Az embernek ugyan csak egyetlen valóságos születésnapja lehet, de a tudati örökségnek, a népet fenntartó és perspektíváit megnyitó szellemi lázadásoknak annyi, ahányszor szüksége van rá a történelemnek. Élhet-e hát bennünk akár egy cseppnyi kétség is aziránt, hogy születésnapot ünnepelni jöttünk ma ide. Nem a test: a hús és vér Kölcsey Ferencét, hanem gondolatrendjének és emberi példájának születésnapját. Mivelhogy szüksége van rá a történelemnek.

Ezt a születésnapot ma egy szobor elkészülése és fölavatása teszi ünneppé. Egyetlen szoboré, de hát az alakszobor sohasem csupán kő, fa, fém, bronz vagy vas: hanem maga a teljes megjelenített ember. Nem csupán a már porrá lett előd arcvonásait, alakját szakítja ki az elszőkött időből, de vele együtt mindazt, amiért emlékezünk rá, és ami nem enyészett el az időben. A gondolatot, a leírt vagy kimondott szót, a tettet, amivel élő tudott maradni a századokban. És ahogy vannak szelíd, csendes vagy szomorú szobrok, úgy vannak lázadó szobrok is. Amiképpen modelljük életében az eleven test, halála után ők sugározzák szét a kultúra, az igazság, a dac és a bátorság mindig eleven üzeneteit. A küzdés és a gondolkodás értelmének lázát a történelemben.

Kölcsey Ferenc a maga fizikai törekényiségében is a 19. századi magyar gondolkodás egyik legnagyobb lázadója volt. Mit üzenhet hát nekünk Kölcsey Ferenc szobra ma itt, Szabolcs-Szatmár-Bereg centrumának egyik főterén, a 21. század első évtizedének végén, a globalizáció Európájában? És melyik Kölcsey az, aki ma leginkább üzen? A költő? A szónok? Az író? A politikus? A filozófiai gondolkodó? A műfordító? Az esztéta? Természetesen valamennyi. Mert nem volt munkásságának egyetlen ága sem, amellyel ne forgatta volna meg óriási erővel a magyar világ lelassult kerekeit. Sokrétű életművének középpontjában mégis egyetlen szó állt, mint legfontosabb fogalom, amelyhez hozzá mérhető az élet és a halál és hozzá a teljesebb világ; ez az egyetlen szó pedig: a „haza”. Éppen ezért Kölcsey Ferencnek ez a szobra, Bíró Lajosnak e bronzból öntött gyönyörű alkotása mégsem csak fémből és formából van, de vérből, csontból, izomból és idegszálból, az akarat feszüléséből, a nemzet és Európa kapcsolatának nagyszerű hitéből, a haza legjobb látomásából: és ez a látomás ma a legkorszerűbb üzenet.

Mert Kölcsey ugyan mindig a tágasabb Európára nézett, ám mégis a magyarsága volt az a törekény csónak, amelyen át a csónakos fejfák árnyékából a magyar sors zavaros, véres, kormos vizein evezve, és szembevezve az árral: a Habsburg ármánnyal, a kishitűséggel és a félelemmel,

behajózott a jövő látomásába. És ott szigetet alapítva kitűzte rá a *Himnusz*t. És erről a szigetről kiáltotta rá a történelemre, hogy: Nem! Hogy nem kell a Habsburg hatalom, és nem kell a főnemesi gőg, és nem kell a tudatlan kismemesek henyesége, sem az idegen szó, sem a jobbjavilág. De kell a magyar nyelv és az örökváltság, kell a közteherviselés és a népképviselés, a szabadság és a tulajdon, és kell az európai haza. Igen, a haza.

De hát milyen volt az a haza, ami az európai kultúrát akaró Kölcsey Ferencet körülvette? Hogy milyen haza? Olyan haza, amely már a fiatal Kölcseyből ezeket a sorokat hívta elő: „Romlasz, magyar nép, romladozol hazám. És lassan őrlő féreg emészt belől.” Olyan haza, amely elviseli, hogy rajta „pusztulat átka leng”, és hogy „őrcsillagzatja / Szülőlti bűnein leszáll.” Olyan haza, ahol az „újítás kórságától”, a külföld utánzásától” maga I. Ferenc a felkent király és császár óvja a tekintetes karokat és a rendeket. Olyan haza, amely eltűrte, hogy „Zrínyi vére mosta Bécset, S senki bosszút nem állt.” Olyan haza, hol „kánya, kígyó, féreg egyre támad, És marja, rágja kebelét”. Olyan haza, amely már „névben él csak, többé nincs jelen.”

„Hol van a hon?” „Mi a haza?” teszi fel ezért százszorosan, ezerszeresen is Kölcsey Ferenc a kérdést, és mert alig találja, vagy csupán csak romjaiban leli föl ezt a történelem nagy áradásaiban szétesett, szétzúzódott, a múltban rekedt, már-már csak legjobbjai elméjében létező hazát, megkísérli hát visszaperelni a történelemtől – s a maradék haza darabkáit is feléő fiaitól. Vékonyan, magányosan, félig vakon, feljelentő szemektől és gyanakvástól kísérvé, de páratlan akarati és gondolati erővel, hogy soha többé ne legyen kimondható a kegyetlen mondat: „Szerte nézett s nem lelé / Honját a hazában.” És hogy hazáját végre megtalálja, vagy

ha nincs, hát akkor megalkossa, Kölcsey oknyomozó, történelmi analízisbe fog – s a korszerű magyar történelmi tudat alapvonásait is megteremtve – a legnagyobb tanulságokat vonja le.

Mert neki fáj Mohács, neki fáj a lefejezett Zrínyi és Frangepán vére, ő kiragadja a süppedő emlékezetből II. Rákóczi Ferenc és a kurucok szabadságharcának emléket. S előtte áll mind, aki az elporlott századokban tett valamit Magyarorszáért: Balassi, Báthory, Bocskai, Bethlen és a többiek, hogy aztán a *Himnusz* szigorú és szembenéző koncentrátumában a haza esélyét keresve 900 évről adjon mérleget! Ezért himnusza egyszerre vérből, sebből és egyszerre elemző értelemből s lázadásból, a kitörés akaratából hirtelen versé kiáltott szintézis.

Hisz jól emlékszik az 1815-ben Pozsonyból Pestre érkezett angol utazó szavára: „a ti szabadságtok, uraim, nevetség.”

S ez a magányos, érzékeny, de tonnányi terheket a vállára emelő férfi elkezd megalkotni a csodát! A nem létező, a széteső haza helyére odasugározza a lakható haza képét. Odaemeli sivár korszaka fölé – a pusztuló helyett – a létrehozható haza látomását. S a cselekvés jogát, a nem tűrés dacát a jövődő Magyarországaért. „Kell küzdeni s győzni hazáért.”, „Minden pálya dicső, ha belőle hazádra derül fény.”, „Szállj versenyre, magyar; s fog kelni körüléd az élet.” – fogalmazza meg, mert töprengései kristályrácsában fölizzik az a szó, amit a haza mellett majd szintén százszor leír és kimond; vagyis a *tett*: a hazáért való cselekvés programja. Ezért kiáltja rá az országos rendekre is, hogy: „Uraim...ne csak nyomorult betűt írjatok, de tegyetek valamit...” S azt is, hogy „Uraim...rosszul őrzitek a hazát. Tapsért szólotok, nem a magyar nemzetért...Semmi tetterre nem hevültök fel ott, hol való szükség volna reátok.”

Jól tudja, persze, mire számíthat a pozsonyi országgyűlésben a hozzá hasonló, néhány megszállott újtón kívül, ahol még külső alakjával is kirítt az ország bölcs irányítói közül. „Egy volt a legérdekesebb jelenetek közül e nyúlánk, borotvált arcú, egyszerű, s igen tiszta alakot látni” a „torzonborz bajuszú, zsíros pofájú, pohos hasú, vastagnyakú” tisztok és táblabírák között – írja róla egy kortársa. De lehetett élni úgy is, mint ő, ez a szikár és következetes parancsolat, aki *Himnusz*t írt, intelmet fogalmazott, tudatlan jobbágyok, összevert újoncok, a saját vetését feldúló parasztok érdekéért szólalt, és két lábon járó eleven példázattá, sűrített emberi eszménnyé és még ma is itt hallható kiáltássá lett az időben.

Amikor megyéje, Bécs nyomására arra utasítja, hogy az örökváltás ellen lépjen fel, Kölcsey ismét nemet mond. Ismét azt kiáltja rá a történelemre, hogy: Nem! Nem szavaz az emberi haladás és a nemzeti jövőkép ellen. Inkább lemond a követi tisztességéről, de nem lesz egy hátrafelé rántó akarat támogatója. Búcsúnapja ezért a haladásért küzdők gyásznapja is. Nemcsak az országgyűlésben, de egész Pozsonyban. Mert, ha a Habsburg hatalom, a vazallus vagy süket magyar nemesség nem is értette, vagy nem akarta érteni törekvéseit, megértették a fiatalok. Megértette a fiatal Magyarország. Ezért küldte szét Kossuth gyászkeretben az országgyűlési tudósításokat, és ezért öltött gyászruhát az országgyűlési ifjúság is. A nép pedig? A nép levett kalappal hallgatta végig a távozó államférfi szavait.

Kölcsey Ferenc pedig hazajött meghalni. Várta őt a csekei sár, a csekei parlag, a torz magány, a *Himnusz* szerzőjének Rodostója. Rodostója ám, de nem Mohács! Mert életének utolsó két-három éve a csekei porban, mocsárban, a szédítő magányban, még ez is színtiszta rebellió, szakadatlan

tett, ellenállás, erőfeszítés volt az ország pereméről, a nem létező haza mélyéről, „a vad vizek árja közül.” Hiszen egyre tisztábban látta a nemzet arisztokrata és nemes irányítóinak bűneit, és hogy mind közelebb van a nap, amikor „más hon áll a négy folyam partjára, / más szózat és más keblű nép.” Hát Kölcsey ismét szembefordul a korabeli magyar világgal, és immár harmadszor is azt mondja, hogy: Nem! 1838. augusztus 24-én bekövetkezett haláláig perel, tiltakozik, lázít, beadványokat fogalmaz, a perbefogott Wesselényi, a bebörtönzött Kossuth, a sajtószabadság védelmében. És a *Zrínyi második énekében* s a *Rebellis versben* már egyértelműen fogalmazza meg 1848 fiainak fegyverfogását előkészítő üzeneteit. Európa és az ország leghátsó udvarában is folyamatosan vív, tesz, töpreng, értelmez és lázít.

És ezt teszi most is. Most is Magyarországért áll itt Szabolcs-Szatmár-Bereg centrumában, szikrázó bronzban és „ércnél marandóbb” szavakkal, amelyek közül az a bizonyos négy szócska most is figyelemzetlenül villámlik körbe a talapzatról e téren: „a haza minden előtt!”

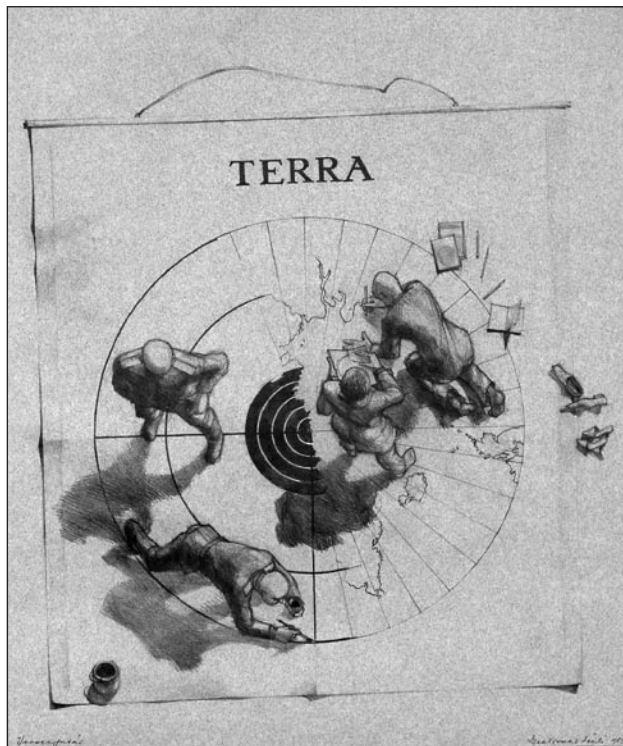
És tegyük fel most csendesen a kérdést, hogy mi volnánk itt most, mi lettünk volna a *Parainesis* nélkül, a *Huszt* nélkül, az *Emléklapra* nélkül, az országgyűlési beszédei, a *Felelet* a *Mondolatra*, a magyar nyelvújítás nélkül, a *Himnusz* nélkül. A magyar reformkor és 1848 óriási lélegzete nélkül: Széchenyi, Petőfi, Kossuth nélkül, majd Ady nélkül, akik mind Kölcsey Ferenc Csekén meggyújtott gyertyácskáinál melegedtek. S mi lett volna velünk, ha a nemzeti sorsot nem ők, hanem a bécsi kamarilla, a Habsburg-lelkűek vagy az orrukig sem látó kurtanemesek irányítják. De hol vannak már ők? Hol vannak az árulók, a tétlenek, a szolgalelkek? És Kölcsey, íme, itt áll. És itt melegszik a szívében nemcsak a város, Szabolcs-Szatmár és Bereg, hanem holnap

már egész Magyarország. Sőt jelképesen a világ magyarsága is. Mert ide gyűlnek, Kölcsey szívének és szellemének mágneséhez, Szatmárcsekébe holnap – a *Himnusz* születésnapjához legközelebbi vasárnapon, a Magyar Kultúra Napján – az egész földkerekségről a magyar kultúra követői. Maradjon hát közöttünk mindörökkre ez a szoborba öntött szikár akarat: ez az egyszerre magyar és egyetemes erő, ami ugyanolyan érvénnyel üzen ma is, mint a 19. század első harmadában. És üzen bárhová a világba, üzen Amerikába, az Egyesült Királyságba, a Kárpát-medence bármelyik pontjára, a szegényeknek és a

szerencséseeknek egyaránt, de leginkább Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nyíregyháza lakosságának. Azt üzeni, hogy a haza megvan, a haza itt van, és csak rajtunk múlik, hogy milyen sorsot szánunk neki a jövőben. Nincsen hát az a globalizálódó világ, amelyben ne érdemelne szobrot a korszerű Európát az elsők között ide álmódó Kölcsey Ferenc. Aki ugyanazt kiáltja ma is a történelemnek, mint saját korszakában. Magyarul, de már az Európai Unió hivatalosan elfogadott nyelvén. Azt üzeni, hogy „Nemzeti fény a cél. Hogy elérd, forrj egybe, magyar nép.”

(Elhangzott 2008. január 19-én Nyíregyházán, Kölcsey Ferenc szobrának avatásán.)

Versenyfutás (ceruzarajz) 1981.

Hörcsik Richárd

Emlékezés és tisztelgés Rákóczi földjén

Mint a Rákócziak földjének, Zemplén megyének országgyűlési képviselője, mint a Rákócziak ősi fészkeének, Sárospataknak polgármestere, és mint historikus, a korszak és család történetének kutatója: e hármaskötéssel jöttem ezen a mai Virágvasárnapon, hogy Önökkel együtt emlékezzek II. Rákóczi Ferencre, aki 1676. március 27-én született Borsiban. Évről évre egyre többen jövünk március utolsó vagy április első vasárnapján e Bodrog parti kis faluba. Jövünk, mert valami ideszólít minket. Az emlékezés, a tisztelgés és a tenni akarás vágya. Hazafiúi kötelességünk az emlékezés a több mint 300 évvel ezelőtti eseményekre. Nemzeti büszkeségünk, hogy tisztelgethetünk a szabadságharcot vezető, majd az eszméi mellett az emigrációban is kitartó vezérlő fejedelemeire. Ezért magától értetődő, hogy tenni akarunk a kastély megmentéséért. Jövünk tehát, mint ezen a vasárnap is, mert feladatunk van.

Első dolgunk az emlékezés. Úgy vélem, érdemes előszámlálni a megsárgult és ma már alig ismert dokumentumok alapján II. Rákóczi Ferenc születésének körülményeit. Hiszen maga a hely Borsi, az ismeretlen, a gyermek Rákóczi alakját hozza elének. Messiási várakozás érzése lengi be Felső-Magyarországot egy fiúgyermek megszületéséért. Hogy az Úr Isten egy várva várt fiúgyermekkel áldja meg a Rákóczi házaspár 10 éves házasságát a négy éves leány, Julianka után. A tét nagyon nagy:

biztosítva lesz-e Felső-Magyarország legnagyobb urának a családi fennmaradása? 1666-ban I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona házasságával az erdélyi fejedelmek leszár-mazottja és a horvát bán leánya kapcsolta össze életét, összekötve ezzel az ország két leghíresebb családjának sorsát, a legtávolabbi területek érdekeit.

Ez bizony kemény politikai szövetség is, amely a Wesselényi nádor által elindított szervezkedésben válik kézzelfoghatóvá. 1670-ben az összeesküvés résztvevőire példátlan szigorral sújt le Bécs megtorlása, megtépázva Zrínyi Ilona családját. Férje, Ferenc ugyan megmenekül a vezetőkre kirótt fej- és jószágvesztéstől, de váltságként négyszázezer tallért fizetnek a kincstárnak, s császári őrseget engednek váraikba. A család egészségi állapota sem kedvező. I. Rákóczi Ferenc beteges, a fiatalasszonyt pedig megviselte a két szülése és a családját ért tragédiák. Ha nem lesz férfi örökös, kihal a Rákóczi család – tudja ezt mindenki, a rokonság éppúgy, mint a bécsi, az erdélyi, a lengyel udvarban és a török portán. Hasonló gondokkal küzd Lipót császár, és egyelőre nincs örököse Apafi Mihály erdélyi fejedelemnek sem. Jól jönne hát a Rákóczi vagyon a Habsburg-kormányzat üres kincstárának. Nem meglepő, hogy 1675 őszén, amikor Ferenc unokatestvére, Rákóczi Erzsébet leveléből értesülhetünk Zrínyi Ilona áldott állapotáról, a család boldog várakozása nem egyedüli érzelem

a hírrel kapcsolatban. Riadalom is támad, hiszen Magyarország jövője vezetője, Erdély fejedelme születhet meg. A gyermek nemcsak Rákóczi-származék lesz, hanem Zrínyi is! Ez veszélyes, hiszen még elevenen élnek az emlékezetben Zrínyi Miklós sikerei.

Eközben az 1670 után Felső-Magyarországból Erdélybe menekültek szervezkedése, készülődése a császár ellen egyre nagyobb méreteket ölt. Váratlan betörésekkel nyugtalanítják portyázó csapataik a határvidék császári katonaságát. A vidék lakossága nem tudta, hogy a kuruc portyázások apróbb csatái nyomán mikor robban ki egy nagyobb háborúskodás. Ezért érthető, hogy a fiúgyermekre vágyakozó Rákóczi-házaspár is igyekszik védett helyen várni a szülés idejét. A Rákóczi-birtokokat egymást érik a kuruc csapatok betörései. 1676 márciusában felkelő csapatok veszik körül Ónodot, Szatmárt, Kállót. Valószínűleg emiatt indul el I. Rákóczi Ferenc feleségével Sárospatakról Munkácsra. A Sárospataktól lófuttatásnyira fekvő maroknyi faluban, Borsiban hamarosan meg kell állniuk. II. Rákóczi Ferenc születése körülményeiről hallgatnak a források, a hagyomány a kastély emeleti sarokszobájához köti az eseményt. II. Rákóczi Ferenc *Confessiones* – *Vallomások* címmel latinul írta meg élete történetét. Ebben pontosan lejegyzí születése dátumát, 1676. március 27-ét, és megjelöli helyét, idézem: „*mi házunk borsi kastélyában*”. Önéletírását átszövi mély vallásossága. „*Zavar fog el, Uram, és elpirulok, midőn születésedet s annak körülményeit megfontolom és a magaméra gondolok. Te Isten, teremtőm nekem és a mindenségnek, istállóban születel, én meg palotában; te ökor és szamár közt szegény pásztorok körében, én – a por és féreg a te színed előtt – udvarjárók nagy csődületében. Szülőid szegények, az*

enyimek fejedelmek; te szegénységben jössz a világra, én bőségben...”

Az újszülöttet a kor szokása szerint mielőbb, a születését követő héten belül igyekeztek megkeresztelni. A Rákóczi családban régi szokás az ünnepélyes keresztelés. Ha azonban harcok folynak, miként 1676-ban is, akkor nincs ünnepély, csak az számít, hogy mielőbb megtörténjék a szertartás, ne maradjon „pogány” a gyermek. Hogy a Borsiban született fiút mikor és hol keresztelték? Máig nem tudjuk a pontos választ. Feltehető, hogy a család udvari lelkésze keresztelte Borsiban, esetleg Munkács várában, az eseményt nem idézi fel *Vallomásaiban* a fejedelem, egy biztos, július 8. előtt történt mindez. Az édesapa, I. Rákóczi Ferenc ekkor kelt végrendeletében már „Ferenc Lipótnak” nevezi. A keresztnevek rendjét családi hagyományok, vallási követelmények, a szokásrend és a politikai megfontolások alakították ki az idő tájt. A házaspár elsőszülött, de csecsemőként meghalt kisfia a két fejedelem által viselt nevet, a Györgyöt kapta. A Borsiban született fiút az apjáról Ferencnek, a császárról Lipótnak nevezték el. Valószínűleg a nagymama, Báthory Zsófia akarta ily céltudatosan védeni a családot az udvarbeli ellenségekkel szemben.

Szükség is van a védelemre, mert pár hónapos csupán midőn apja, 31 éves korában 1676. július 8-án Makovicán meghal. A kis Ferkó asszonyi kezek óvó védelme, erős akarata s hite oltalmában maradt, miként a *Vallomásaiban* írja: „*Nagy gondja volt a te gondviselésednek énreám (...) Gyengéden szeretett nagyanyám, a te ájtatos szolgáló leányod, aki emberi vélekedés szerint szent életű vala. Szeretett anyám igazán, anyailag komoly szeretettel, (...) Tanítóim képezték ki bennem a rangomhoz illő erkölcsöket, és reászorítottak az imádkozásra.*”

Borsiból a csecsemőt nagymamához Munkács várába vitték, majd Regéc várába költözik vele édesanyja, aki a Zrínyiek politikai érzékét örökölve férje halála után fia gyámjának jelentette ki magát, és kihirdeteti Sáros vármegyében, hogy átveszi a főispáni méltósággal járó teendőket, s mint várainak parancsnoka és birtokainak igazgatója intézkedik. Így II. Rákóczi Ferenc öröksége anyja határozott fellépése révén biztosítottnak tűnik. Négyévesen már festő örökítette meg a gyermek arcvonásait, arannyal futtatott piros dolmányt visel, prémes kucsmáján aranyforgóba tűzve három toll. Megvan ábécéskönyve, egyik gyermekkori levele. Kiskorában sokan emlegették, fel-felbukkan neve korabeli írásokban. Nem meglepő ez, hiszen Rákócziak, Zrínyiek, s természetesen Lorántffyak, Báthoryak örököse. Számon tartják Bécsben éppúgy, mint Kolozsváron.

Úgy vélem, számunkra több ő, mint a Borsiban született gyermek, hiszen ő Magyarország vezérlő fejedelme. Tisztelegésünknek különös aktualitást ad a Rákóczi-évforduló. 2003-2007 között ünnepeljük a szabadságharc 300. évfordulóját. 1703. május 6-án II. Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós Brezán várában kelt kiáltványában Magyarország minden nemes és nemtelen lakosát harcba szólította a Habsburgok ellen. Folytatva családjának legjobb hagyományát, bízva ügyében, remélve: „Az igaz ügyet az Isten el nem hagyja.” Az ország bízta benne, a tiszahátiak május végén kibontják a zászlót, melyen az áll „Istennek a hazáért és a szabadságért.” Érdemes filmszerűen végigpergetni a nagy eseményeket! Június 16-án Vereckénél lép hazai földre Rákóczi, és a szabadságharc élére áll. Naményi táborából a vármegyékhez intézett pátensében csatlakozásra hívja a nemességet. Vetési táborában kiadott rendeletével a jobbágyság helyzetét igyekszik rendezni:

a hadbavonult jobbágyságokat és közvetlen családtagjaikat mentesíti a közterhek és a földesúri szolgáltatások alól. Igyekszik rendezett viszonyokat teremteni, katonai szabályzatot ad ki a kuruc hadsereg számára, de éppúgy intézkedéssel védi a templomokat az önkényes elfoglalásoktól. A katonai sikerek és az ország különböző rendű és rangú népének támogatása tudatában írhatja 1703. szeptember végén XIV. Lajos francia királynak, hogy az ország a Duna vonaláig a hatalmában van. Novemberben megindul az erdélyi nemesek átállása. Franciaország az erdélyi trón jogos örökösének ismeri el, és harcát pénzügyileg is támogatja. 1704-ben meghódol a Dunántúl, a gyulafehérvári országgyűlés Erdély fejedelmévé választja. A keresztény világ népeihez intézett kiáltványában harcát a magyar nemzet jogainak védelmével és a szabadság kivívásával igazolja.

„A természet is belénk oltotta azt, hogy a szabadsághoz szokott Magyarok tovább a' gyalázatos ínséget ne viseljük, és a' szabadságban született Haza fiai a' jobbágyság sanyarú életet az halálánál magánál nehezebbnek tartásák. (...) A Hazához való szeretet minden egyéb szeretetet magába foglal, életünket, javainkat vérünknek utolsó cseppjéig el szántuk” – írja a keresztény világhoz 1704-ben intézett kiáltványában. Olyan szavak ezek, amelyek felettébb aktuálisak, s tegyük hozzá, kiveszöben vannak a mai magyar politikai közélet szótárából. Olyan szavak, amelyek biztos fogódzót adnak a kárpát-medencei politikai kavalkádban. Háromszáz év távlatából is pontos iránytűk lehetnek számunkra.

A szabadságharc 300. évfordulója eszünkbe juttatja a tenni akarás vágyát. Eszünkbe juttatja Borsi küzdelmét a szülőház felújításáért. A sokszor magányos, elkeseredett küzdelmet, amely 1991 óta sokakat szólított meg. Úgy vélem, pusztá jelenlé-

tünk demonstráció is. Tenni akarunk, és tennünk kell az épület felújításáért, hasznosításáért. Furcsa az emberi természet. Sokszor elfelejtünk évfordulókat, jeles napokat. A kerek évfordulókon azonban méltóak tudunk lenni elődeinkhez. A Rákóczi-szabadságharc nyolc esztendeig tartott, így a kerek évforduló is nyolc éven át emlékeztet mindannyiunkat feladatunkra:

segítenünk kell a borsi kastély felújítását. Ennek megvalósulásáért azonban sokak összehangolt munkájára és segítőkészségére van szükség. Kibőjtölve az elmúlt éveket, bízom benne, hogy hamarosan egy megújult Rákóczi-kastély lesz a születésnap ünnepségek helyszíne, s benne Rákóczi-emlékkiállítás megnyitását ünnepelehetjük.

(A II. Rákóczi Ferenc születésének évfordulóján, 2007. április 1-jén Borsiban elhangzott ünnepi beszéd szerkesztett szövege.)

Vitya bojár (bábterv, ceruzarajz 20 x 27 cm) 2002.

Bereti Gábor

A hanyatlás apoteózisa

Varga Rudolf *A Nap kutyái* című regénytriológiája – előzményeit (*Csaba*, *Vazul*) követően – a közelmúltban *Attila* c. fejezetével egészült ki. A kötetek egymáshoz laza szállal kapcsolódó önálló munkák, ezért egymástól függetlenül is olvashatók. Ezúttal a családregény harmadik, záró részét vesszük szemügyre.

Kevés olyan művel találkozhatunk manapság, amelynek szerzője a harmadik évezred fordulójának honi gondjait választaná témájául. Varga Rudolf azonban éppen erre vállalkozik. Különös és szokatlanságával is nyugtalanító regényével aktuális irodalmi és társadalmi viszonyaink rendhagyó időtérképét teszi az olvasó asztalára. A magyar prózairodalomban zajló több évtizedes megújulási törekvés felől érkező impulzusok hatására Vargánál is jó egy évtizedre nyúlik vissza az a nyelv és forma-technikai kísérletsorozat, amelynek eredménye e mostani kötet. Szerzőnk főleg a mai magyar eposz tér és idő fragmentumokkal kísérletező vonulatához kapcsolódik, amennyiben téma és beszédmód közt kialakított sajátos technikájával gazdagítja a kortársi teljesítményeket.

A regénybeli Attila kamaszkorú cigányfiú, aki városszéli romos házban él nyomorék lánytestvérével. A városban a napi betevőt megszerzendő csellengései után ide, ebbe az emberi hajléknak alig nevezhető romhalmazba jár haza. A skrupulusoktól mentes, mindenre kapható, ám önérzétes suhanc egy ízben összetűzésbe ke-

rül Tájszonnal, a peep-showt működtető ex-boxbajnok dílerrel. Tájszon ráusztítja verőembereit. Attila bosszúból megszervezi, hogy lopják el Tájszon ezüstmetál kocsiját, amelyet sietve átalakítanak és eladnak Aladárnak, az ugyancsak roma orgazdának. A történet másik szálán Attilának Anitával, a titokzatos luxuskurvával szövődő ígéretes, bensőséges kapcsolata tárul elénk. Attila nem tudja, hogy Anita, aki egy, a felső tízezerhez tartozó úr kitartottja, megbízást teljesít: hálózza őt be, hogy aztán a „nagyok”, egy közelebből nem részletezett bulijának kivitelezése után balekként beáldozhassák.

A mélyszegénység gyermeke, a hatalom inkább csak megsejdtített, mintsem megpillantott egét karcoló suhanc a feszültségekkel egyre telítődő helyzetben barátjával még Pestre is elvetődik, ahol épp egy demonstráció utcai lázadóit szétoszlató rendőrrattakba fut bele. Ekkor, regénye vége felé Varga egy pillanatra kilép a cselekmény immanens közegéből, s értelmezni próbálja az eseményeket. A regény esettjei és a zavargások oka között keres kapcsolatot. Ám megérezvén a szituáció rejtette csapdát visszahőköl a nyílt narrátori szereptől. Figuráival viszont, azok elemzői színvonalán, az értetlenségen kívül mást nem tud közölni. Az aktualizálásnak ez az intermezzója túlcsoportul a regény keretein, s nem is illik az allegorizáló, de az előzményekből dramaturgiaiilag egyébként következtethető tragikus végkifejlethez.

Mindazonáltal a szomorú vég apokaliptikus módja, amellyel Varga regénye utolsó lapjain szembesíti olvasóját, több kérdést is felvet. Leginkább az utolsó oldalak túlfűtött eseményei által a kiúttalanság leküzdhetetlennek tűnő minősítése kétséges. A Pestről hazatérő Attila épp a halálba menekülő testvéreére nyit ajtót. Döbbenete oktalan tette ragadhatja: nővérét fojtogatással segíti halálba. „Attila elengedi a Hajni torkát. / Felegyenesedik. / Ruhájába bújik. / Étel és néhány apró tárgyat gyömszől egy zsákba. / Az asztalhoz lép. / Felemeli. / Tiszta erejéből földhöz vágja. / Ripityára zúzza a szekrényt. / Felborítja a dikót. / A gyűrt lepedőt a tetemre teríti. / Rádobálja a bútorok szilánkos roncsait. / Az odú közepén felgyűlt romhoz guggol. / Tűzet csíhol. / Hátrébb lép a magasba csapó lángok elől.” Holott még szimbolikusan sem indokolt, hogy a szegénységgel körbekerített élet, a nincstelenséggel fenyegetett, fojtogatott lét végül is önsorsrontó sorstalansággá váljék. Ettől persze még válhat, de regényében szerzőnk elvarratlanul felejt(ett) egy szálát –, amelyet figyelembe véve akár más irányt is vehetnének az események. (Igaz, most már csak a valóságban). Tudniillik Tájszon ellopott kocsijában Attila pisztolyt talált, amit akkor elrejtett. Ám ez az opció kibontatlan marad, s végleg elvész az események későbbi alakulásának sodrában. (Vagy mégsem végleg)?

Lehet Varga Rudolfal vitatkozni, lehet őt nem szeretni, de irodalmi jelenlététől eltekinteni nem lehet. Előbb vagy utóbb számot kell vetni azzal az immár sajátjának tekinthető epikai formációval is, amelyet korábbi írásai során munkált ki. Ez pedig a jórészt rövid mondatokból álló, és gyakran egy hirtelen gondolati felütéssel záruló mozaikfejezet, saját címmel illetett fejezetfűzér-technika. S ha mindehhez hozzávesszük a témaválasztásban

tapasztalható következetességét, ami a társadalom peremvidékein élők sorsának szisztematikus bemutatásában nyilvánul meg, akkor szerzőnkben a 21. századi hazai mélyszegénység egy olyan irodalmi demonstrátorát tisztelhetjük, aki a maga narratíváját az artistikumnak a környezethez igazított nyelvi dekonstrukciójával tárja elénk. Írása csak madártávlatból tűnhet dekonstruált prózának. Trilógiájának elolvasása során egyértelművé válik, hogy Varga nem a posztmodern, hanem az ösztönös realizmus alkotója. Az *Attila* regénytechnikai elemei – a mélyszegénység városszéli terei, az egydimenziós, transzparens figurák, a társadalmi különbségeket csupán az eltérő tárgyi világgal, de nem az eltérő célokkal jelző, avagy a különböző regényvalóságokban megszólaló, de egymástól alig-alig különböző dialógusok, beszédmodok, stb. –, egymást erősítve építik fel azt az öntörvényű történet és történelemhalmazt, amelyre a regény a maga nyelvi kirekesztettségével reflektál. Hiszen mi másnak, mint az át- és elhárítás gesztusának tudható be a nyelviségnek az a már a helyesírás szabályait is szétroncsoló változata, amely egyfelől egy fiktív sorstörténet palimpszeszt bemutatásának, másfelől pedig a mimézis végső leegyszerűsítésének az eszköze. Mert Varga jól tudja, hogy mielőtt munkához fogott volna, a rendszerváltás már dekonstruálta társadalmi körülményeinket, amelynek történetei más kezén talán egy dekonstruált rétegregénnyé, egy szubkultúra életét bemutató munkává válhattak volna. De nem nála. Mert ő, ellenállva a posztmodern csábításának, ragaszkodva a valóság szikár bemutatásához, inkább bízza, bízza magát az ösztönös realizmus iránytűjére.

Az ösztönösségnek is megvannak azonban a maga buktatói. A nyelvi mélyszegénységnek ezen a Varga választotta szintjén

megtörténhet, hogy az irodalmi ábrázolás stílusinstallációvá vékonyul. Valószínűleg ezért érezhetjük olykor, hogy midőn Attila és Anita alakjaiban szimbolikusan az al- és a felvilág kapcsolatát rajzolja elénk, rozsdás bádog koccan arany karkötőhöz. Hang mégse hallatszik. Mert nincsen köze, nyelvi aura, amelyben az értelmezés regisztereinek felhangjai képződhetnének. Ebben a konstellációban csupán a történet, a cselekményesség az, ami a regény aritmetikai ívét képes fenntartani. Csak az események váltogatása indukálhatja a belső feszültséget, amely képes végig ébren tartani az olvasó figyelmét. Végig a bőrünkön érezzük a veszélyeztetettségnek és a fenyegetettségnek azt a közvetlenségét, amelynek még ebben a nyers állapotában elénk tárt pannója is az ábrázolás művészi rangján valósul meg. Varga ebből a szempontból kiválóan oldja meg feladatát. Ha a trilógia üzenetét egyetlen szóba

sűrítve kívánnánk megfejteni, talán annyit mondhatnánk: megmaradni. Hiszen ez az egyetlen értelmes cél, ha létünket veszély fenyegeti. E létveszélyt érzékeli Varga, amikor regénytrilógiájában kísérletet tesz a fenyegetettség ábrázolására. Trilógiájában egy emberi és egy művészi alaphelyzet kettősségéből fakadó feladat megoldására vállalkozik. S regényeiben az első mondattól az utolsóig viaskodni látszik a mindent reprezentálni képes irodalom lehetőségei és a sokszínű valóság igényét feláldozni kényszerítő szemantikai kihívás között. Bár az emberi és a művészi alaphelyzetet az élet pallója hidalja át, a két terep találkozási pontjain művész és ember mégis próbára tétetik. A kihívás tüzeiben végső fokon maga az egy vérkört alkotó Ember az, aki megméretetik. Az Ember, aki megmaradásáért – amint azt Varga Rudolf regényeiben oly plasztikusan látatja – a végsőkéig kényszerül küzdeni.

(Varga Rudolf: Attila – A Nap kutyái, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007)

Tuba Zoltán

Növényzet és állatvilág Magyarországon

A művet a szerkesztők Zólyomi Bálint (1908-1997) emlékének ajánlották, aki a Kárpát-medence életföldrajzának és növényzetének kiemelkedő tudósa volt, és a megjelenés a nagy formátumú tudós születésének 100. évfordulója előtti tiszteletadásnak is tekinthető. A mű és Zólyomi Bálint szellemiségének kapcsolata rendkívül szoros, hiszen e nagy ívű alkotás lényegében a múlt századi geobotanikus, növénybiológus generáció, ezen belül is meghatározóan Zólyomi Bálint és részben Soó Rezső fiatal korában megkezdett összefoglaló leíró munkája betetőzésének is tekinthető.

A mű létrejöttében kitüntetett szerepe volt Zólyomi Bálint tanítványának és munkatársának, Fekete Gábornak, akinek tanítómesteréhez hasonló holisztikus vegetációszemlélete, nagyralátó terve és katalizátor-organizátor szerepe nélkül ez a mű nem valósulhatott volna meg. Mindez a társszerkesztő, Varga Zoltán új állatföldrajzi szemléletével és a további 18 szerzőtárs alkotásával társulva olyan munkát eredményezett, amely alapján egyértelműen elmondható, hogy hazánk élővilágának, növénytani és állattani értékeinek ilyen léptékű és horderejű, és tegyük hozzá, részletességű leírása ezt megelőzően még nem történt meg. Mindazonáltal e könyvet úgy is szemlélhetjük, mint amely szállásterületünk növény és állatvilágát mutatja be az olvasónak; mindennek nyilvánvalóak múltbeli és je-

lenkori történelmi vonatkozásai és fontossága.

Cseppet sem csorbítja ennek az alkotásnak az értékeit, ha szólunk az előzményekről, amelyek közül feltétlenül említésre méltó Alois Marsigli gróf „Danubius Pannonio-Mysicus” (Amszterdam, 1727) és Johann Grossinger jezsuita atya „Universa Historia Physca Regni Hungariae” c. (1793-1797) munkája, továbbá Kitaibel Pál Itinerariaja. Utóbbi jelentette nálunk az élővilág táji keretekben történő leírásának a megalapozását. Fontos művek még Anton Kerner tájhangulatot is tükröző vegetációleírásai, csakúgy, mint Borbás Vince hungaricum botanikai alkotásai. Ezt már a 20. században Soó Rezső fitocönológiai szemléletű tájleptékű leírásai követték, amely szemléletnek az állatvilág közösségeinek tájleptékű leírására is hatása volt. Mindez jól tükröződik Udvardy Miklós és Nagy Barnabás hortobágyi madár- és szöcskevilág leírásában, valamint Balogh János sashegyi pókfaunájában. Ezt követően a Zólyomi Bálint „Magyar Tájak Növénytakarója” című vegetáció-monográfia sorozatát kell kiemeljük. Feltétlenül ebbe a sorba illeszkedik Soó Rezső Növényföldrajz könyve (1945) és a földrajzos Prinz Gyula „Nagyalföldi tájak” növényzetleírása. Szemléletileg is fontos a Magyarország tájfeldrajza c. sorozat, amelyben botanikusaink és zoológusaink az élővilág leírásánál földrajzunkatink hierarchikus tájfelfogását követték. Fontos állomás a Borhidi Attila és Sánta

Antal szerkesztette Vörös könyv (1999), amely ugyan nem táji alapon, hanem vegetációegységenként adott képet hazánk jellemző vegetációjáról és faunájáról.

A teljességgel megközelítőleg messze fel nem sorolt előzmények ellenére egy megfelelően részletes és ugyanakkor kellően átfogó szemléletű vegetáció-monográfival azonban a hazai geobotanika a legutóbbi időkhöz adós maradt. Mindez még hangsúlyozottabban mondható el a hazai állatvilág regionális földrajzi szempontú feldolgozásáról. Ezen utóbbi elkészültéhez a történeti-evolúciós szemléletet magán hordozó Kárpát-medencei alapvetésnek kellett létrejönnie, amelyet Varga Zoltán alapozott meg, és ezen műben adta közre annak első szintézisét.

Az impozáns kötet Magyarország tájainak élővilágát földrajzi keretekben, tájaink szerint mutatja be. Valamennyi táj sajátos módon járul hozzá a magyar élővilágunk sokféleségéhez és sokszínűségéhez, annak kiemelkedő fajgazdagságához. Mindez jól utolérhető és kimutatható nemcsak a növény- és állatfajok, hanem társulásaik szintjén is. A szerzők ismertetik a tájak természetstörténeti sajátosságait és ritkaságait is. A mű a tájszemléletű leírás mellett egyben rögzíti a növénytakarónk és állatvilágunk jelenlegi állapotát, amelyre a jelenleg felgyorsultan zajló változások megismerése és nyomon követése miatt van nagy szükségünk. Ehhez a szükségülethez – ahogyan azt a szerkesztők is írják – szerencsésen kapcsolódik a fiatal botanikus generáció igénye. Ez az igény jól látszik a fiatal kutatók szokatlanul nagy számában, akik elkötelezetten fordultak az utóbbi években, évtizedekben a vegetációkutatás irányába. A könyv ismeretanyaga egyrészt biztosítja a már leülepedett ún. klasszikus tudás átadását, azonban ez a klasszikus ismeretanyag az utóbbi időszakban létrejött új ismeretekkel együtt ke-

rül bemutatásra. Nemegyszer a klasszikus ismeretek pedig újraértékelve jelennek meg. További jellemzője a könyvnek, hogy bemutatja a megértéshez nélkülözhetetlen tudományos alapismereteket is.

A növényvilág ábrázolása azok állományai, társulásai alapján viszonylag egységes szempontok szerint történik. A tárgyalásnál kiemelt szempontot játszó társulások révén a növényvilág tér- és időbeli változásai is meglehetősen egységesített módon követhetők nyomon. Ugyanakkor az állatvilág fenti szempontok szerint már jóval kevésbé egységes, ráadásul az állatvilág kutatottsága a növényvilágéhoz képest igencsak egyenetlen. Ennek számos oka van, többek között pl., hogy sok olyan állatcsoport létezik, amelynek fajairól, azok elterjedéséről és életmódjáról alig vannak, vagy egyáltalán nincsenek ismereteink. Mindezek miatt az állatvilág bemutatása tartalmilag másként történik, mint a növényvilágé. Terjedelmileg pedig a növény- és állatvilág egymáshoz viszonyított aránya nem erőltetetten fele-fele, hanem a két nagy terület meglévő ismeretrendszerének reális arányát tükrözi.

A növénytakaró leírásánál követett tagolás, vagyis a középtájak és kistájak (kistáji csoportok) szerinti leírás egybeesik földrajzosaink, főleg Marosi és Somogyi földrajzi tagolásával. Ez azért tehető meg, mert a fenti földrajzi tagolás és flóránknak az elterjedését is figyelembe vevő eloszlása igen gyakran átfedi egymást. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy növényzeti szempontból a részleteiben is elfogadhatóan ismert kistájak száma az ország egészéhez viszonyítva meglehetősen csekély. Ennek ellenére azonban, ha egy középtáj meglehetősen homogén, akkor annak egy-két kistája alapján jól megrajzolható volt a középtáj (pl. a Duna-Tisza-közi síkvidék esetében) növényvilága is. A szerzők számos esetben a már teljesen eltűnt természetes

növényzetet történeti adatok segítségével rekonstruálták, már ahol ez egyáltalán rendelkezésre állt. Ennek eredményeként nem kevés azon tájak száma, amelyeknél történeti vegetációökológiai keretbe ágyazva történik az ismertetés.

Az állatföldrajzi tagolásnál viszont különösen fontos, hogy a különböző állatcsoportok alapján létrehozott területi beosztások határai nem mindig fedik, sőt nagyon sokszor nem fedik egymást. Ez többszörösen igaz az átmeneti jellegű éghajlatú Kárpát-medencénkre, amelyben a klíma átmeneti jellege folyamatosan mozgatja ezen határokat. Ennek következtében hazánk állatvilágában a kárpáti jellegű (a kárpáti elterjedésű és boreális túlevelű övezetre jellemző állatfajok dominálnak) és a pannóniai jellegű (ahol a meleg-száraz tölgyesekre és erdős sztyep-társulásokra jellemző fajok uralkodnak) terület térben és időben nemcsak érintkezik, hanem időben változó módon át is fedi egymást. Ugyancsak lényeges alapkövetkeztetés, hogy az életföldrajzi regionális beosztásoknak csak a magasabb hierarchikus kategóriái értelmezhetők a történeti eseményekkel, míg a finomabb területi beosztások főként a jelenlegi éghajlati sajátosságokat tükrözik.

A műből egyértelműen kirajzolódik, hogy a Kárpát-medence vegetációtani szempontból Európa különböző nagytájainak a találkozó helye. Ez az egyik fő forrása növényfajaink nagymértékű sokféleségének (diverzitásának). Medencénk azonban nemcsak egyfajta gyűjtőhelye a különböző európai növényzeti hatásoknak és azok képviselőinek, hanem egyúttal azokat átalakítva új arculatot és színezetet is eredményez. E gondolatmenet alapján kirajzolódik a pannon vegetáció azon sajátossága, amely szerint ez az eltérő fajkészletek és eltérő szerkezetű társulások életere. Pannon vegetációnk egyedi sajátosságát azonban nagyrészt a pannóniai bennszü-

lött növényfajokban (endemizmusokban) gazdag társulásaink jelentik. Mindezekre egyik legszebb példa alföldjeink évelő mész homokpusztagyepjei, de ebbe a sorba illenek szikeseink és a nyírségi mészerülő homokpusztagyep is.

A tudományos szemléleti alaphangot is megütő bevezetést követően hazánk vegetációjának utolsó jégkorszaktól napjainkig tartó történetéről kapunk igen alapos és szemléletes tájékoztatást. Ezt Magyarország növényföldrajzi képének bemutatása követi, amely a magyar flóra származását és elemeit is részletesen taglalja csakúgy, mint a flóra és vegetáció kapcsolatát leíró fejezet. Külön nagy fejezet foglalkozik a Kárpát-medence faunatorténetével és állatföldrajzával. Ez kiterjed területünk posztglaciális benépesedésének és genetikai változatosságának, a faunagenézisnek, továbbá az endemizmusoknak és reliktmoknak a tárgyalására is. Ezt a Kárpát-medence állatföldrajzában, zonalitásában és regionalitásában, majd pedig a fauna életföldrajzi komponensében a bemutatása követi. A fejezetet a Kárpát-medence területi állatföldrajzi tagolódásának ismertetése zárja.

A természetes növénytakaró fő vonásainak ismertetését a pannonvegetáció leírása követi, amelyben külön helyet kap az a fontos kérdés, hogyan predikálható hazánk növénytakarójának a sorsa. A posztglaciális beerdősödés helyi sajátosságainak az ismertetését követően kerül sor a maradványtájak, maradványtársulások és a maradványfajok bemutatására, a természetes vegetáció és az aktuális növényzet, valamint a tagolás kereteinek részletes megbeszélésére.

Külön érdeme a nagy lélegzetű munkának, hogy felvázolja a természetes növénytakarónk jövőjét is. Mindezt pedig a globális klímaváltozás hazánkat érintő magyarországi sajátosságainak és a jövőbeli vár-

ható tájhasználatnak a tükrében teszik. Hazai természetes növényzetünk várható változásait az elkövetkező ötven évre prognosztizálják. A várható változásoknál azonban a klímaváltozás mellett a tájhasználat-változás okozta átalakulásokat is figyelembe veszik. A növénytakaró jövőbeli változását a nagy tájak (Nagyalföld, Kisalföld, Nyugat-magyarországi peremvidék, Dél-Dunántúl és a középhegységek) tagolásban tárgyalják. A növényvilágon belül külön foglalkoznak a magyar erdőtakaró jövőbeli sorsával. Ennek keretében a fajok migrációs lehetőségeit, a zárt erdőtakaró visszaszorulását ismertetik, és végül bemutatják a vegetációs övek eltolódásának modellezéssel kapott várható irányait is.

A könyvben való eligazodást külön részletes földrajzi névmutató és tárgymutató segíti. Utóbbiban a magyar növény- és állatfajnevek után megtaláljuk azok tudományos latin elnevezését is. Az egyes fejezeteket a felhasznált irodalmak jegyzéke, a mű egészét pedig részletes angol nyelvű ismertető zárja. A művet közel kétszáz gyönyörű növény-, állat- és tájfoto teszi szemléletessé és emeli annak tartalmi és esztétikai értékét. A bemutatásban való jobb tájékozódást jól segítette volna egy a

tagolás földrajzi kereteit bemutató, áttekinthető hazai térkép.

A könyvnek nemcsak a vizuális, esztétikai élményéhez, hanem a lényegi megértéshez is hozzájárul az egyszerűen szép, színes nyomdatechnikai kivitelezés. Ennek részei például a pasztellsárga keretbe ágyazott fekete-fehér ábrák, térképek, a színesen nyomtatott fő- és különböző rendű alcímek, és a lenyűgöző kiegészítő ismereteket nyújtó színes háttérre nyomtatott szövegek.

A könyv egyszerre tekinthető a legnagyobb igényességgel megírt nélkülözhetetlen tudományos kézikönyvnek, egyetemi- és doktorképzésben egyaránt remekül használható tankönyvnek, és a széles látókörű, igényes, nem biológus, művelt nagyközönség által is élvezettel forgatható egyfajta enciklopédikus műnek. Utóbbit különösen az segíti, hogy tudományos-szakmai volta és precizitása ellenére fogalmazása és stílusa élvezetes és közérthető. A könyv az életföldrajz tudománya számára meghatározó alapmű lesz a jövőben. Mindennek a fentebb leírtak tartalmi és könyvészeti érdemei mellett mérete, terjedelme és fizikai súlya is további nyomatékot ad. Kevés nemzet büszkélkedhet ilyen művel.

(Magyarország tájainak növényzete és állatvilága, szerkesztette: Fekete Gábor és Varga Zoltán. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián, szerkesztő: Glatz Ferenc, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2006)

Baráth Béla Levente

Az angyal alakos címerek városa

A múlt év végén látott napvilágot Sárospatak – teológus, történész és levéltáros végzettségű – polgármesterének igényes megjelenésű kötete. Főcímként az ismert pataki diákdal kezdő sorait viselő kiadvány szerzője negyedszázados, művelődés- és egyháztörténeti ihletésű helytörténeti kutatómunkájának eredményeit összegzi. A tizenöt – kettő kivételével 1981 és 2007 között már publikált, részben átszerkesztett és kiegészített – írás csokra, a zemléni kisváros és nevezetes iskolája múltjának sokrétű ábrázolása mellett, érzékeny lenyomatát adja a múlt és jelen itteni, kivételesen szoros kapcsolatának.

A könyv szerkezeti felépítését meghatározó alap gondolat szerint: „*Sárospatak helyzetét és helyét csak térben és időben gondolkozva, s ezen belül a Vár és a Kollégium koordináta-rendszerében elhelyezve érthetjük meg.*” (7. o.) Ennek jegyében az első rész tanulmányai a település történetéhez, a második, testesebb rész szövegei kifejezetten a nagy múltú iskolához kapcsolódnak. A kötet tartalmi sokszínűségét mutatja, hogy a közlemények között egyszerre olvashatunk az igényes ismeretterjesztés szándékával készített, „körkép”-szerű írásokat és aprólékos levéltári kutatásokon alapuló „mélyfúrásokat”. A szerző témaválasztásai abból a szempontból is szerencsésnek tarthatók, hogy nemcsak a városhoz személyesen kötődő, de általában a történelem iránt érdeklődő olvasók számára is figyelemfelkeltőek lehetnek.

Sárospatak a magyar művelődésben című bevezető értekezés (7-33. o.) a címében jelzettek rövid, kronológiailag rendezett áttekintését adja. A benne szereplő hosszú, találó idézetek sora jól érzékelteti írójának széleskörű irodalmi tájékozottságát és arányérzékét. Olvasása során csak azt sajnálhatjuk, hogy az eredeti szöveg átszerkesztése mellett nem került sor az első megjelenése óta született fontosabb eredményekkel történő kiegészítésére. A következő heraldikai és szigillográfiai dolgozatok (35-54. o.) Sárospatak helytörténetének a kutatásában úttörő munkát végeztek el. Itt közölt változataik a korábbiakhoz képest annyiban újat is hoznak, hogy a város címerének és pecsétjének 19. és 20. századi változásait is ismertetik. A szerző ezekben egyebek mellett felhívja a figyelmet arra a szembeszökő, de mégis talányos összefüggésre, hogy az angyalábrázolás mind a város, mind a református Kollégium hagyományos címerképében hangsúlyos helyet kap (39. o.). Az első nagyobb egység tanulmányai sajátos tematikájuk bemutatása mellett arra is kiválóan alkalmasnak bizonyulnak, hogy pontos képet adjanak a település fordulatokban gazdag múltjának főbb szakaszairól.

A következő rész három, európai szinten is kiemelkedő személyiség sárospataki kötődését taglalja (57-85. o.). Feltárva azt az összekötő szerepet, amelyet a különböző vallási kultúrák találkozási pontján fekvő Patak történetének kiemelkedő idősza-

kaiban betöltött. A szerző Anasztáziával (I. András feleségével), Árpádházi Szent Erzsébettel és Comenius-szal egyaránt aktuálisan és tárgyyszerűen foglalkozik, ami jól jellemzi szemléletmódjának mellérendelő, ökumenikus nyitottságát. A kiválasztott történelmi személyiségek súlyát érzékelteti, hogy a könyvben több helyen visszatérően találkozunk nevükkel. Ebben a részben, s majd a kötet két utolsó dolgozatában érhető leginkább tetten, hogy a múlt eseményei milyen jótékony hatást gyakorolnak a város mai arculatára, kapcsolatrendszerére.

A kiváló cseh egyházkormányzó-pedagógus tevékenységének vizsgálata vezeti át az olvasót a Sárospataki Református Kollégiumhoz kapcsolódó közleményekhez (85-218. o.). Ebben az író szintén úttörő jellegűnek számító épület- és gazdaságtörténeti írásaira kerül a hangsúly (85-177. o.). A Kollégium ma ismert épületkomplexumának létrejötté Hörcsik Richárdot az 1981-es évfordulós ünnepségek kapcsán, az egyházkerületi gyűjtemények fiatal munkatársaként kezdte el foglalkoztatni. Munkája során előbb a 16. századtól kezdődően folyamataiban tekintette át az oktató munkának helyet adó objektumokat és a velük kapcsolatos szinte folyamatos építkezéseket (85-97. o.). Később a ma ismert két legrégebb épületrész, a Berna-sor (98-105. o.) és a „Nagy Kollégium” (106-120. o.) tanulságos építéstörténetének feltárását külön-külön is elvégezte. Ehhez hasonlóan nagy horderejű vállalkozása volt a Kollégium 19-20. századi gazdaságtörténetének elemző vizsgálata. A szerteágazó témakör kapcsán itt az 1800 és 1941 közötti időszak általános bemutatása után (121-145. o.) a térség hagyományosan legmeghatározóbbnak számító mezőgazdasági tevékenységéhez, a szőlőtermeléshez és borkészítéshez kapcsolódó kutatási eredmények kapnak szerepet (146-167. o.).

E kérdéskör időszerűségét alátámasztják az utóbbi években látványosan újjáéledő hegyaljai szőlő- és borkultúra hagyományainak feltárására irányuló törekvések. A téma kapcsán a Kollégium szőlőbirtokainak és pincéinek leírása, ezek megművelésének illetve karbantartásának gyakorlata mellett a borok készítésére, begyűjtésére, tárolására, osztályozására, őrzésére, forgalmazására vonatkozó ismeretek is figyelmet kapnak. Külön esszé foglalkozik a 19. századi diákkocsmákkal (168-176. o.). A kimért borok típusaiba, áraiba, a diák kocsmárosok feladataiba, gazdálkodásába és a kollégiumi praebitoria megszüntetésének okaiba egyaránt betekintést nyerünk. Figyelemfelkeltő a diákkocsmák belső képét, berendezési tárgyait, verses feliratait, falfestményeit leíró rész, amely alapján rövid bepillantást nyerhetünk a régi pataki diáksereg keserű életébe. A szerző kutatásaiban játszott szerepüknek megfelelően ezeket tarthatjuk e kötet meghatározó dolgozatainak is. Életszerű képet festenek az észak-keleti régió évszázadokon át meghatározó iskolájának működését biztosító folyamatos háttérmunkákról. Rámutatnak az intézményt fenntartó református egyház helyi adottságokhoz és a korszakoként változó gazdasági lehetőségekhez igazodó, fokozott áldozatkészséggel jellemezhető vagyongazdálkodásának jellegzetességeire. Hitelesen ábrázolják az iskola szellemi arculatának erős kötődését a regionális sajátosságokhoz.

A tanulmánykötet következő – klasszikus értelemben véve talán leginkább művelődéstörténeti jellegű – közleményét szinte már kakukktójságnak érezhetjük (177-204. o.). Ez a Sárospataki Irodalmi Kör történetét, az iskola dualizmus-kori pezsgő szellemi élete irányító szervének működését ismerteti. Az országos viszonylatban is meghatározó elemi és középiskolai tankönyvek írásával és kiadásával, illetve

kiterjedt sajtótevékenységgel foglalkozó tanári egyesület kialakulásának, szabályzatának, főbb kiadványainak, gazdálkodásának, működése kifejlődésének, majd hanyatlásának részletei is értékelően kerülnek bemutatásra. A Kör életét jellemző szemléletes táblázatok, névsorok mellett olvashatjuk a fennállásának hat évtizede során gondozott kiadványainak aprólékos munkával összeállított listáját is. A befejező esszék az utóbbi időben talán legnagyobb publicitást kapó helyi kötődésű témáról a Sárospataki Református Kollégium „hadifogságból” hazatért könyveinek a sorsáról (205-212. o.) és jelentőségükről (213-217. o.) adnak figyelemfelkeltő összszegést.

A 653 lábjegyzet mellett, hasznos függelékként egészíti ki a kötetet a rövidítések és a felhasznált irodalom jegyzéke, a tanulmányok eredeti megjelenési helyének felsorolása (218-225. o.), illetve Hörcsik

Richárd rövid szakmai életrajza. A könyv értékét növeli, hogy megjelentetése igazi csapatmunka eredménye volt. A Napkút Kiadó munkája mellett külön említést érdemelnek a szerző sárospataki kötődésű munkatársai: közülük Tamás Edit és Hajdu Imre az átgondolt, részletekre is figyelő szerkesztésben, Gombos Levente és Váradi László pedig a gazdag, a témát belülről ismerő szemmel válogatott képanyag elkészítésében állt a szerző segítségére.

A figyelemfelkeltő stílusban elkészített műben szerencsésen sikerült érvényesíteni az előszóban leírt szellemes szempontrendszert: az áttekintés, kitekintés, megtekintés, betekintés, rátekintés funkcióit. Ezáltal a könyv, mintegy szakavatott történelmi idegenvezető kalauzolja végig olvasóit a Bodrog parti város múltjának – nemcsak a turisták, de sokszor az itt lakók előtt is rejtve maradó – mélyrétegein.

(Hörcsik Richárd: „Bodrog partján van egy város...” Tanulmányok Sárospatak történelméből. Napkút Kiadó, Budapest, 2007. A kötetben olyan közlemények is olvashatók, amelyek először a Zempléni Múzsában jelentek meg.)